

ગૃહસ્થવનની સુન્દરતા

૧૧૩૩૩૧

કિશોર પુસ્તકાલય

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૧૩૩૫ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ગુરુત્તર ગુરુત્તર ગુરુત્તર

વિષય ક્ર. ૪૨૪

મો. માંધીયાઇ વૃંદાવનદાસ દયાળ સ્મારક ગ્રન્થમાળા નં. ૧

ગૃહજીવનની સુન્દરતા.

લેખક,
કેશવપ્રસાદ છોટાલાલ દેસાઈ,

બી. એ. એલ. એલ. બી.

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી નરકપી.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,

હીરાલાલ ત્રિભોવનદાસ પારેખ, બી. એ.,

આસિ. સેક્રેટેરી-અમદાવાદ.

—:૦:—

આવૃત્તિ ૨ જી. .

પ્રત ૧૦૦૦.

—૦—

સને ૧૯૨૪

સંવત્ ૧૯૮૦

કિંમત ચાર આના.

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૧૩૩૫

અમદાવાદ

બી ગુજરાત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં શાહ સોમાલાલ મંગળદાસે છાપ્યું
કે. પાંચકુંવા, ચાર રસ્તા.

**સા. મોઘીબાઈ, તે શા. વૃંદાવનદાસ દયાળનાં પત્ની
અંથમાળા ફંડનો ઉપોદ્ધાત.**

સદરજી ટ્રસ્ટ ફંડ રૂ. ૧૫૦૦) નું શેઠ વૃંદાવનદાસ દયાળે તેમનાં પત્ની સ્વ. મોઘીબાઈના સ્મારક અર્થે સોસાઈટીને સ્ત્રી ઉપયોગી પુસ્તકો રચાવવા છપાવવા સોંપ્યું છે, તેમાંથી નીચેનું પુસ્તક અગ્રિય કરવામાં આવે છે:—

૧. વૃંદાવનની સુન્દરતા. ... ૦-૪-૬

નિવેદન.

“શ્રીભોધ” માસિક પત્રમાં છુટક છુટક પ્રસિદ્ધ થયેલા આ લેખને ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીના કાર્યવાહક મંડળે સ્થાયી સ્વરૂપમાં યોગ્ય ગણ્યો છે તેને પરિણામે આ પુસ્તક આજ અહાર પડે છે.

પુસ્તકનો વિષય પુરાણ છે. લક્ષ્મી પવિત્રતા અને શુદ્ધવન એ આયુર્ભૂમિને અતિ પ્રિય છે. તેના ગુણગાન શાસ્ત્રોમાં છે, કાવ્યોમાં છે અને અત્યારે લોકગીતોમાં પણ છે. વિષયની ઉપયોગિતા પણ તેવીજ છે. તેના ઉપર સમાજ સુખનો-સમાજ વિકાસનો સર્વ આધાર રહેલો છે. એટલે ફરી ફરી તે પ્રજા સમક્ષ આણવા માટે ક્ષમા માંગવાની જરૂર છે જરૂર મને નથી લાગતી.

પરંતુ આ પ્રસંગે એક બે વાત મનમાં આગ્યા વિના રહેતી નથી. લક્ષ્મી સુંદર ભાવના આપણા સમાજમાં અત્યારે પ્રવર્તે છે? અત્યારે આપણા સમાજમાં શુદ્ધવન સુંદર છે? ના, નથી જ. ત્યારે તેનાં કારણ શાં છે? શુદ્ધવન સુંદર શી રીતે બની શકે? આ પ્રશ્નો ગહન છે, તે સાથે સ્વાભાવિક પણ છે. તેના ઉત્તર પણ અઘરા નથી. પરંતુ તેનાં ઉપાય કરવા માટે આપણા સમાજ જરૂર છે તત્પર હોય એમ લાગતું નથી.

આપણા શાસ્ત્રમાં લક્ષ્મી ભાવના બહુજ ઉદાર છે. લક્ષ્મિવિધિ પણ અર્થપૂર્ણ અને ગંભીર છે. અત્યારે આપણે વિધિનું કાંઈક સ્વરૂપ બાળ્યું છે. પણ ભાવના તો ભૂલ્યાજ છીએ, એટલે વિધિ તો આત્મા વિનાના મૃત દેહ સમાન બની ગઈ છે. અત્યારે આપણા સમાજમાં થતાં લક્ષ્મી જીવો, પરણનારની ઉંમર જીવો, તેમનું જ્ઞાન

જાવે. શાસ્ત્રમાં ચાર વર્ણોનોજ ઉલ્લેખ છે. જુની વાતોમાં અદાર વર્ણો વાંચીએ છીએ, ત્યારે અત્યારે આપણે ત્યાં કેટલી જાતો, અને પેટા નાતો છે? વળી તેમાંયે લગ્ન માટે કુંડાળાં કેટલાં છે? આ રીતે વર અને કન્યાની પસંદગીનાં ક્ષેત્ર અતિ સંકુચિત છે. ત્યાર પછી આપણે ત્યાં કેળવણીનો અભાવ છે. પુરુષ અને સ્ત્રી, બંનેને પ્રાથમિક જ્ઞાન તો હોવું જોઈએ. તે વિના તેઓ પોતાની જાંઘળી કેવી રીતે ભોગવી શકે? અને પરણનારની ઉંમર પણ સમજણી તો હોવી જોઈએ? તે વિના સત્પદીની પ્રતિજ્ઞાઓ કેમ લઈ શકાય! પરંતુ અત્યારે તો બાળલગ્નનો દુકાળ નથી. સોળ વર્ષની ઉપર કેટલી કન્યાઓ હશે? જે ગૃહજીવનની સુંદરતા સાધવી હોય, લગ્નનું મહત્ત્વ વધારવું હોય, અને તે દ્વારા સમાજનો વિકાસ કરવો હોય, તો બાળલગ્ન સદંતર બંધ થવાં જોઈએ; વર અને કન્યામાંથી અજ્ઞાનતા દૂર કરવી જોઈએ; અને લગ્ન વ્યવહારનાં ક્ષેત્ર બહોળાં બનાવવાં જોઈએ. આ ત્રિવિધ કાર્ય કર્યા વિના ગૃહજીવન વિશેષ પ્રમાણમાં સુંદર બનાવવું શક્ય નથી.

જ્ઞાન મોટી ઉંમરે પણ આપી શકાય છે, અને જે સ્ત્રીઓને આ સગવડ કરી આપવામાં આવે તો ઘણાંયે ગૃહોમાં આનંદ પ્રવર્તે. અને જો સહુ જાણેલાં છે, જો સમજી છે, તેમનું તો ફક્ત ધ્યાનજ આપણે આ ઉપયોગી વિષય તરફ દોરવાનું છે. અને હું આશા રાખું છું કે આ નાનકડું પુસ્તક એટલું કામ તો કરશે. જે આ પુસ્તક એકપણ કુટુંબમાં આનંદ પ્રવર્તીવવા, એક પણ જીવનમાં સુંદરતા સાધવા, કારણભૂત થશે, તો હું કૃતાર્થ થઈશ.

આપણે આશા રાખીશું કે સમાજના પ્રત્યેક ગૃહમાં સદા સર્વદા આનંદજ હો !

કેશવપ્રસાદ દેસાઈ.

ગૃહજીવનની સુન્દરતા.

વિભાગ પહેલો.

પરિચિત જીવન.

મનુષ્ય જાતિ ઉપર લગ્નની જે મંગલાર્શીય વરસે છે તે પર્વત ઉપર પડતા આછા વરસાદ જેવી છે. આ વરસાદથી હજારો ઝરણાં ઉભરાય છે; અને સુંદર ખીણોમાંથી વહેતાં આ હજારો ઝરણુના ઉભ-

* નોંધ—અત્યારે અંગ્રેજી સાહિત્યમાંથી લગ્નગાંઠની શિથિલતા દર્શાવનાર લેખો તથા વાર્તાઓ ગુજરાતી સાહિત્યમાં નેવાય છે. તે સાથે ખીજી ભાવના પણ ત્યાં રહેલી છે, તે આ લેખમાળામાંથી નેહ રાકારો. આ લેખમાળા દેવ. મીલરના એક પુસ્તકમાંથી લીધેલી છે. તેની ભાષા બહુ ભાવપૂર્ણ છે. વળી એ પુસ્તકની ખાંધણી તથા અંદરના ચિત્રો કળાપૂર્ણ છે. લગ્ન સમયે ભેટ આપવા મટિ આ પુસ્તક યોજાયેલું છે. આપણા દેશમાં તેો હજી આ ભાવનાઓ પ્રિયજ છે. પણ ઘણી નાની બાબતો વિષે દર્શાવાયલા વિચાર આપણે ત્યાં ખાસ મનન કરવા યોગ્ય છે. દાખલા તરીકે, આ લેખક લગ્ન સમયે શાંતિ, સુવ્યવસ્થા, અને આનંદ હોય તે મટિ ખાસ આગ્રહ કરે છે; ત્યારે મોટા ભાગે આપણા દેશમાં તે સમયે એથી હેલદુંજ નેવામાં આવે છે. આવી બાબતોની ખાસ નોંધ લેવા વાચકને આગ્રહ કરીએ છીએ.

રાધ જતા કિનારા ઉપરની ઘાસ લીલીછમ રહે છે, અને અસંખ્ય ફુલો મધુરે પમરાટ પ્રસરાવે છે.

દેશના શૃહ, તે પર્વતપરનાં ઝરણુ જેવાં છે; તેનાં અસંખ્ય વહેળાં એકઠાં થઈ તેમાંથી મોટી નદીઓની માફક, સમાજ, નાતો પ્રજા અને વર્ણો બને છે. જે ઝરણાં ઓછાં થઈ જાય તો નદીઓ સુકાય; જે ઝરણાં પુષ્કળ પાણી રેડે તો નદીઓમાં પૂર આવે. જે ઝરણાં સ્વચ્છ હોય તો નદીનાં પાણી બિલોર જેવાં નિર્મળ રહે. જે તે ગંદા હોય તો નદીઓ ડહોળાયલી રહે. શૃહલવન ઉપર આશીષ હોય તો દરેક સ્થળે શાંતિ અને નવજીવન પ્રસરે. શૃહ, તે જીવનના દેવનિર્મિત પુવારા છે. મનુષ્ય એકાકી જીવન ન ગાળતાં કુટુંબ જીવન ગાળે છે, તે કાંઈ અકસ્માત નથી. મનુષ્ય જાતિની શરૂઆત કુટુંબમાંજ થઈ. જુદી જુદી પ્રજાઓ, જે પ્રમાણમાં આ પ્રાચીન સંસ્થાઓને સાચવી રહી છે, તથા જે પ્રમાણમાં લગ્ન અને શૃહને તેમણે નિર્મળ અને પવિત્ર રાખ્યાં છે, તેજ પ્રમાણમાં તેમના ઉપર ઈશ્વરી આશીર્વાદ વરસ્યા છે; અને આ દૈવી આદેશોથી જેટલાં તેઓ દૂર ગયાં છે, અને લગ્નનું અપમાન કર્યું છે, તથા શૃહની પવિત્ર દિવાલોને જેટલી તોડી છે, તેટલાજ પ્રમાણમાં તેમના ઉપર શાપ વરસ્યા છે.

શૃહની પાછળ લગ્ન રહેલું છે. લગ્ન દિવસનો પડછાયો અવિધ્યમાં દૂર દૂર સુધી પડે છે, આ પડછાયાથી શાંતિ-આશીશ વરસે, વરસવી બેઠયે.

મધ્યયુગની એક અંગ્રેજ નવલકથામાં લખેલું છે કે કન્યા દેવળમાં લગ્ન કરવા જતી હતી ત્યારે તેના માર્ગમાં ટૂલ પાથરવામાં આવતાં હતાં. એ ઉપરથી એમ દર્શાવવાનો હેતુ હતો કે તેમનું પરિણિત જીવન આનંદમય અને સમૃદ્ધિમય થાય. સમસ્ત જગત ઉપર લગ્ન ક્રિયા અને લગ્નોત્સવમાં, તે આનંદના પ્રસંગ છે તેમ દર્શાવનાર

અંશે રહેલાં છે. કેટલાએ દેશોમાં કન્યાને કુલની માળાઓ પહેરાવવામાં આવે છે. કેટલાએક દેશોમાં કમરે કુલની માળા પહેરાવે છે અને તેના છોડા બાંધવાની ક્રિયા લગ્નક્રિયાનું એક અંગ ગણાય છે. વળી કોઇક દેશમાં વાળમાં કે છાતી ઉપર કુલ ગુંથવામાં આવે છે, કે હાથે ગજરા બાંધવામાં આવે છે. વળી લગ્ન સમયે સંગીત હોય છે, ઘણુંજ આનંદમય સંગીત હોય છે; તે દર્શાવે છે કે લગ્નક્રિયા ખાસ આનંદની ક્રિયા છે. કેટલેક ઠેકાણે લગ્ન સમયે ઘંટનાદ કરવામાં આવે છે, અને તેના રણુકા આનંદમય હોય છે. હિંદુ લગ્નક્રિયામાં પણ વારંવાર સંગીત-ક્રિયા વખતે સંગીત-આવશ્યક લેખાય છે. કુલના તોરા, કુલના ગજરા, કુલની વેણી, એ બધું હિંદુ લગ્નમાં ક્રિયાના અંગરૂપ છે. હિંદુ લગ્નક્રિયા આનંદમયજ હોય છે. કન્યાને મંદી મુકવી, સાકર ખવડાવવી, ગીત ગાવાં, એ સર્વ આનંદનીજ નિશાનીરૂપ છે.

આવી સર્વ લગ્નક્રિયાઓ દર્શાવે છે કે જગતમાં લગ્ન દીનને જીવનના એક મહાન પ્રસંગરૂપ લેખવામાં આવે છે, અને લગ્ન એ મુખારકબાદીનો સમય ગણાય છે; છતાંએ ભવિષ્ય સુખમય નિવડવાના આશીર્વાદ સર્વદા પૂર્ણ થતાં નથી. કોઇકવાર તે કુલના કરમાઇ જાય છે, સંગીત બેસુરૂં બની જાય છે, અને લગ્નદીન કેવળ એક ભૂતકાળના આનંદરૂપ સંભારણા રૂપેજ રહે છે. પરંતુ તેમ બનવું જોઇએ નહિ. સાચું લગ્ન થયું હોય, અને પરિણિત જીવનમાં પ્રેમનેજ પ્રાધાન્ય અપાયું હોય, તો કદી પણ તેમ બનેજ નહિ. એમ હોય ત્યારે લગ્નની કુલમાળ સદાયે તાજી અને સુવાસિતજ રહે છે, અને તે પ્રેમી યુગલ ખંડિત થતાં, પાછળ રહેનારનાં પ્રેમી હસ્તે તે માળા મરનારના શબને આરોપાય છે. લગ્ન સંગીત અને આનંદમય ઘંટનાદના પડઘા સદાયે કણગોચર થયાંજ કરે છે, અને જ્યારે વિલાપ કરવાનો સમય આવે છે ત્યારેજ તે સંગીત વિલાપમય થઇ જાય છે, અને આનંદરૂપ ઘંટનાદનાં સ્મરણ ધૃશ્વર ભજનનાં કીર્તનીયામાં લુપ્ત થઇ જાય છે.

લગ્નની ધારણા આનંદ માણવાની છે. પરિણિત જીવનનો હેતુ, સુખી, સંપૂર્ણ, પવિત્ર અને રસબસ જીવન બનાવવાનો છે. પ્રભુનો પોતાનો પૂર્ણતાનો આદર્શ તે લગ્ન છે. જ્યારે પ્રભુને લાગ્યું કે પુરુષ એકલો સંપૂર્ણ નથી, ત્યારે તેની અપૂર્ણતાઓ પુરવા માટે તેણે સ્ત્રીની કલ્પના કરી. દિવ્ય ઇચ્છા તો એમજ છે કે લગ્નથી સુખ થશે, પતિપત્ની બેઉના જીવનમાં લગ્ન સંપૂર્ણતા રેડશે; અને તેથી કોઈને નુકશાન નહિ થતાં બંનેને લાભ થશે. જો કોઈ પણ દાખલામાં લગ્ન આશીશરૂપ ન થાય, અને તેથી આનંદ, સંપૂર્ણ રસબસ જીવન ના પરિણામ તો તેમાં લગ્નસ્થાનો દોષ નથી, પણ લગ્નની છાયા નીચે રહી જાયો. લગ્નની શરતો પૂર્ણ કરતાં નથી તેમનો દોષ છે.

નિષ્કળતાનાં કારણો.

લગ્નની નિષ્કળતાનાં કારણો લગ્ન વેદીના સમય કરતાં પહેલાંનાં પણ હોય છે. કારણ કે જોઈએ કદીપણ લગ્નગ્રંથીથી જોડાવું જોઈએ નહિ તેવાં પણ કેટલાંએક જોડાય છે. અથવા તો આ કારણો લગ્ન સમય પછીનાં પણ હોય છે. કારણ કે જોઈએ પરિણિત જીવનનું ઉચ્ચ સુખ ભોગવી શકે તેમ છે, તેઓમાંના ઘણાં, સુખી જીવનની ગુપ્ત વાત શીખ્યા નથી હોતાં તેથી તે ઉચ્ચ સુખ ભોગવી શકતા નથી.

આમાંની પ્રથમ ભૂલ ના થાય તે માટે, જોઈએ લગ્ન કરવાનાં હોય તેમણે લગ્નની પવિત્રતા તથા ગંભીરતા બરોબર સમજવી જોઈએ. લગ્ન ના દૈવી કાયદો છે, અને ઇશ્વરે મનુષ્યને ઉત્પન્ન કર્યો તેની સાથેજ તે કાયદાનું નિર્માણ કર્યું હતું. એ કાંઈ મનુષ્યે સમયના વહેવા સાથે, પોતાની સગવડ માટે, કરેલી ગોઠવણ નથી. એ કાંઈ કોઈ પૃથ્વી ઉપરના ધારાશાસ્ત્રીયે રચેલો કાયદો નથી. એ કાંઈ મનુષ્યને જંગલી સમયમાં પડી ગયેલી ટેવ નથી. લગ્ન ઉપર તો દૈવી ઇચ્છાજન અને દૈવી આદેશની જ છાપ છે.

એક સગપણુ તરીકે પૃથ્વી ઉપર તે અતિ નિકટનું અને પરમ પવિત્ર છે. બાળક અને માવિતરનું સગપણુ ઘણું ગાઢ છે. શાસ્ત્રમાં બાળકને પોતાના માતપિતાને માન આપવાનું, તેમને પૂજ્ય ગણવાનું, તેમને વળગી રહેવાનું, અને હરેક રીતે તેમનું જીવન આનંદપૂર્ણ કરવાનું કહ્યું છે. અને તે છતાંયે પિતૃપ્રેમ કરતાં દાંપત્ય પ્રેમને ઉચ્ચ ક્રાંતિએ મૂક્યો છે, કારણ કે પોતાના માત-પિતાને મૂકીને, પોતાનું જૂનું ઘર તજીને મનુષ્યે પોતાની સ્ત્રી સાથે રહેવાનું છે. લગ્ન પછી પતિની ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ ફરજ પોતાની પત્ની પ્રત્યે છે અને પત્નીની પતિ પ્રત્યે છે. બન્નેયે એકબીજાને અર્થેજ જીવન ગાળવાનું છે. જીવન સાટે જીવન અર્પવાનું છે. શુદ્ધ લાભ આગળ બીજા સર્વ લાભ લગ્ન પછી જોવા ગણવાના છે.

રામચંદ્રજી વનવાસે જવા નિકળ્યા, ત્યારે તેમણે કૌશલ્યા માતાની રજા લઈ તેમને ઘેર રહેવા કહ્યું, પણ સીતાજીને તે પોતાની સાથે લઈ ગયા.

લગ્ન સંબંધ ન તુટે તેવો છે. બન્ને જણ સત્ય રીતે, પૂર્ણપણે એકજ બને છે. તે પહેલાં તે દરેક અધુરા હોય છે; લગ્ન, જે અર્ધને એક, સમગ્ર કરે છે. તેથી જીવનો એવાં તો ખરેખરાં, અને ઘટ, એક થઈ જાય છે કે તે પછી બે નહિ પણ એકજ જીવન બની જાય છે; એવાં એક બની જાય છે કે મૃત્યુ શીવાય બીજું કંઈ તેમને જીવંત પાડી શકેજ નહિ. લગ્ન એ કંઈ એક યા બીજા પક્ષના મરણથી તોડી શકાય તેવો કરાર નથી. લગ્ન થયાં પછી કોઈકે વાર કદાચ એમ પણ ખબર પડે કે બે જણા એકબીજાને ખરેખર અનુકૂળ નથી; પહેલાં ન જણાયેલી ટેવો કે વર્તણૂંક એક પક્ષને બીજામાં માલૂમ પડે, અને લાગી આવે કે તે સંબંધથી સુખ મળવું અશક્ય છે; પતિ કુર કે તકરારી હોય અથવા પત્ની મીઝસી, ઉડાઉ કે બોજરૂપ હોય; તો પણ શાસ્ત્રે સ્પષ્ટપણે કહે

છે. કે લગ્ન એકવાર થયું તે તોડી શકાયજ નહિ. ખ્રિસ્તી શાસ્ત્રમાં એકજ ગુન્હા માટે (બિન વફાદારી માટે) એમ લખ્યું છે કે ગુન્હેગારને મરેલાતુલ્ય માની લઈને લગ્ન કરાર તોડવાની બીજ પક્ષને છૂટ છે. આ શિવાય ખ્રિસ્તિના બોધમાં પણ લગ્ન તોડવા માટે બીજું કંઈજ પ્રમાણ નથી. જ્યારે લગ્નવેદી સમક્ષ, ઇશ્વરની અને મનુષ્ય સાક્ષીઓની હાજરીમાં, બે જાણુ એકબીજાને હાથ ઝાલીને પતિ પત્ની થવાના સોગન લે છે, ત્યારે તે હાથ છોડાવનાર ફક્ત મોતજ હોઈ શકે. જીવનના અંત સુધી પવિત્ર રીતે એક બીજાનું સુખ સાચવવાનું અને લડું કરવાનું તેઓ પણ લે છે.

લગ્ન સંબંધની પવિત્રતા, તથા અખંડિતતા ધ્યાનમાં લઈને તથા તે સાથે ગુંથાએલી બીજ અનેક નાની મોટી બાબતો વિચારીને, એટલું લગ્ન પહેલાં જાંવુંજ જોઈએ કે લગ્નથી જોડાનાર બંને જાણુ એક બીજાને અનુકૂળ થઈ જશે, તેમનું જોડાણ સંપૂર્ણ બનશે, તથા એક બીજાને રીતસરના પણ સુખી કરશે. આ બાબત સ્પષ્ટ લાગે છે તોપણ તે ધ્યાનમાં રખાતી નથી તેથી તે તરફ લક્ષ આપવું જોઈએ. જે લગ્ન પહેલાં પ્રમાણિકપણે તેના વિચાર થાય તે લગ્ન થયા પછી પસ્તાવાનું ઘણું ઓછું થઈ જાય.

અત્રે લગ્ન સંબંધીના વિષય વિષે બે શબ્દ યોગ્ય રીતે કહેવા જોઈએ. લગ્ન દિવસ આપણા જીવનમાં એક સ્મરણીય અને પવિત્ર દિવસ તરીકે ગણાવે જોઈએ. જીવનમાં અંત સુધી તે દિવસના આશીર્વાદો બાકીના સઘળા દિવસો ઉપર ઉતરવા જોઈએ. આપણાં જીવન પંચાંગમાં ગ્રેમ અને આહારના પ્રકાશથી તે દિવસ બીજા સર્વ દિવસો કરતાં ઉજ્જવળ દેખાવે જોઈએ. વૃદ્ધવયમાં પણ સુખી લગ્ન જીવન આણનાર લગ્ન પછીનું સ્મરણ એક તારાની માફક ઝગમગતું રહેવું જોઈએ. આ કારણથી લગ્ન પ્રસંગને પણ બને તેટલો પ્રોત્સાહિત બનાવવો જોઈએ કે જેથી જીવનના બીજા સર્વ દિવસો અને પળો

કરતાં તે વધુ પ્રકાશીત અને પવિત્ર લાગીજ આવે. છુપાં લગ્ન કરવામાં આવે તો આમ થઇ શકતું નથી; તેમ થતાં તેની સાથે ઉત્તર જીવનમાં સાનંદ સ્મરણ કરવા યોગ્ય કાંઇ ખિનાઓ ગુંથાયલી હોતી નથી. તેમ છેકજ હોહાટ અને ગોંઘાટવાળી ક્રિયાઓ અને ઉત્સાહો રાખવામાં આવે તો પણ તેમાં ઉત્સાહ દબાઇ જાય છે; લગ્ન સમયનો આનંદ કાંઇ હોહાટભર્યો, કોલાહલપૂર્ણ આનંદ હોઇ શકેજ નહિ. એ તો શાંત અને ઉંડો આનંદ હોય.

લગ્ન લમયે પરણનાર યુગલની પાસે તેમના તનના મિત્રોજ જન્મનો સહવાસ તેઓ લગ્ન પછી પણ રાખવા ધર્યતા હોય તેઓજ હોવા જોઇએ. એ સમય કાંઇ ઉપલક્ષ્યા મિત્રોનો નથી. ડાળઘાણ મિત્રોનું ત્યાં કામ નથી. આ પ્રસંગે સર્વ સંજોગો—આનંદ પ્રસંગો, લગ્નક્રિયા, લોકાચાર, ભેટ તથા અભિનંદનો, એવા ક્રમમાં ગોઠવવાં જોઇએ કે કાંઇ ગડબડ ઘોટાળો થાય નહિ, કે કોઇના ઉંચા મન થાય નહિ. આ પ્રસંગે બધીજ વ્યવસ્થા એવી દર થવી જોઇએ કે સદાને માટે તેની છાપ આનંદભરીજ રહે. આ બાબતો નજીવી લાગશે પણ લગ્ન સમયના સ્મરણો બધા સુખીજ હોવા જોઇએ. ઉત્તર જીવનમાં લગ્ન પ્રસંગનું સ્મરણ માત્ર થતાંજ આનંદાર્મિ ઉછળી આવે તેમ ગોઠવણ થવી જોઇએ. એક પણ બનાવ—એક નાની પણ બાબત—એવી ના બનવી જોઇએ, જે તે પ્રસંગની સંપૂર્ણતા શાંતિ—અને આનંદમાં રહેજ પણ ખલેલ નાંખે.

પ્રેમભરી ધીરજ.

લગ્નક્રિયા પુરી થયા પછી જ—જ્યારે બે વ્યક્તિઓ એકજ બની જાય છે ત્યારેજ—જીવનની ખરી શરૂઆત થાય છે; આ જીવનમાં સુખની, વિકાસની, ચારિત્ર્યની, ઉત્તમતાની, તથા પ્રેમના આનંદની ઘણી ઘણી શક્યતાઓ રહેલી છે. લગ્નની વેદીની આસપાસ દેવદૂતો ઘુમ્યા કરે છે, અને જ્યારે હસ્તમેળાપ થાય છે અને મંગળકેરમાં

મત લેવાય છે ત્યારે તેમનાં ગુંજન બંધ રહે છે, અને જ્યારે પરિણિત દંપતી તેમની જીવનયાત્રાએ નિકળે છે ત્યારે તેઓ તેમની પાંખોની રક્ષક છાયા તેમના ઉપર નાંખે છે. ઇશ્વરે-ધર્મ-શાસ્ત્રોએ-જે પ્રમાણે લગ્ન નિર્ધાર્યું છે, તે મુજબ લગ્નસંબંધ બંધાય તો તે મહાન આશીર્વાદવાળો, ચારિત્ર્યનો ઉચ્ચ વિકાસ કરાવનારો ઉન્નત પુરુષત્વ અને સ્ત્રીત્વ ખીલવનારો, અને સર્વાંગ સંપૂર્ણતાવાળો નિવડે છે. જે લગ્નથી આનંદ સિવાય બીજું કંઈપણ પરિણામ આવે, અને દંપતીમાંનાં એકનું પણ સુખ, સંસારયાત્રામાં નિષ્ફળ જાય, તો તેમાં દોષ પરણનાર બંને જણોનો અથવા બેમાંથી કોઈકનોજ હોવો જોઈએ.

છતાંયે આપણે એમ નથી ધારી લેવાનું કે લગ્ન તે સ્વર્ગનુંજ દ્વાર છે. જીવનના સર્વ દુઃખનું નિવારણ કંઈ લગ્નમાં નથી. લગ્ન પોતાની મેળે કંઈ અવશ્યમેવ જીવનની સર્વ સુંદરતા અને ઉચ્ચતામાં પ્રવેશ કરવાનું નથી. લગ્નમાં સુખ અને આશીર્વાદ માટે આટલી બધી શક્યતાઓ રહેલી છે છતાં તેની નિષ્ફળતા તરફ આંખ-મિચામણાં કરવા જોઈએ નહિ. સાચું અને ડહાપણભર્યું-સાચામાં સાચું અને અતિશય ડહાપણભર્યું-લગ્નજીવન હોય, તોજ આદર્શ લગ્નસંબંધના સર્વ આશીર્વાદ સફળ નિવડે.

પ્રથમ શીખ પરિણિત દંપતીએ શીખવાની છે તે પ્રેમભરી ધીરજ રાખવાની છે. બે જીવનમાં સંપૂર્ણ એકતા-સૂરેસૂર અને તારે તારમાં એકતા-આણવા માટે થોડા સમયની જરૂર પડે છે. લગ્ન પહેલાં બંને જણા એક બીજાને ઘણા ઓળખતાં હોય, ગાઢ પરિચયમાં હોય, તોપણ જીવનની દિવાલ-પાતળો પડદો પણ-સંપૂર્ણ રીતે ખસી જાય ત્યાર પછીજ એક બીજાની સર્વાંગ ઓળખ થઈ શકે, તેમ એક બીજાના સત્ય જીવનની પછીજ ખરી માહિતી મળી શકે.

આપણા દેશના ઘણા ભાગમાં સ્ત્રીપુરુષ લગ્ન પહેલાં એક બીજાને કેવળ અજાણ હોય છે. ઘણીવાર તો એક બીજાને નજરે બેઠેલાં પણ હોતાં નથી. ચીનમાં પણ કન્યાને એક મ્યાનામાં ખુરખાખંધ, લગ્નક્રિયા સમયે આણવામાં આવે છે, અને મ્યાનાના દ્વાર વરરાજા પાસે ઉઘડાવવામાં આવે છે. વરરાજા આ સમયેજ કન્યાનું મુખદર્શન કરે છે. આવી સ્થિતિ હવે આપણા દેશમાં નથી. હવે શિક્ષિત વર્ગોમાં વરકન્યા એક બીજાને ઓળખતાં હોય છે. એક બીજાથી જાણીતાં હોય છે. પરંતુ પશ્ચિમ દેશોમાં, જ્યાં લગ્ન પહેલાં વરવધુ સંવનન કરે છે, એક બીજાના ગાઠ પરિચયમાં આવે છે, ત્યાં પણ એક બીજાના આંતર જીવનની સત્ય હકીકત તેઓ જાણી શકતા નથીજ. કાંઈ વાત પ્રથમ છુપાવવાની દાનત ના હોય તોપણ લગ્ન પછીજ એક બીજાની સાચી ઓળખ તો થઈ શકે છે. ચારિત્ર્યની, સ્વભાવની, કાંઈ કાંઈ ખાખતો હોય છે, કે જની માહિતી લગ્ન પછીજ, પહેલીવાર તેમને મળે છે; અને કાંઈક દોષો, સ્વભાવની વિચિત્રતાઓ, શોખ, મીઠાસ, જેનો લગ્ન પહેલાં સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ ના હોય, તે લગ્ન પછી જીવમાં આવે છે.

પરિણિત જીવનમાં મોટો ભય આ ખાખતનોજ છે. તકરાર થવાના આ સંભવ, અને સ્વભાવના આ ભેદ, જેમનેજ કેટલાંએક તો નિરાશ અને ના હિંમત ખની જાય છે, અને એવા નિર્ણય ઉપર આવી જાય છે કે તેમનું લગ્ન તે એક ભૂલ થઈ ગઈ છે, અને તે નિષ્ફળ નિવડશે. તેમનું સુંદર સ્વપ્ન વિખરાઈ જાય છે. અને તે સ્વપ્ન વિખરાઈ જાય છે, અને તે સ્વપ્ન સાચું પાડવા પાછા પ્રયત્ન, તેઓ કરતાં નથી. ના હિંમત થવાનું કે નિરાશ થવાનું કાંઈજ કારણ નથી. સ્વભાવના ભેદ અને તકરારના સંભવ છતાંયે, પરિણિત જીવનનો અતિ ઉચ્ચ આદર્શ સાધવાનું ખની શકે તેમ છે. એ તો ખુબું બે નદીઓના સંગમ જેવું છે. એ નદીઓ મળે છે તે વખતે, ગડખડ, ગોટાળો, ગભરામણ,

ઉશ્કેરણી અને તકરારનો દેખાવ નજરે પડે છે, અને ઘડીભર એમજ લાગે છે કે આ નદીયો તો હમેશ જીવીજ દેખાયાં કરશે; પરંતુ જરાકજ આગળ જતાં તે ખેનું એકદું મળેલું, એક મોટું, પહોળું, શાંત વહેણ દેખાય છે, અને ખેના મેળાપ વખતે આટલી ખધી ધાંધળ થઇ હશે, એમ કોઇને પણ ખ્યાલ આવે તેમ રહેતું નથી. તેજ પ્રમાણે જ્યારે ખે જીવતાં સ્વતંત્ર જીવન, ભિન્ન ભિન્ન સ્વભાવ અને રચીવાળાં પ્રથમ ઐક્ય પ્રાપ્ત કરવા એકઠાં થાય, ત્યારે કાંઇક ગભરામણુ, દેખીતો વિરોધ, જીવન જીવન વચ્ચેની અથડામણુ, શરૂઆતમાં વારંવાર નજરે આવેજ; કોઇકવાર એમ પણ લાગી આવે કે આ ખે જીવનનો શાંત સંગમ તો કદિ સંભવતોજ નથી, અને સદાયે તેમની વચ્ચે કલહ ચાલ્યાજ કરશે; પરંતુ પ્રેમભરી ધીરજ ધારણ કરવાથી આ ખે પણ એક ખની જઇ, તેમાંથી એકજ ઉચ્ચ ખળવાન, પૂર્ણ, ગૂઢ, રસભર્યું જીવન પરિણમશે, અને શાંતિથી આગળને આગળ વધશે.

પૂર્ણ એકમયતા કાંઇ એક દિવસમાં આણી શકાય નહિ, આણી તો શકાયજ નહિ, પણ ધીમે ધીમે, કદાચ ઘણા દિવસ પછી, નમ્રતામાંથી આ એકમયતા ઉદ્ભવે. એક ખીજા પ્રત્યે અનુકૂલતા ધારણ કરી દેવી જોઇએ, અને તે માટે થોડા સમયની જરૂર છે. તરતની કરજ તો નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ ધારણ કરવાનીજ છે. દરેક જણ ખીજાની ભક્તિ કરવામાં પોતાના સ્વાર્થને વિસરી જવાની જરૂર છે. કાંઇક ગડબડ થાય, કાંઇક ખોટું થાય, તો દરેક જણ પોતાનોજ દોષ જોવો જોઇયે. ક્ષમાવૃત્તિ અતિશય જોઇયે. અધીરાઇથી તો આખી નૌકા તુટી જાય. એકજ કડવા વેણુથી, આત્માનું ઐક્ય થવામાં, મહિનાઓની ઢીલ થાય. ખન્ને જણે જીવન સુખમય બનાવવાનો નિશ્ચયજ કરવો જોઇયે, અને તેમાં જ કાંઇ વિક્ષેપ આવે તે દૂર કરવા જોઇયે. આમ કરવાથી મતભેદના જ મુદ્દા હશે, તેજ ઐક્યતા સખળ સાધન ખની જશે. જ્યારે આત્માનું ઐક્ય સાધવાની આ ક્રિયા-પ્રથમ દુઃખ-

મય અને લયભરી લાગતી આ ક્રિયા-પુરી થશે, ત્યારે તેને પરિણામે પરિણિત જીવન ઉડી શાંતિભર્યું, શાંત આનંદવાળું; અને અવિચ્છિન્ન પ્રેમપૂર્ણ થશે.

વિનય.

પરિણિત જીવન સુખી કરવામાં બીજી વાત જે યાદ રાખવી જોઈએ તે “વિનય” સંબંધી છે. જે લોકોમાં લગ્ન પહેલાં પણ પરણનાર સ્ત્રી પુરુષ એક બીજાના સમાગમમાં આવે છે, તેઓ તે વખતે એક બીજા તરફ પૂર્ણ થતાંજ આ રીતભાત, આ વિનય, ઘણીવાર અદૃશ્ય થઈ જાય છે તેનું શું કારણ હશે? શું આ વિનયની જરૂર લગ્ન થતાં સુધીની હશે? એક બીજાના સ્નેહની, પ્રેમની, તેમને એટલી બધી ખાતરી રહેતી હશે કે તે ફરીથી દર્શાવવાની, ફરી ફરી કહેવાની જરૂરજ નહિ લાગતી હોય? વળી હિંદુઓમાં તો લગ્ન પછીજ દંપતી ખરા સહવાસમાં આવે છે અને જરા પુખ્ત થયા પછી, એટલે લગ્નને કાંઈક સમય વિત્યા પછી સાથે રહે છે. તેમણે એક બીજા પ્રત્યે વિનય રાખવો જોઈએ, તથા પ્રેમદર્શક વાર્તાલાપ પણ કરવો જોઈએ. તે લગ્ન જીવનરૂપી વૃક્ષને, પાણીરૂપ, આકળરૂપ, તડકારૂપ છે. શું પરણ્યા પછીનું વૃક્ષ એટલું બધું મજબુત થઈ જાય છે કે તેને આ પ્રકાશ, આ પાણી કે આ આંકળની જરૂર ના પડે? વિનય, સૌજન્ય તે શું આખી દુનિયા સાથેના વ્યવહારમાંજ જરૂરનાં છે અને આપણા ઘરમાં, આપણા પ્રેમ પાત્ર સાથે એકલાં હોઈએ ત્યારે તેની કોમતજ નથી જ? ઘરના માણસના હૃદય કાંઈ જુદી રીતે ઘડાયલાં હોય છે કે, સામાન્ય વ્યવહારમાં જે અવિનયી, જંગલી રીતભાત માટે ક્ષમા પણ ના મળી શકે, તેવી રીતભાતનું ઘરનાં માણસોને કાંઈજ જોઈતું ના લાગે? સામાન્ય વ્યવહારમાં અદ્ય પરિચિત મનુષ્યો અને જાણીતા લુચ્ચાઓ સાથે, પણ કાંઈક વિનય અને સારી રીતભાત બતાવવી જરૂરની ગણાય છે, ત્યારે શું આપણા ઘરમાં પ્રિયમાં પ્રિય મનુષ્યો સાથે વિનય અને રીતભાતથી વર્તવાની જરૂર નથી?

આખી દુનિયામાં એક પણ એવું સ્થાન નથી કે જ્યાં ગૃહ કરતાં વધારે વિનય અને સૌજન્યની જરૂર હોય. જે હૃદય આપણાં છે, આપણને સમર્પિત છે, તેઓ આપણી તરફના સુશબ્દો માટે તલસે છે. જે પ્રેમ પવિત્ર છે, જે પ્રેમ આપણે જ છે તે પ્રેમને પણ તેના નિર્વાહરૂપ પ્રેમભર્યા શબ્દોની તથા વિનયની જરૂર છે. જંગલી રીતભાત તથા વિનય આપણા દ્વારમાં અને આપણાં પ્રિય મનુષ્યો તરફ તો અક્ષમ્યજ છે: સાચો પ્રેમ, સૂક્ષ્મ પ્રેમ તો નાની નાની ખાખતો, નાનાં, માયાભર્યા પ્રેમ પ્રમાણોની ઘણીજ આશા રાખે છે. વર્ષગાંઠ કે નૂતન વર્ષ દિને કીમતી ભેટોની આ પ્રેમને દરકાર નથી; જે ખાકીના દિવસો ખાલી અને શુષ્ક હોય તો આ કીમતી ભેટો તો મરકરી જવીજ લાગે. માયાળુ વર્તણુંક અને પ્રેમની ઉજ્જ્વલતાની ગરજ કાંઈ ઘરેણાં, સાડીઓ કે સુંદર પુસ્તકોની ભેટથી સરે નહિ. પતિ પત્ની વચ્ચે અખંડિત સંપૂર્ણ વિનય, માયાળુ વર્તન. નિઃસ્વાર્થ સહયતા, ગાઢ પ્રેમાળપણું હોવું જોઈએ. એક અંગ્રેજ લેખક કહે છે કે—“એક ચુંબન, સ્મિત, માયાળુ નજર, ખરા અંતઃકરણથી આપેલું અભિનંદન એને તેવીજ નાની નાની અનેક ખાખતો જે સહેજવારમાં ભૂલી પણ જવાય છે, તે બધાથી જીવનમાં સુખ મળે છે.” આ સર્વ નજીવું લાગે, તે રહી ગયું હોય તો તે સંબંધી વિચાર પણ ના આવવો જોઈએ એમ લાગે, તોપણ તે સર્વ પ્રેમના પોષક છે અને તેના વિના હૃદય લુપ્ત રહી જાય છે—ભૂખ્યાં રહી જાય છે. પતિ ઘણોજ કામાર્થુ હોય અથવા પત્ની થાકેલી હોય, તેથી આવી નાની ખાખતોની ખેદર-કારીથી જીવન સુખમય એકંથ ભોગવતા હોય તેમની વચ્ચે ભેદ વધતો જાય છે અને જાણે ખે ભિન્ન ભાગ ખની જાય છે.

હિંદુ સમાજમાં “વિનય” ને બહુ યાદ રાખવાનો છે, જુના સંસ્કૃત નાટકોમાંથી આ વિનયી વર્તનનાં—આ પ્રેમ પ્રકારનાં અનેક દૃષ્ટાંતો આપણને મળે છે. પરંતુ આપણા અધ્યાધુનીના

સમયમાં સ્ત્રી સન્માન ઘટ્યું અને તેની અસર પરિણિત જીવનમાં પણ દેખાઇ. કાલીદાસ કે ભવભૂતિના નાટકોમાં પ્રેમીયો વચ્ચે લગ્ન પછી પણ જે પ્રેમી વર્તણૂક, જે વિનયી વર્તણૂકનું આલેખન છે તે તો વિસરાયું, પણ ઉલટી ઠર્કશતા દાખલ થઇ ગઇ. પતિમાં પરશું અને સ્વાર્થ પ્રધાન થયા. સ્ત્રીને ગુલામ રૂપ ગણવા માંડી. શિક્ષિત સમાજમાંથી હવે આ સંસ્કાર ભુંસાતા જાય છે તે આનંદની વાત છે. પરંતુ આ નાની દેખાતી ખાખતો તરફ હવે ખાસ ધ્યાન આપવું જોઇયે. દાંપત્ય પ્રેમની આ નાની નિશાનીઓ છે. પ્રેમ વૃક્ષને પોષક તે પાણી છે અને તે વિના એ લિપ્ત માર્ગી થવાનો ભય રહે છે. આ સ્થિતિ ના આવે તે માટે પ્રથમથીજ સાવધ રહેવું જોઇયે.

નિત્ય ક્રમમાં ઐક્ય અને સહાનુભૂતિ.

પરિણિત જીવનમાં બીજી અગત્યની ખાખત એ છે કે બન્ને જણા વચ્ચે હેતુઓની, કાર્યોની, એકતા હોવી જોઇયે. બન્ને જણાના કાર્ય જીવનમાં જીવનમાં હોવાથી, બન્ને જીવનમાં ઘસડાવાનો ભય લગ્ન જીવનમાં છે. પતિ પોતાના ધંધા રોજગારમાં ગુંથાયેલો—સખ્ત મહેનતમાં મચ્છેલો હોય છે; પત્નીનો પોતાના ઘરના કામ, પોતાના લોક વ્યવહાર, બહેનપણીયો અને છોકરાંમાં જીવ રહે છે. એ યોગ્ય ધ્યાન રાખવામાં ના આવે તો આ જીવી જીવી રોકાણથી, હૃદય અને જીવન પણ જીવનમાં થઇ જાય. આ થતું અટકાવવા માટે દરેક જે કાર્ય કરતું હોય તેમાં બીજાએ રસ લેવો જોઇયે અને તે તરફ સહાનુભૂતિ દર્શાવવી જોઇયે. દરેક સાંઝે પતિયે ઘેર આવીને આખા દિવસમાં ઘરમાં બનેલા બનાવો શાંતિથી સાંભળવા જોઇયે, કાંઈક ગમત થઇ હોય, કાંઈક ગુંથવાડા ઉભા થયા હોય, કાંઈ મહેનત કરવી પડી હોય, છોકરાંએ કાંઈ કાંઈ કર્યું હોય, તે બધું સાંભળવું; પડોશીઓમાંથી કોણ મળવા આવ્યું હતું, તેમણે શું કહ્યું, ગામગપાટા શા આલે છે, વગેરે વાત પૂછવી,

અને આ બધી બાબતોમાં રસ લઇ સહાનુભૂતિ દર્શાવવી બેઠયે. પોતાની હૃદયવલ્લભાને જે બાબતોમાં રસ પડે તે બાબતો મહાન શ્રુદ્ધિશાળી પતિને મનથી પણ તુચ્છ ગણાવી ના બેઠયે. મહા-પુરુષના જીવન વૃત્તાંતોમાં, તેમના શૃહજીવનના પ્રસંગો ઘણાજ રસિક હોય છે; તેમની આખા દિવસની ચિંતાઓ તથા દરજ્જાના માનનો ભાર વેગળો મૂકીને, પોતાનાજ દ્વારમાં પોતાના નાનાં ભૂલકાઓ સાથે ખેલવા, તેમના કાલા કાલા ખેલ સાંભળવા તથા શૃહજીવનનો આખા દિવસનો ઇતિહાસ, પ્રેમાળ પત્નીના મુખેથી જાણવા તેઓ પ્રયત્ન કરે છે તે પ્રસંગો આનંદજનક હોય છે.

તેજ પ્રમાણે દરેક સમજી અને પ્રેમાળ પત્નીયે પતિની દરેક પ્રવૃત્તિમાં રસ લેવાની ઇચ્છા ધરાવવી બેઠયે. એમનું કયું કાર્ય પાર ઉતર્યું, તથા શેમાં તે નિષ્કળ નિવડ્યાં તે જાણવાની તેણે ઇચ્છા ધરાવવી બેઠયે અને તેમના નિત્ય જીવનક્રમની વિગતો સાથે સહાનુભૂતિ રાખવી બેઠયે.

લગ્નથી બે પરિણિત જીવનો દરેક બાબતમાં પૂર્ણ એકત્ર પામ્યા ના હોય, તો તે લગ્ન સંપૂર્ણ થયું કહેવાય નહિ. આ એકત્ર સાધવાનો રસ્તો માન એજ છે કે બન્નેની દરેકે દરેક બાબતમાં બન્નેએ સામાન્ય રસ લેવો બેઠયે. બન્ને હૃદયોને, કાંઈકે આનંદની વાત હોય તો, સાથે ધડકવા ઘો; દિલગીરીની બાબત હોય તો દુઃખ પણ સાથેજ ભોગવવા ઘો; દરેકને એક સરખોજ ભાર વહન કરવા ઘો. સમસ્ત જીવન બન્ને જણાને સામાન્ય-સરખુંજ થઇ જવા ઘો.

એક બીજી રીતે પણ તેમના જીવન ભેગાં મળી જવાં બેઠયે. તેમણે સાથે વાચન તથા અભ્યાસ કરવા બેઠયે, વિચાર શ્રેણી એક સર-ખીજ રાખવી બેઠયે અને ઉચ્ચ માનસિક વિકાસમાં એક બીજાને મદદ કરવી બેઠયે. તેમણે ઇશ્વર પ્રાર્થના પણ સાથેજ કરવી બેઠયે. તેમણે પોતાની પવિત્ર આશાઓ, પોતાના જીવનભર બાળકોની

ચિતાઓ, વગેરે સર્વ સાથે પ્રભુને ચરણે ધરવા જોઈએ. તેમણે પોતાની ચિતાઓ, નખળાઈઓ, લાલચો, કસોટીયોની વાતો કેમ એક બીજાને ના કરવી જોઈએ, અને તેમ કરી શબ્દોથી, આશ્વાસનથી, એક બીજાની સહાનુભૂતિ શા માટે ના મેળવવી જોઈએ ? અને તેમ કરી જીવનમાં વિજયી કેમ ના થવું જોઈએ ?

આ પ્રમાણે તેમણે એકજ જીવન જીવવું જોઈએ, બે જીવન નહિ. દરેક આશા, દરેક યોજના, બન્નેની સામાન્ય જોઈએ, એકાકી નહિ. જો પતિ પતિ જીવનના કોઈ પણ કાર્ય કે વ્યવહારમાં પત્નીને વિસરે છે, અથવા પત્ની જો કંઈક યોજનાઓ કરે, આનંદો ભોગવે, આશાઓ રાખે, મિત્રો કરે, તેમાંથી પતિને વગળા મૂકેલો હોય, તેજ પળથી શુદ્ધજીવનમાં આક્રમક આવે. એવી કંઈક છુપી વાતો ના હોવી જોઈએ કે પતિપત્ની એક બીજાને કહી શકે નહિ. એવાં કોઈ પણ મિત્રો કે સાંબતીઓ હોવાં ના જોઈએ કે જો બન્નેને સામાન્ય ના હોય. આ રીતે તેમનાં ભિન્ન જીવન એકત્રિત થઈ જવાં જોઈએ અને વિચાર, ધરણ, લાગણી, આનંદ અને શોક એ સર્વ બન્નેને સામાન્ય હોવા જોઈએ.

પરિશ્લિષ્ટ જીવનની આંતરિક પવિત્રતામાં કોઈ પણ ત્રીજા માણસને પ્રવેશ કરવા દેવો જોઈએ નહિ. શુદ્ધતા અર્થમાંજ કંઈક અંતરપટ, કંઈક ખાનગીપણાનો સમાવેશ થાય છે. શુદ્ધવાસીઓને, આસપાસની દુનિયાથી અલગ કરે છે. એવા શુદ્ધિણી વિષે એમ લખેલું છે કે તેણે પોતાના ઘરમાં એક નાનો ખંડ એવો ખાનગી રાખ્યો હતો કે તેમાં તે અને તેના પત્ની તે સિવાય બીજા કોઈને પણ પ્રવેશ કરવાનો અધિકાર નહોતો. આ દાખલો ઘણો સૂચક છે. પવિત્ર શુદ્ધમાં પણ એક વળી અતિ પવિત્ર વિભાગ હોવો જોઈએ, જ્યાં પતિ અને પત્ની વિના અન્ય કોઈ પ્રવેશ પણ કરી ના શકે, નજર પણ ના નાંખી શકે, જ્યાં તેમના સિવાય બીજા કોઈનો સ્વર પણ કાને ના પડે, કોઈ અજાણ્યાને આ વિભાગમાં સ્થાન ના હોવું જોઈએ, ગાઢ પરિશ્લિષ્ટ મિત્રને પણ તેમાંની છુપી

હુપી વાત જાણવાનો અધિકાર ના હોવો જોઈએ. તેનું દ્વાર કદી ઉઘાડું ન રહેવું જોઈએ, તેમાંની વાત કદિ બહાર ન આવવી જોઈએ. જે સંગમમય એકત્ર ગાઢ જીવન પતિપત્નીનું ત્યાં હોય તેનો દૃષ્ટા, પ્રભુ વિના કોઈ બીજો હોઈ શકેજ નહિ.

ગેરસમજીતીથી સાવધ રહેા.

પરિણિત જીવનમાં બીજા એક વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની એ છે કે પતિપત્ની વચ્ચે કાંઈ પણ ગેરસમજીતની શરૂઆત થવા જેવું લાગે તો પ્રથમથીજ એકદમ સાવધાન રહેવું. ઘણાંયે ભગ્ન થઈ ગયેલાં ગૃહોમાં કોમળ પરિણિત જીવનનાં સ્મરણો રહેલાં હોય છે. ઘણીવાર દુનિયાએ ટીકાપાત્ર-નિંદાપાત્ર-ગણેલી ઘણી ઘણીયાણી વચ્ચેની તકરારનું મૂળ ઘણીજ નાની ખાખતમાં સમાયેલું હોય છે. જે તકરારની શરૂઆતમાં એકાએક પ્રેમ શબ્દનું કે દિલાસાનું ઉચ્ચારણ થયું હોત તો તકરાર ગંભીર સ્વરૂપ ધારણ પામી શકત નહિ. પરંતુ આ પ્રેમ શબ્દ બોલાયોજ ના હોય, તેને બદલે ઉતાવળીયો-ડહાપણ વિનાનો શબ્દ કહેવામાં આવે એટલે, જે ગેરસમજીતી-તકરાર-થઈ હોય તે સમી જાય નહિ અને જે હૃદયો એક બન્યાં હોય તે પાછા ચીરાવા માંડે છે અને વધુ અને વધુ દૂર થવા લાગે. તકરાર કાંઈ એકજ દિવસમાં ગંભીર સ્વરૂપ ધારણ કરતી નથી; એના એક અંગ્રેજ કવિ કહે છે તેમ—
 “પ્રેમ ખંસરીની અંદર એક નાની ચીર હોય તેથીજ સંગીત
 “જેસુરૂં અને છે, અને તે ધીમે ધીમે મોટી થતાં પ્રેમગાન સમૂળાં
 “ખંધ પડે છે. અથવા તો મિષ્ટ રૂળની અંદર પ્રથમ તો એક
 “નજીવો ડાઘજ દેખાય છે, અને તે ધીમે ધીમે વધી જતાં આખું
 “મધુર રૂળ જ કહોઈ જાય છે.”

આ કારણથી કાંઈજ જીદાર્દનાં ચિન્હ દેખાવા માંડે કે તરતજ સામે સાવધાનતાથી પવિત્રપણે ઉપાય યોજવા જોઈએ. કાંઈક ઉતાવળીયો શબ્દ બોલાયો છે ? તરતજ તે પાછો ખેંચી લ્યો, અને

ખરા મનની દિલગીરી ખતાવેા. કાંઈક ગેરસમજુતી થઈ છે? શીકર નહિ, ગમે તેનો વાંક હોય તો પણ એકદમ તે દૂર કરી નાંખો; એક કલાક પણ તે ચાલુ રહેવી ના જોઈયે. ગૃહજીવનની ઉચ્છ્વતા ઘટતી લાગે છે? તેમાં વાંક કેનો છે તે તપાસવા ના ઉભા રહેા, પરંતુ ગમે તેમ કરીને પ્રથમની આતુરતા પાછી મેળવવા યત્ન કરવા મંડી જવ. કલહ થયેા હોય તો એકથી બીજે સખ્દ તે બાબતમાં નાજ ઉચરવા ઘે. જે બે હૃદયે એકતા પ્રાપ્ત થયાં છે, તેમની લાગણી દુખાય તેવું કાંઈ પણ થયું હોય, તો તે દૂર કર્યા વિના સૂર્યાસ્ત થવા ઘે નહિ. પરિણિત જીવનમાં અભિમાનને સ્થાનજ નથી. એમ કર્યાથી તો માફ સ્વમાન ખંડિત થશે અથવા તો આમાં માફી માંગવાની મારે નથી, પણ બીજા પક્ષને છે, એવા વિચાર લગ્ન જીવનમાં કદી પણ મનમાં આણવાના નથી. સાચેા પ્રેમ આવા દંભને ઓળખતો જ નથી. તે પોતાના હક્ક કે અધિકારની પરવા કરતો નથી. ક્ષમા કરવામાં, નમી પડવામાંજ, પહેલ કરવામાં તેને ઘણેા આનંદ થાય છે. પતિ અને પત્નીયે એક વાત ખાસ શીખવાની છે; જ્યારે જ્યારે તેમના મનમાં એમ લાગે કે તેમની કાંઈક ભૂલ થઈ છે, અથવા તો તેમના કાંઈક કૃત્યથી સામાની લાગની દુલાઈ છે, એટલે તરતજ કાંઈપણ બીજે વિચાર કર્યા વિના, તેમણે ખુબીથી ક્ષમા માગીને તરતજ મન રંજન કરી દેવું જોઈયે. જેનામાં “ મારી ભૂલ થઈ છે, મને ક્ષમા કરેા ” એમ તો નાજ કહી શકાય તેવું અભિમાન હોય, તેનામાં લગ્ન જીવન ભોગવવાની યોગ્યતાજ નથી, એમ કહી શકાય. એક અંગ્રેજી કવિતામાં લખ્યું છે કે:-

“ આપણે સર્વ ગુસ્સાનું કારણ તો આપીયે છીયે-

“ લગ્ન જીવનમાં એક પણ દિવસ એવા નહિ હોય, કે સાંજ “ પડે વિચાર કરવા જેસીયે તો, સામાનો જીવ દુખાય તેવા બેાલ, ‘ તેમને દુલ્લવીયે તેવી નજર, ઉરકેરીયે તેવી શુપકી, એ સર્વ બન્યું

“છે, એમ આપણે જોઈ ના શકીયે. પણ એક બીજાની ક્ષમા-
“ખરા મનથી ક્ષમા-રાત પડે યાચવી જોઈયે.”

શુદ્ધજીવન સંબંધી એક પુસ્તકને અંતે એક લેખક લખે છે કે, “ઘરમાં એવું જીવન રાખવાની ખાસ સંભાળ રાખવી જોઈયે કે જ્યારે આ જીવન કોઈ કાળે નષ્ટ થાય ત્યારે ફક્ત પ્રભુની “ધૃત્તિ સિવાય, બીજાં કોઈંજ કંઈ સ્મરણો સહન કરવાનાં આવી “પડે નહિ. આ બાબતનો સતત વિચાર, કોઈંક આત્મત્યાગ, સચ્ચાઈ, “સત્યજીવન તથા એક બીજા અને પ્રભુ તરફ જવાબદારીનો ખ્યાલ “રાખવાથી, દુઃખ અને પશ્ચાતાપ આવતાં અટકશે, એટલુંજ નહિ “પણ ઉત્તમ શાંતિનો અનુભવ કરાવશે, અને પ્રભુના દરબારમાં “વિષ્ણુનાં થયેલાં હૃદયોમાં ફરી જોડાવાનો-અનન્ય ઉત્સાહ આણશે, “જ્યારે કૂર કાળ એક શરીર ઝુટાવી લે, ત્યાર પછી કંટુતા વિનાનું “સ્મરણ સાચવવા એક માત્ર ઉપાય એ છે કે, પરિણિત જીવનની “દરેક પળ, જે પ્રેમી હૃદયો જેટલી પ્રેમપૂર્ણ અને સચ્ચાઈથી “ભરેલી બનાવી શકે તેટલી બનાવવીજ.”

આ સર્વ બાબતો સાથે લગ્નોત્સવ સમયે તથા લગ્ન થયા મહી પરિણિત જીવનના દરેક દિવસે પ્રભુનું સાંનિધ્ય સ્મરણમાં રાખવું અને તેની કૃપા યાચવી. આપણાં શુદ્ધજીવનનાં સ્થાપન સમયે તથા નિત્યજીવનમાં પ્રભુને વિસરવા જેવી મોટી ભૂલ તો એક પણ નથી. આ ભૂલથી શુદ્ધની શાંતિમાં જે ખોટ પડશે તે બીજા કોઈંપણ ભૂલથી પડશે નહિ. પ્રભુની હાજરી વિનાની લગ્ન ક્રિયામાં મિત્રોની મુખારકબાદી તો કેવળ લુબીજ લાગશે. પરિણિત જીવનમાં દરરોજ પ્રભુની કૃપા નહિ હોય તો, પૂર્ણ, સાચ્યો, અને અખંડિત પ્રેમ ભૂખ્યા હૃદયોને જોઈતી શાંતિ આપી શકશે નહિ. દેવી આશિષ વિના, દુનિયાઈ સૌંદર્ય, આનંદ, કે ધન, કદિ પણ અખંડિત શાંતિ આપી શકશે નહિ.

આપણા દેશમાં તો લગ્નક્રિયા તે ધર્મક્રિયાજ છે. અગ્નિદેવની સમક્ષ, પ્રભુની સમક્ષજ લગ્ન થાય છે. પરિણિત જીવન-શુદ્ધસ્થાન-

એક ધાર્મિક કરમાન જ છે. અને ગૃહસ્થાશ્રમમાં દંપતીએ સાથે અનેક ધાર્મિક કાર્યો-યજ્ઞો-કરવાનાં છે, એ સર્વ ખાખતોના યોગ્ય રીતે સમજીને, વિચાર થાય તો દાંપત્યજીવન, ગૃહસ્થાશ્રમ, સદાયે સુખીજ રહે તેથી આત્મ કલ્યાણ-દેશ કલ્યાણ-સંધાય અને આ લોક તથા પરલોકમાં મોક્ષ મળે.

ગૃહસ્થાશ્રમમાં ઘણી વાતો રહેલી છે, ઘણી જોખમદારીયો ભરેલી છે, ઘણાનાં હિત સમાયલાં છે. અને આ સર્વ ખાખતો પ્રભુની મદદ વિના સાધી શકાયજ નહિ, દૈવી શિક્ષક વિના આ સર્વ પાઠ ભણી શકાય તેવા નથી. રસ્તો વિકટ છે, તે પસાર કરવાનું કામ દિવ્ય ભોમીયા વિના ખની શકે તેમ નથી. આ સ્થિતિની ફરજે એવી સૂક્ષ્મ છે, અને છતાં પરિણિત જીવન ગાળવું-ગૃહસ્થાશ્રમી થવું તે પ્રભુનો આદેશ છે. તેમાં જગતનું કલ્યાણ રહ્યું છે.

ખજાસીઓ ભર દરીયે વહાણ હંકારવાની તૈયારી કરે છે, ત્યારે જે પ્રાર્થના કરે છે તે, ગૃહસ્થાશ્રમની શરૂઆતમાં સર્વેએ કરવા યોગ્ય છે. તેઓ કહે છે, “હે પ્રભુ! માફ નાવડું નાનું-“ અતિ નાનું છે, અને સાગર વિશાળ અતિ-વિશાળ-છે, માટે “માફ રક્ષણ કરજે.” આ નાવને ધજા આવતાં આપણું એક લોકગીત કહે છે કે:-

“ખેડો ખાધ ખૂડના તારો રે, અંખે આધ ગાર ઉતારો.”

દરેક જણ ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશવાને સમયે પ્રાર્થના કરે-
પ્રવેશ કર્યો પછી પણ પ્રાર્થના કરે, હર હંમેશ પ્રાર્થના કરે! કે-

“સાચવળે સાચે સૃષ્ટિના ખાપ હે !

“માફ નાનું નાવડીયું છે નાથ જો,

“અનંત સાગર ઉડેરો અમાપ છે.

“મારી હોડી હરીજી તારે હાથ જો !

“સાચવળે સાચે સૃષ્ટિના ખાપ હે !

વિભાગ બીજો.

પતિનો ધર્મ.

શૃહજીવન સુંદર-સુખી બનાવવા માટે કુટુંબના દરેક માણસે પોતાનો હિસ્સો આપવાનો છે. જો દરેક જણ પોતાની શૃહપ્રત્યેની ફરજ પ્રમાણિકપણે અને ખરા મનથી બજાવે તોજ શૃહજીવનમાં સૌંદર્ય, સુખ, અને સંપૂર્ણતા પ્રાપ્ત થાય. સંગીતકારોની એક મંડળી હોય, અને તેમાં ફક્ત એકજ માણસ બેસુર અને તાલ વિનાનું સંગીત કરતો હોય, તો, બીજા સર્વ સુંદર સંગીત કરતા હોય તોપણ આખી મંડળીનો તાલ ખગડી જાય છે; તેજ પ્રમાણે શૃહજીવનમાં પણ, કુટુંબનો એકજ માણસ પ્રેમ અને ફરજમાં પાછો પડે છે, તો આખું શૃહજીવન બેસુર બની જાય છે.

એક માણસથી શૃહ સુંદર-ઝાંઝાળે તેવું સુંદર બની શકે નહિ. કોઈકવાર જમ કાંટાના ઝાંખરાની અંદર કોઈક સુગંધમય પુષ્પ હોય તો તેનો પમરાટ આખી વાડને સુવાસિત કરી મુકે છે; તેમ કટુતાભર્યા કુટુંબમાં પ્રેમ સુવાસ પ્રસરાવી શકે છે. કોઈક વેળાએ એકજ નમ્ર અને નિસ્વાર્થી જીવ, ઠર્કશતા કાપી નાંખે, સ્વાર્થને પીગળાવી દે, અને કુટુંબમાં પ્રેમના આશીર્વાદ રજાવા દે છે, છતાંય એટલું તો ખરું કે આવા એકાદ જણથી કાંઈ સમસ્ત શૃહજીવન સંપૂર્ણ અને ભરપૂર બની શકે નહિ. તે માટે તો દરેક જણે પોતાની ફરજ બજાવવી જોઈએ-પોતાનો ભાગ ભજવવો જોઈએ. પતિનું કાર્ય અલગ જ છે-બીજું કોઈ તે કરી શકેજ નહિ, પત્નીનો ધર્મ વળી જુદો છે, પછી બાળકો, ભાઈઓ, બહેનો

દરેકને સૌ સૌનાં કાર્ય કરવાનાં છે. સંગીત મંડળીમાં જુદા જુદા સ્વરો એકઠા મળી એક મધુર સંગીત ઉપજવી કાઢે છે. જુદા જુદા વાગ્ગિયોનાં ભિન્ન ભિન્ન સ્વરો ભેગાં મળી મધુરી અસર નિપજાવે છે. કલાવિદ ચિત્રકારની જુદા જુદા રંગની પીંછીયા સસિક સુંદર ચિત્રકામ ઉભું કરે છે, ભિન્ન ભિન્ન યંત્રો પોતાના કાર્યથી એક કારખાનામાં શક્તિ, ચલન, નાજુકાઈ, અને હોંશિયારી ભર્યું કાર્ય નિપજાવે છે. તેજ પ્રમાણે કુટુંબના પણ સર્વ અંગો પોતાની ફરજ યોગ્ય રીતે બજાવે અને બેખમદારીઓની ગંભીરતા સમજે તો પરિણામે કુટુંબમાં-ગૃહમાં-એકતાન, આનંદ અને આશીર્વાદ વરસી રહે.

ત્યારે કુટુંબમાં પતિનું કાર્ય શું છે? પતિની ફરજ વિષે પ્રભુના શા આદેશ છે? લગ્ન સંબંધ થાય ત્યારથી પતિયે શું શું કરવાનું છે? પત્ની પ્રત્યે એનો શો ધર્મ છે? જ્યારે લગ્ન વેદિ સમક્ષ-પવિત્ર અગ્નિ સમક્ષ-પ્રભુની સમક્ષ-અને પંચની સમક્ષ, તેનો તેની પત્ની સાથે હસ્તમિલાપ થાય છે, તે ગંભીર, પવિત્ર પ્રતિજ્ઞાઓ કરે છે, તે સમયથી શા ધર્મ બજાવવાનું માથે લે છે?

“ પ્રેમ. ”

આ સર્વનો ઉત્તર એકજ શબ્દથી આપી શકાય તેમ છે. આ શબ્દ “ પ્રેમ ” છે. દરેક ધર્મશાસ્ત્રો કહે છે કે “ પતિયે પત્નીને પ્રેમથી ચહાવી બેઠયે. ” આજ દૈવી આદેશ છે. તે નાનો છે-અથવા નાનો દેખાય છે. પણ તે સ્વીકાર્યા પછી, તેનું પાલન કરતી વખતે, આ આદેશ ગહન લાગે છે.

છખી પાડવાની કલા અત્યારે ઘણી આગળ વધી છે. મોટાં દૈનિક પત્રના આખા પાનાની છખી એકાદ ઇંચ જગામાં હવે સમાવી શકાય છે, છતાં સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રમાંથી બેતા માલુમ પડે છે કે એકેએક વિગત આ નાની છખીમાં આવી જાય છે, તેજ પ્રમાણે આ નાના શબ્દચિત્ર-“પ્રેમ”માં જીવનના-ગૃહધર્મના, વિચારોનો અને સૂચના-

જાનો સંગ્રહ સમાયલો છે; અને જમ જમ સૂક્ષ્મતાથી આપણે તે સર્વના વિચાર કરીએ છીએ, તેમ તેમ આ સર્વ “ત્રેમ” શબ્દમાં સ્પષ્ટ રીતે આલેખાયેલા માલુમ પડે છે, ત્યારે પતિના ત્રેમમાં કંઈ કંઈ સૂચ્ય આપતોનો સમાવેશ થઈ જાય છે?

સ્નેહપૂર્ણ સન્માન.

આમાંની એક ખાખત પત્નીની ચાહનાની, તેના તરફના સ્નેહપૂર્ણ સન્માનની છે. જ્યારે એક માણસ પોતાનો હાથ કોઈ સ્ત્રીને આપે છે ત્યારે તે પોતાના કાર્યથીજ કહી આપે છે કે ખીજ સર્વ સ્ત્રીઓમાંથી તેણે આ સ્ત્રીને પોતાના ત્રેમ માટે પસંદ કરી છે, અને તે તેને ગાઢ ત્રેમથી ચાહ્ય છે, લગ્ન વેદિ સમક્ષ તે પ્રતિજ્ઞા લે છે કે તેનો આ ત્રેમ મરણપર્યંત ચાલુ રહેશે, જ્યારે તેના મુખની સુંદરતા કમી પડી જાય, આંખના તેજ કરમાઈ જાય. ઘડપણની કરચલીયો દેહે દેખાય, અથવા માંદગી, આકૃત, કે ચિંતા, તેમની નિશાનીઓ તેના ઉપર મૂકતાં જાય, ત્યારે પણ વફાદાર પતિનો ત્રેમ તો, હંમેશની માફક અખંડિત, સાચો અને ગાઢજ રહે છે. એ હૃદય તો પોતાની વહ્નલા પ્રત્યે સ્નેહપૂર્ણ સન્માનથી જૂવે છે, અને અન્ય કોઈ પણ સ્ત્રી કરતાં પોતાની પત્નીથીજ તે આનંદ પામે છે.

પણ આ શબ્દના અર્થમાં કેવળ ભાવનાપૂર્ણ ચાહના કરતાં વિશેષ અર્થ રહેલો છે. ખ્રિસ્તિ ધર્મશાસ્ત્રમાં તો આ ત્રેમનું પ્રમાણ પણ આપેલું છે. તેમાં લખ્યું છે કે,

“પતિઓ! જે ત્રેમથી ઇસુખ્રિસ્ત દેવજને-ધર્મને ચાહતા હતા અને જે ત્રેમથી તેમણે તે માટે સ્વાત્મભોગ આપ્યો હતો, “તેવા ત્રેમથી તમે તમારી પત્નીઓને ચાહજો.”

ઇસુખ્રિસ્ત જે ગાઢ ત્રેમથી તેમના ધર્મને ચાહતા હશે તેનું માપ આપણે મત્તર્ય મનુષ્યો કાઢી શકીએ તેમ નથી; તો પણ એ ત્રેમનું પૃથ્વી ઉપર જેટલું અનુસરણ થઈ શકે તેટલું દરેક પતિએ

કરવાનું છે. ધસુખિસ્તે પોતાની જાત પોતાના ધર્મને અર્પી દીધી હતી. દરેક પતિયે પણ પોતાની જાત પોતાની પત્નીને અર્પી દેવાની છે; સારી પણ સંપૂર્ણ ભક્તિમાં તેણે પત્નીમય થઈ જવાનું છે. ધર્મના આદેશને સમજનાર પતિ, પોતાના અંગત સ્વાર્થનું બલિદાન લગ્નવેદિમાંજ આપી દે છે. પોતાની સગવડોના તે વિચાર નથી કરતો પણ પોતાની પ્રિયાની સગવડોના કરે છે. જાણે કે વટોળીયો હોય તો, પવનનો સુસવાટો પોતે વહોરે છે. અને તેના ઝપાટામાંથી પોતાની પત્નીને બચાવી દે છે. પત્નીનું પોષણ કરવા માટે પોતે મહેનત કરે છે. તેને વધારે સુખ આપી શકાય, વધારે આનંદ આપી શકાય, તે માટે પોતે અનેક સ્વાર્થત્યાગ કરે છે. પત્નીને જે ક્ષાયદો કરી શકાતો હોય, તો કોઈ પણ ભોગ તે ભારે લેખતો નથી.

લગ્ન થતાંજ, પત્ની પોતાના સર્વ સ્વાર્થની સુપરત પતિને કરી દે છે; પોતાનું જીવન સર્વસ્વ પતિને અર્પી દે છે; તે કાર્યમાં પવિત્રતા અને ગંભીરતા સમાયલાં છે. તે પોતાના માતૃ પિતા અને બચપણનું ઘર તજી દે છે. પોતાના અત્યાર લગીના જીવનમાં સર્વ સંબંધને છોડી દે છે. નાનપણના મિત્રો અને મૈત્રિ તે મૂકી દે છે. જે આનંદો ભોગવવા તે ટેવાયલી હોય છે તેના સર્વ સાધનોથી તે દૂર થઈ જાય છે. જે મનુષ્યની તે પત્ની થાય છે તેના સુખ સામુ તે જતા હૃદયથી, પણ પૂર્ણ વિશ્વાસથી જીવે છે અને તેનેજ પોતાના પવિત્ર સ્વાર્થ સોંપી દે છે. તે આમ કરે છે, ત્યારે પતિને માથે ગંભીર ફરજ પ્રાપ્ત થાય છે. આ સુપરત એક નાજુક હૃદયનાં જીવનભરના સુખની છે. તે સુખી થશે કે દુઃખી તેના આધાર તેના ઉપર રહે છે. આ સુપરતથી તે એક મનુષ્યને દેવી સુખ આપી શકે, અથવા તો તેનું સૌંદર્ય સદાને માટે નષ્ટ કરી નાંખે.

પત્ની પોતાનું સર્વસ્વ પતિને અર્પણ કરી દે છે; આ રીતે મૂઢેલા વિશ્વાસને પતિ પ્રત્યુત્તર આપશે? વફાદાર થશે? તે એને અક્ષય પ્રેમથી ચહાશે? અંઝાવાતથી તેનું રક્ષણ કરી, દુઃખમાંથી તેનો ખચાવ કરશે? પત્નીના સુખને તે કીમતી ગણી, તેની ખાતર તે દરેક ચીજ ખમશે-સહન કરશે? તેનું વધારેમાં વધારે કલ્યાણ થાય, તેનામાં ઉન્નત સ્ત્રીત્વ ખીલે, તે માટે તે પ્રયત્ન કરશે? તેનો વિશ્વાસુ પ્રેમ, તેના ચરણમાં જે જે ધરે તે સર્વ સ્વીકારવા જેટલી જોગ્યતા તે ધરાવે છે? તે સદાને માટે તેને આશરે આવેલીને વફાદાર રહેશે?

મીસ કૉટર નામની એક અંગ્રેજ સ્ત્રી કવિએ, એક પરણવા તૈયાર થયેલી કન્યાના સુખમાં કવિતારૂપે નીચેના વિચાર મુક્યા છે:-તે કાવ્યનું નામ એક સ્ત્રીના પ્રશ્ન છે.

“મારૂં ભાવિ હું તારા હાથમાં મુકું, અથવા મારો હસ્ત
“તેને અર્પું, તારાં ભવિષ્ય સાથે મારૂં ભવિષ્ય જોડી દઉં, મારૂં
“સર્વસ્વ તારે માટે હું જોખમમાં નાખું, તે પહેલાં મારે અર્થ તું
“તારા આત્માને આજે પ્રશ્ન પૂછજે.

“હું મારાં સર્વ ખંધન તોડી નાંખું છું અને તેનો મને શોક
“નથી, પણ તારા ભૂતકાળની કાંઈ શું ખલા તને હજી સુધી ખાંધી રાખે
“છે? અથવા તારી વફાદારી મારા જેટલી શુદ્ધ અને સ્વતંત્ર છે?

“તારા ભવિષ્ય માટે તું એવું ઝાંખું પણ સ્વપ્ન જુવે છે કે
“તું મારા વિના એકલું જીવન ગાળી શકે કે જેમાં હું ભાગ ન લેતી
“હોઉં? જો તેમ હોય તો મારૂં સર્વસ્વ નષ્ટ થાય તે પહેલાંજ
“મને કહી દેજ; અને પછી મને ભલે દુઃખ લાગે કે કલેશ થાય!

“હજી ઉંડાણમાં તપાસ કર. તારો અંતરાત્મા તને કહે
“કે તે મારાથી કાંઈક પણ છુપાવ્યું છે, તો ફરીને મને સત્ય
“હકીકત મહેરખાની કરી કહી દેજ; ખાલી કયા ખાધને મારાથી
“કાંઈ છુપાવીશ નહિ.

“ તારા હૃદયની કોંઈ પણ માગણી એવી છે જે મારાથી “પૂર્ણ” ના થાય ? એક પણ સૂર એવો છે જે અન્યથીજ જાગૃત થાય ? ખેલ, હમણાથીજ ખેલી દે. નહિ તો ભવિષ્યમાં કોઈ “દિવસ માફે જીવન કરમાઈ જશે, સડી જશે.

“ તારા સ્વભાવમાં નવીનતાનો રાક્ષસી મોહ રહેલો છે ? જે “મોહ નવી અને વિચિત્ર વસ્તુઓ તરફ તારૂં ક્ષણિક આકર્ષણ “કરી નાંખે ? ભલે તે કેવળ તારોજ વાંક ના હોય, પણ મારા “હૃદયનું તારા હૃદયથીજ રક્ષણ કર.”

“ ભવિષ્યમાં કોઈ પણ દિવસ તારો હાથ મારી પાસેથી “છીનવી લઇને, મારા હક્કના ઉત્તરમાં તું એમ કહીશ કે “ વાંક “મારો નથી, વિધાતાનો—તથા આજની ભૂલનો છે.” કેટલાએક “લોકો આમ કહી અંતઃકરણ સંતોષે છે; પણ તેમ તારે માટે “સંભવ હોય, તો મહેરબાની કરી આજથીજ મને ચેતાવીને “ખચાવી દેજે.”

એક નમ્ર, નાજુક, વિશ્વાસુ, યુવાન જીવનને, તેના અથવા પોતાના મૃત્યુ સુધી, રક્ષણ માટે, આનંદિત કરવા માટે, આશીર્વાદ કરવા માટે, સ્વીકારવું તે ઘણીજ ગંભીર ખાખત છે.

આ જોખમની ગંભીરતા તથા પવિત્રતા કેટલા બધા માણસો કદિ પણ સ્વીકારતા નથી તે કેવી અફસોસની વાત છે ? આ પવિત્ર સ્વીકૃત કરજ બળવવામાં કેટલા બધા નિષ્ફળ નિવડે છે ! જે નાજુક જીવનનું મૃત્યુપર્યંત રક્ષણ કરવાના સોગન લાગેલો સમક્ષ લીધેલા હોય છે, તે જીવનને ફૂર કૃત્યથી કેટલા બધા માણસો અચ્છે છે ! પ્રેમને બદલે સ્વાર્થનું સામ્રાજ્ય કેટલા બધા માણસો ચાલવા દે છે ! મૃદુ હૃદયોને પોષવાના તથા પ્રેમથી સંતોષવાના પણ લીધા પછી, તેમ કરવા કેટલા બધા દુર્બલ મનુષ્યો નિષ્ફળ નિવડે છે ! જ્યારે કોઈ સ્ત્રી અને તે વળી એક ધર્મિસત પ્રિયા, પોતાનો કોમળ હસ્ત, અર્પણ કરી, પત્ની બને છે,

ત્યારે તે પોતાની આશાઓ, ભય, ભવિષ્યની શક્યતાઓ, આનંદ, દુઃખ, વિકાશના સાધનો, તથા કોમળ અને પવિત્ર ધૃષ્ટાઓ, આ સર્વ પોતાના પતિનાજ હાથમાં મૂકી દે છે, એમ દરેક પતિએ સમજવું જોઈએ અને આ સર્વ ફરજ અદા કરવા માટે સ્વભોગ આપવા પતિએ તત્પર રહેવું જોઈએ. આટલું કરવાની તૈયારી હોય નહિ તો “ ઇસુ ખ્રિસ્તે જવા પ્રેમથી પોતાના પંથને આલ્હો હતો તેટલા પ્રેમથી પતિએ પત્નીને ચલાવી જોઈએ.” એ કથનનો કંઈ અર્થજ રહેતો નથી.

હિંદુ લગ્નક્રિયામાં પણ મંગળકેરાની પ્રતિજ્ઞાઓ પત્ની કરે છે, પછી પતિ કહે છે કે:—

મમ ભત્તે તે હૃદયં દધામિ મમ ચિત્તમનુચિતં તડસ્તુ ।

મમ જ્વાલમેકૃત્યના જુષસ્થ પ્રજાપતિઙ્કા નિયુક્તમહામ્ ॥

“ મારા મતમાં તારા આ હૃદયને મારું હું. તારા ચિત્ત જેવું મારું ચિત્ત હો ! મારાં મન અને વાણી તારી સાથે એકતા પ્રાપ્ત કરો; પ્રજાપતિ તને અને મને એક કરી નાંખો.”

આમ એકતા પ્રાપ્ત થયેલા યુગલ વચ્ચે પ્રેમ અને પૂર્ણ પ્રેમ વિના અન્ય શું સંભવે છે. પોતાની આ પ્રાર્થના દરેકે સર્વદા યાદ રાખીનેજ પત્નીસહ વર્તન કરવું જોઈએ.

વિનયપૂર્ણ વર્તણૂક.

ગાઠ પ્રેમના અર્થમાં, વર્તણૂકમાં અતિશય વિનય રાખવાનું આવીજ જાય છે. કોઈ માણસ હૃદયનો સાથો હોય, વફાદાર હોય, પણ વાણી અને વર્તનમાં પ્રેમપાત્રનું હૃદય કારવા માટે જે સ્નેહાર્દ્રતા હોવી જોઈએ તેની તેનામાં કોઈ વાર ખામી રહી જાય છે. ખ્રિસ્તિ ધર્મ પુસ્તકમાં પતિને ખાસ આજ્ઞા કરેલી છે કે તેણે પત્ની પ્રત્યે પ્રેમ રાખવો અને તેની તરફ કદુ વર્તન કરવું નહિ. આ આજ્ઞામાં કડવો સ્વભાવ, કડવી લાગણીયો માયાહીન વર્તન અને કોપપૂર્ણ વાણી પણ નહિ ધારવાનું સમાઈ.

જાય છે. આ આજ્ઞાનો યોગ્ય અર્થ એમ થાય છે કે હૃદયની ક્રિયામાંજ સર્વ પ્રકારની કટુતા દબાઈ જવી બેઠયે અને તેને બદલે મીઠાશ વર્તી રહેવી બેઠયે.

આ બાબતમાં બધાજ પતિ દોષહીન છે? કેટલાએ પતિ પોતાની પત્ની પ્રત્યે કટુતા નથી ધરતા? તેઓ ઘણીવાર કડવા શબ્દો—સખ્ત મહેણાં—પોતાની પત્નીના મૃદુ હૃદયમાં તીરની માફક નથી મારતા? આ બધું વગર વિચારે થઈ જતું હશે; કારણ કે જે માણસ પોતાની પ્રિયાને સાચા દિલથી ચાહ્ય છે, તે તેને દુઃખ દઈ શકેજ નહિ. કવિ કાઢિપર એક કવિતામાં કહે છે કે “કોઈ માણસ કરતાથી એક કીડીને પણ ચગદી નાંખે તેવો હોય, તો તેની દેખીતી રીતભાત ગમે તેવી સફાઈવાળી હોય “છતાંયે તેને હું મારા મિત્રમાં ગણું નહિ.”

એવા પણ મનુષ્યો છે કે તેઓ એક કીડીને કે પ્રભુના છેક સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ જતુને, કોઈ પણ મુગા પ્રાણીને લેશ માત્ર ધૂળ કરવાની ધમ્મણ પણ ધરાવતા નથી, તો પણ તેઓ હર-હમેશ, તેમના ઉતાવળીયા સ્વભાવથી અને વર્તનથી તેમજ કડવા વેણથી તેમની પ્રેમાળ, સહુદય અને સાચા દિલની સ્ત્રીનું હૃદય ચીરી નાંખે છે તથા તેને અન્નણ્યે અતિશય વેદના કરે છે.

વાત એમ છે કે પોતાના ઘરમાં પુરૂષો સ્વભાવે તેમ વર્તનમાં બહુજ બેદરકાર રહે છે. ઘરની બહાર બીજાને ત્યાં તેઓ બેદરકાર નથી રહેતા; બીજા ઠેકાણે તેઓ અતિ સહ્ય રહે છે અને આ સહ્યતા માટે તેઓ ઘણું અભિમાન ધારે છે. સહેજમાં ખોટું લાગી જાય તેવી, બાધઓ સાથે પણ વાત કરતાં પોતાની ભાષા અને બીજી રીતભાતમાં તેઓ તેને ખોટું ના લાગે તે માટે બહુ સાવધાન રહે છે, પણ ઘરમાં તેઓ બોલવામાં બેદરકાર, વર્તનમાં જંગલી અને પોતાના વર્તન તથા વાણીથી સામાને કેવું લાગશે તેનો વિચાર સરખો પણ તેઓ કરતા નથી. આખો દિવસ ઘરની બહાર તેમનો મીબજ

ગયો હોય, ખોટું લાગેલું મનમાં દખાવી રાખ્યું હોય, તે સર્વને ઉભરો તેઓ ઘરમાં આવીને કાઢે છે, રીતસરના પ્રશ્નોના ઉત્તર ગુસ્સાથી આપે છે. જરા જરામાં ઉશ્કેરાઈ જાય છે. ચડેલું મોઢું ને ગુસ્સાભર્યું વર્તન રાખે છે. તેઓ ભૂલી જાય છે કે એમની પોતાની પત્નીને પણ લાગણીઓ હોય છે અને તેને પણ ખોટું લાગી શકે છે. તેઓ એમ જાણે છે કે એક સ્ત્રી પોતાની પત્ની થાય એટલે પતિ બહારથી ઉશ્કેરાયલો આવ્યો હોય તે પણ જાણી જ શકે અને પતિ ગમે તેવું જંગલી વર્તન રાખે તો પણ પત્નીયે તો જાણવુંજ એમણે કે તે તેની તરફ અગાધ પ્રેમ રાખે છે. અને પતિ ગમે તેમ વર્તે, ગમે તેમ કહે, તેથી સામાન્ય રીતે કોઈ પણ સ્ત્રીને ગમે તેટલું ખોટું લાગે તેવું હોય, તો પણ પત્નીએ તો તેથી ખોટું લગાડ જ ના એમણે !

આના કરતાં વધારે જુડી માન્યતા ખીજી હોઈ શકેજ નહિ. ઉલટું પોતાની પત્ની સાથે તો અતિશય સહ્ય વર્તન કરવું એમણે. તેના શબ્દોથી વગર વિચારે ખોલાયલા શબ્દોથી ખીજી કોઈ પણ સ્ત્રી કરતાં તેની પત્નીનેજ વધારે માફ લાગશે; કોઈ પણ સ્ત્રી કરતાં પોતાની પત્નીની લાગણી દુખાડવાથીજ પતિને વધારે દુઃખ થવું એમણે. તેણે તો બહુજ વિચારીને તથા લાગણીઓ ધ્યાનમાં લઈને તેની તરફ વર્તવું એમણે. પ્રેમ કાંઈ પ્રેમ-પાત્ર સાથે જંગલી વર્તન ચલાવવાનો અધિકાર આપી શકતો નથી. જેમ જેમ સંબંધ વધારે ગાઢ હોય, તેમ તેમ વગર વિચારે ખોલાયલા અસહ્ય ખોલ કે વર્તનથી ખોટું પણ વધારે લાગી જાય. પરંતુ પુરૂષો પત્ની પ્રત્યે કટુતા ધારણ ન કરે તેટલુંજ ખસ નથી. દુર્ગુણની ગેરહાજરી તે કાંઈ એક સદ્ગુણ નથી. કટુ શબ્દો કરતાં અલખત મૈન વધારે સાફ છે. પત્થરના પુતળા જેવું ગાંભીર્ય પણ અવિનય કરતાં તો સાફ છે. કુલ આડ વિનાની કોઈ વાડીમાં જરાયે આંખરાં ના હોય, તે આંખરાંનાં

મેદાન કરતાં તો સારી લાગે. પણ તેના કરતાં સુંદર સુગંધમય ઉષ્ણ અતિશય રમણીય લાગે જ. કોઈ પતિ, પત્ની પ્રત્યે કટુતા ધારણ ના કરે તે ઘણીજ સારી વાત છે; પણ તેના કરતાંયે સારી વાત તો એ છે કે તેનું વર્તન કોમળ અને પ્રેમપૂર્ણ હોય. કેટલાએક માણસો કડવાં વેણુ નથી ખોલતા, મહેણાં નથી મારતા, પણ તેમના મુખમાંથી બહાલસોયા શબ્દો પણ નથી નિકળતા. યુવાન રમણ જોટલી પ્રેમોષ્ણતા તે દાખવતો નથી. તેના ખોલ દુનિયાદારી અને ઠંડા થઈ જાય છે. આવા વર્તનથી પ્રેમ માટે તલસતા હૃદયને સંતોષ થાયજ નહિ, એમ સર્વ કોઈ કહી શકશે.

શબ્દ, સામાન્ય રીતે નિર્જીવ વસ્તુ જેવો લાગે છે અને તેથી કયો શબ્દ કેમ ખોલાઈ ગયો, તેની કોઈ દરકાર કરતું નથી. શબ્દ ખોલતાં કાંઈ વાર થતી નથી, એટલે તે ખોલ્યાથી સાંભળનારને શું મુખ કે દુઃખ થયું હશે, તે યાદ પણ રહેતું નથી. ખોલનાર તો ખોલીને તે વિસરી જાય છે. પરંતુ જેને શબ્દખાણુ લાગ્યાં હોય તેના તો હૃદયમાં તે શૂળની માફક સાલ્યા કરે છે; અથવા જો વેણુ મીઠા હોય તો તેનો પમરાટ અત્તર માફક ફેલાયલો રહે છે. તે ખોલનારને એ વાત નિર્જીવ લાગે છે કે સાંભળનારના આત્માના આનંદ અને શાંતિ તે તોડી શકતા હશે, કે વધારી શકતા હશે, એવો કાંઈ ખ્યાલજ આપણા તો મનમાં રહેતો નથી. તે મુખમાંથી જાણું સરી પડે છે, અને પછી સદાને માટે ગુમ થઈ જાય છે, એમ આપણને તો લાગે છે. એક અંગ્રેજ કવિ એક “શબ્દ” નો ચિતાર આપે છે તે વાંચવા લાયક છે:—

“કંટાળાભરી સુપકી તોડનારો એક શબ્દ મેં સાંભળ્યો.
 “વિજળીની ઝડપથી ખોલાયલા તે શબ્દની પાંખો ઉપર નિઃસીમ
 “વિનાશ હતો; તેના કરતાં તીક્ષ્ણ હથિયાર, તેના કરતાં વધારે
 “દુઃખ કે મોત આણનાર, પૃથ્વી ઉપર મેં બીજું જોયું નથી,
 “તેનો પ્રતિધ્વનિ વર્ષોનાં વર્ષ લગી તેટલોજ કૂર પડતો હતો.

“પરંતુ એવો શબ્દ પણ મેં સાંભળ્યો છે કે નિરાશામય
 “જીવનમાં તે આશાના તારારૂપ થઈ રહ્યો હતો, અને હુઃખ
 “તથા આક્રાંક્ષાના અધિકારના સમયમાં આંસુભરી આંખે બેતાં, તે
 “અતિશય અળકતો લાગતો હતો; તે વચનથીજ નિરાશ મુસાફરનું
 “હૃદય જીવનના અધિકારમય પથમાં પણ આશા-દિન પ્રતિદિન
 “વધતી જતી આશાથી-ટકી રહેતું હતું.”

સામાન્ય રીતે પતિનું વર્તન પત્ની પ્રત્યે સહૃદયતાપૂર્ણ હોતું જ બેઠયે, પરંતુ અમુક પ્રસંગો તો એવા છે કે તે સમયે સહૃદયતા ઉપરાંત, વિશેષ વિચારપૂર્ણ વર્તન તથા સહાનુભૂતિ દર્શાવવાની ખાસ જરૂર છે. કોઈવાર પત્ની થાકી ગયેલી હોય છે; આખા દિવસમાં ચિંતાભર્યા પ્રસંગો આવી ગયેલા હોય છે; ઘરમાં બધું કાર્ય સાનુકૂળ રીતે ચાલ્યું હોતું નથી; તેની ધીરજ ખુટી ગઈ હોય છે. ગમગીનીના કાંઈ સમાચાર તેણે સાંભળ્યા હોય છે, ઘરમાં બાળક માંદું પડ્યું હોય છે; અથવા કોઈ બાળકે કાંઈક તોફાનથી કે કંઈ ના માનીને તેના હૃદયમાં નિરાશા પ્રસરાવી હોય છે. આવે પ્રસંગે પતિયે શું કરવું બેઠયે? બે તેનામાં જરાયે કોમળતા હોય, તો તે દર્શાવવાનો આ સમય છે. તેના થાકેલા હૃદય ઉપર ભાર પડે તેવો એક પણ શબ્દ એણે બોલવો ના બેઠયે. પત્નીના ધ્રુજતા હૃદયને શાંત કરવા, તેને બળ અને શાંતિ અર્પવા વિચારપૂર્વક-પ્રેમપૂર્વક-તેનાથી જે કાંઈ બની શકે તે તેણે કરવુંજ બેઠયે.

એક વખતે સખત વાવાઝોડામાં હું એક ઝાડ નીચે થઈને જતો હતો, તેટલામાં ઝાડ ઉપરથી એક પક્ષી, ડાળાં પાંદડાંમાંથી ફફડતું નીચે આંચું અને મારી છાતી સાથે અથડાઈ, આશા મોટા ડગલા નીચે ભરાઈ ગયું. સખત તોફાન વખતે તે આશ્ચર્ય જોળવા આંચું હતું. દરેક પત્નીના મનમાં એવી ખાતરી હોવી જોઈએ કે જ્યારે તેને ગર્ભરામગર્ભર, કંટાળા આપત્તી, તણાઈ

પોતાના પતિના પ્રેમમાં તેને સલામત અને શાંત આશ્રય મળશે જ. તેને એમ પણ ખાતરી હોવી જોઈએ કે, પતિ તેની મુશ્કેલીથી સમગ્રી શકશે, તેની સાથે મૃદુતાથી વર્તશે, અને તેનું રક્ષણ કરવા માટે પોતાના બળનો તે ઉપયોગ કરશે, તથા તેને જે ઘસારો વેઠવો પડશે તે ઘસારાને સાટે પોતાના બળથી તેને સખળ કરશે; પત્નીના મનમાં પતિની સહાનુભૂતિ મળશે કે નહિ, તે સંબંધી શંકા રહેવી જોઈએજ નહિ. જ્યારે તે આશ્રય માંગતી જાય, ત્યારે તિરસ્કાર થશે, કે ઠપકો મળશે, કે બેદરકારી ખતાવશે, એવો ભય તેના મનમાં ના રહેવો જોઈએ. મનુષ્યાનાં દુઃખમાં ચિંતાને સમયે કૃપાસિંધુ ભગવાન જેમ તેમને આશ્વાસન આપે છે, તેજ પ્રમાણે દરેક પતિએ, પોતાની શક્તિ પ્રમાણે પોતાની પત્નીને આશ્વાસનરૂપ બનવું જોઈએ.

આપણા ઉપર આધાર રાખનારાઓ તરફ માયા નહિ ખતાવી હોય, દરકાર નહિ રાખી હોય, તે બધું એક સ્થળે આપણને યાદ આવશે, અને તે વખતે આપણી ફરજમાં ચૂકવા માટે પસ્તાવો આપણને જ થશે; રસ્કીન કહે છે કે: “કોઈ માણસ પોતાના સોખતી-સ્વર્ગસ્થ સોખતી-ની કબર આગળ ઉભો રહે છે, ત્યારે તેને લાગણી થઈ આવે છે, કે મારા સોખતીના હવે ઠંડા થઈ ગયેલા હૃદયને, આનંદ આપવા, કે જરા પણ આશ્વાસન આપવા, મારો અગાધ પ્રેમ કે તીવ્ર શોક પણ શક્તિમાન નથી; અને આવી લાગણી જે હૃદયને એકવાર થાય છે, તે ફરીથી સમય આવતાં પોતાની ફરજમાં ચુકતો નથી.” પરંતુ અક્ષોસ! આમ છતાંયે, આ શીખ લેવામાં આપણે કેટલાં ધોમાં છીએ !!

જ્યારે પત્નીના જીવન પથમાં, કંટક આવી પડ્યાં હતાં, જ્યારે આ નાણુકે પણ લથડી ગયા હતા, તે વખતે તમે તેના આગમાં પુષ્પો પાથર્યાં નહિ, તો પછી તેની કંઈટી ઉપર-કે

કબર ઉપર-ગમે તેટલાં પુષ્પો પાથરે તેથી શું વળ્યું? તેના જીવતાં તમે તેને ઉત્સાહનો, ઉત્તેજનનો, વખાણનો, તેના ગુણનો, તેના ચક્રી તમને કેટલી શાંતિ મળી હતી તે સંબંધીનો એક શબ્દ પણ તેને કાને નાખ્યો નહિ, પણ તેના મૃત્યુ પછી તેના ગુણગાન ઠેર ઠેર કરવાથી-કે સ્નેહાંજલિનાં કાળ્યો લખવાથી કળ?

આ સંબંધી અંગ્રેજીમાં એક કવિતા છે કે:—

“તેના મૃતિકા જેવા શીત કરમાં, આ પવિત્ર ફીકું,
“ગુલાબ તમે મૃત્યુ”? મને લાગે છે કે એ તે પોતાની બીડાઈ
“ગયેલી આંખો! ઉઘાડી શકત તો તે દુઃખભર્યા આશ્ચર્યસહિત તમારી
“આંખ સાથે આંખ જોડી દેત અને બોલત કે તમે પહેલાં કયા
“મને આમ પુષ્પ આપ્યું હતું? અરે! હવે બધી સમાપ્તિ થયા
“પછી આ શા કામનું?”

x x x x

“હું સર્વને પ્રાર્થી પ્રાર્થી વિનવું છું કે જ્યારે કોઈ સ્વરૂપવાન મુખ એક તારાની માફક તમારી તરફ પ્રકાશ નાખે, ત્યારે તેના પ્રેમને જે તમે પોષણ આપશો નહિ તો તે ભૂખે મરશે—સાચાં પ્રેમી હૃદયો પણ પોતાના નિત્યના રોટલા માટે તલસે છે.”

જ્યારે મૃદુતાની સામાને જરૂર હોય છે, ત્યારે પ્રેમભરી રીતે તે દર્શાવવાનો સમય છે. થાકથી લચી ગયેલા હૃદયને વખતસર પ્રોત્સાહન ના આપો, અધિકાર સમયે પ્રેમનો પ્રકાશ ના નાંખો, તો પછીથી ગમે તેટલો બદલો વાળો—અગાધ પ્રેમ દર્શાવો—તે પણ જે થાક લાગ્યો, જે અધિકાર પ્રસર્યો, તે દૂર થઈ શકતો નથી જ.

“સન્માન.”

(“પ્રસન્ન દેવતા ત્યાં રહે, જ્યાં સન્માન પામે સુંદરી.”)

પતિ પોતાની પત્નીને સન્માન આપે એવો “પ્રેમ” માગે છે.

લગ્ન પહેલાં તે તેને અતિશય માન આપતોજ હતો. તે એને ઉદાત્ત પ્રેમપાત્ર, અને એક રાણી જીવી ગણતો હતો. ખની શકે તેવી અને તેટલી રીતે તે પોતાની માનબુદ્ધિ દર્શાવતો હતો. પણ હવે જ્યારે તેણે તેને પોતાની હૃદય રાણીનું સ્થાન આપ્યું છે, ત્યારે શું તેને ઓછો માનને પાત્ર ગણાશે? નહિ. જો તે એક મરદ હોય, અને સાચો પતિ હોય, તો ઓછું નહિ, પણ વધારે અને વધારે માન તેને આપશે. પૃથ્વી ઉપરના નજીકમાં નજીક અને પવિત્ર સંબંધી તરીકે તેણે તેનો સ્વીકાર કર્યો છે. તેણે તેનું જીવન પોતાના જીવન સાથે જોડી દીધું છે, અને તે એવી રીતે કે બેમાંથી એકને કાંઈ થાય તેની અસર બીજાને લાગે. જો એકને સન્માન મળે તો બીજાને આનંદ થાય, જો એકનું અપમાન થાય, તો બીજું હલકું પડે. લગ્ન પહેલાં પત્ની જે માનને પાત્ર હતી તેના કરતાં હવે અનેકધા વધારે આદર-સન્માન તેને આપવું જોઈએ. તેનાં આ કારણો છે.

સન્માન દર્શાવનારી રીતો અનેક છે. તેની જે જરૂરીયાતો હોય તે પોતાની આર્થિક સ્થિતિના પ્રમાણમાં બહુજ ઉદારતાથી પુરી પાડવાનો પ્રયત્ન કરીને સન્માન દર્શાવી શકાય. પોતાના સર્વસ્વ જીવનની અંદર તેને ભાગ આપીને પણ તે બતાવી શકાય. પોતાના ધંધાની વાત પણ તેની સાથે કરવી જોઈએ; કાંઈ નવી યોજના હોય, તોપણ તેની સાથે ચર્ચાવી જોઈએ; અને પોતે જે કાંઈ કાર્ય કિપાડયાં હોય તેનાં શાં પરિણામ આવ્યાં તે એને જણાવવાં જોઈએ. પત્ની તે કાંઈ બાબત નથી. જ્યારે તેને પત્નીનું પદ આપ્યું ત્યારે તેનું મૂલ્ય તેણે આંક્યું. ધંધાની બાબતોમાં પોતાના પતિ જેટલું ઉહાપણ નહિ હોય, પણ ઘણીવાર તે કાંઈ કાંઈ નવી સૂચનાઓ કરી શકશે; કારણ કે જીની જલદ અંતર પ્રેરણા એવી ઘણી બાબતો જોઈ શકે છે કે જે પુરૂષની ધીમી દલીલાત્મક બુદ્ધિને સુબી પણ શકે નહિ. ઘણા પુરૂષો, મોટે ભાગે પોતાની જીની ઉહાપણજરી સલાહથી સફળતા મેળવી શક્યા

છે અને ઘણાં માણસો, જે તેમણે પોતાની જીની સલાહ માની હોત તો વધારે સફળતા મેળવી શક્યા હોત, અથવા તો પોતાની નિષ્ફળતા અટકાવી શક્યા હોત.

પરંતુ જે સ્ત્રી પોતાના પતિના ધંધામાં શિખામણ કે સલાહ આપવાની યોગ્યતા ધરાવતી હોય નહિ, તોપણ તે તેને આશ્ચર્ય છે તો ખરીજ; અને તે જે કાંઈ કરે છે તેમાં હિત ધરાવે છે. તેને વિશ્વાસમાં લેવાથી, તેને બધી વાત કરવાથી, તે ખુબી થાય છે, અને પતિના જીવનકાર્ય સાથે નિકટ સંબંધમાં આવે છે; અને તેથી પતિને પણ તેની ખરા મનની સહાનુભૂતિ તથા સાનંદ ઉત્સાહથી, અચળતાથી પોતાનું કાર્ય કરવામાં, તથા હિંમતથી અર્થ સાધવામાં, બહુ બળ મળે છે. દિવસે તે પોતાના કાર્યમાં સફળ નિવડે કે નિષ્ફળ નીવડે, તે સર્વ સાંઝે તેણે પોતાની પત્નીને જણાવવું જોઈએ. જે દિવસ ફળદાયી નિવડ્યો હોય તો તેના આનંદમાં ભાગ લેવાનો તેનો અધિકાર છે; જે નિષ્ફળતા મળી હોય તો પોતાના પતિને આશ્વાસન આપી મદદ કરી, તેના ભારનો કાંઈક ભાગ વેઠી લેવાનો તથા નવો ઉત્સાહ તેને આપવાનો તેને હક્ક છે. જે માણસ પોતાના ધંધા વહેપારની વાત પોતાની પત્નીને કરતો નથી તે પત્નીને સન્માન આપતો નથી એટલુંજ નહિ પણ જે ઉત્સાહ અને મદદ મુશ્કેલીના વખતમાં દરેક સાચી સ્ત્રી પોતાના પતિને આપી શકે છે, તેનો લાભ પણ તે ખુભાવે છે.

પોતાની પત્નીના પ્રેમને પાત્ર થઈને પત્નીને માન આપવું જોઈએ એ તો ઠહેવાની જરૂર નથી. પ્રેમને લીધે ઘણાં મનુષ્યોને એવું પ્રેરણાકારન મળેલું છે કે તેઓ હલકે સ્થાનેથી સત્તા અને લાયકાતમાં ઉચ્ચ પ્રદેશમાં પહોંચ્યા છે. સામાન્ય કુટુંબમાં જન્મેલા ઘણાં યુવકોએ પોતાની ઘણી ઉંચી સામાજિક સ્થિતિમાં હોય તેવી યુવતિઓનાં ચરણોમાં પોતાનો પ્રેમ અર્પ્યો છે, અને પોતાના પ્રેમના બળથી ઉત્સાહ પામી તેના જેવીજ સામાજિક સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી તેને મેળવવા યાચ્યા છે.

બણીતો ચિત્રકાર ઠવીન્ડીન મેટસીસ, તેની ખીલતી જુવાનીમાં એન્ટવર્પમાં એક સામાન્ય લુહાર હતો. તે એક ચિત્રકારની રૂપવંતી કન્યાને ચહાતો હતો, અને તેનો પ્રેમ સંપાદન કરવા ભાગ્યશાળી પણ નિવડયો હતો; પરંતુ યુવતિનો પિતા તેને પસંદ કરતો નહતો. તેણે કહ્યું, “તું ચિતારો હોત તો તે કન્યા તારીજ થાત; પણ લુહારને તો મારી કન્યા ન આપું.” તે યુવક નિરાશ ન થયો. તેણે હથોડો પડતો મુક્યો. તેના અંતરમાં કાંઈક નવા જીવનનો સંચાર થયો. તેના મગજમાં હજારો યશસ્વી કલ્પનાઓ ઉડવા લાગી. તે જોલ્યો: “હું ચિત્રકાર થઈશ.” તેને તે કલાના પોતાના અજ્ઞાનનો વિચાર આવ્યો, અને પ્રથમ તો કાંઈક નિશ્ચિત થયો. છતાંયે તેણે શરૂઆત કરી, અને પોતાના પ્રથમ પ્રયત્નોથી કાંઈક તેને હોંમત આવી. તેણે પીછી પકડી અને પ્રથમ સંક્રિતિઓ જે પડી તે તેની હૃદયવલ્લભાના મુખનીજ પડી. પ્રેમથી પ્રેરિત્સાહન પામી તે પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. તે જોલ્યો, “હું તેનુંજ ચિત્ર ચિતરીશ.” અને તેના પટ ઉપર રંગ જાળી ચિતરાયાજ રચ્યો. અને છેવટે ચિત્ર આખેહુજ થયું, તે લઈને તેના પિતા પાસે ગયો, અને કહ્યું, “હવે હું માફ ધનામ માગું છું, હું ચિત્રકાર જન્યો છું.” અને આ રીતે પોતે યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરી પોતાની પ્રિયાને વર્યો. પછી પણ પ્રેમના પ્રેરિત્સાહનથી તેણે ચિત્રકામ ચાલુ રાખ્યું અને ધીમે ધીમે ક્ષીતિ સંપાદન કરી, અને તે મરણ પામ્યો ત્યારે જાહેર માન તેને મળ્યું. તેના જીવન ક્ષેત્રે એકજ હતો; જેને જીતવાની ઇચ્છા હોય તેને પાત્ર થવું.

દરેક સહૃદયી પતિએ, જે પત્નીને પોતે મેળવી છે તેને પાત્ર થવા પ્રયત્ન કરવોજ જોઈએ. તેને ખાતર ઉદાત્ત પરાક્રમે કરવાં જોઈએ, તથા જીવન ચારિત્ર્યને શિખરે પહોંચવું જોઈએ. તેની પત્નીને મન તો તે આદર્શ પુરુષ છે, માટે તેવો થવા સાર તેણે પ્રતિદિન પ્રયત્ન કરવોજ જોઈએ; અને જે માન તેઓ આપે છે તે માટે પૂર્ણ યોગ્યતા મેળવવી જોઈએ. પોતાના આત્માની દરેક શક્યતાઓ.

ખીલવવી બેઠયે. પોતાના જીવનન દરેક શક્તિઓને બહાર આણી તેમને ઉપયોગ કરવા બેઠયે. પ્રેમના પ્રોત્સાહન વડે ઉત્તમોત્તમ કાર્યો કરવા તેના હાથને ચોજવા બેઠયે, ચારિત્ર્યના દોષો દૂર કરવા બેઠયે, કુટોવાને જીતવી બેઠયે, અને આત્માની છુપી સુંદરતાઓને ખીલવીને પોતાની પ્રિયાની ખાતર મધમધતી બનાવવી બેઠયે. પત્ની તેને આદર્શ પુરુષ લેખે છે અને તેના આ આદર્શમાં લંગાણ પાડવા જવું તેણે કાંઈજ કરવું બેઠયે નહિ. પત્નીએ જ ઉચ્ચ સ્થાને તેને સ્થાપ્યો છે, ત્યાંથી ગળડી પડાય તેવું કાંઈ પણ કૃત્ય તેણે કરવું બેઠયે નહિ. માણસ જ કાંઈ પાપ કરે છે તેમાં સર્વથી ગહન પાપ એ છે કે જ્યાં તેને દુનિયામાં સર્વ ક્ષીટકાર આપે છે. આ પાપથી ખીજ પરિણામ ઉપરાંત એક પરિણામ એ આવે છે કે જો પ્રિયા તેને ફક્ત પ્રભુ કરતાં જ બીજા નંજરે પૂજે છે, તેનું હૃદય તે ભાંગી નાંખે છે. કારણ કે તેણે કલ્પેલો આદર્શ પુરુષ ઉચ્ચ સ્થાનેથી ગળડી પડે છે.

ઉદાર હૃદય.

દરેક પ્રેમી પતિએ મોટું હૃદય રાખવું બેઠયે. તેણે પોતાના શૃંગ-રાજ્યમાં જીલમી રાજનો ભાગ ભજવવે બેઠયે નહિ. જો માણસ આવો ભાગ ભજવે તે નાના મનનો જ હોવા બેઠયે. ખરો મરદ તો જીવનના સર્વ પ્રદેશોમાં પોતાની ઉદારતા બતાવે છે. અને ખાસ કરીને પોતાના ઘરમાં તો તે અતિશય ઉદાત્ત રહે છે. ઘણીયે પત્નીઓ, બિચારી ઘરમાં શીત વાતાવરણ હોવાને લીધે તેમની સંપૂર્ણ સુંદરતામાં પ્રકાશતી નથી. એક સન્નારીને સુંદર વસ્તુઓનું ખારીકાઇથી નિરીક્ષણ કરવાની ટેવ હતી; એક દિવસ તે એક પર્વતની બાજુએથી લીલનો ગુચ્છો લાવી, અને તે પોતાના ઉબણ ખંડમાં મૂક્યો. થોડાજ સમયમાં તે ગુચ્છાના અંતર્ભાગમાંથી મધુરાં નાજુક, વાસંતી પુષ્પો કુટી નીકળ્યાં. આ પુષ્પનાં બી ઘણાંય સમયથી લીલમાં પડી રહેલાં હતાં. પણ પર્વતની ઠંડી હવાને લીધે તે બહાર આવી શકતાં નહોતાં. ઘણાંયે, સામાન્ય તેમજ બાદશાહી શૃંગોમાં, ઉત્તમ પત્નીઓ આ લીલની માફક

વસે છે. તેમના સ્વભાવમાં, મધુરતાના, ઘણા અંશે હોય છે, પરંતુ તેમના શૃંગાર વાતાવરણ એવું શીત અને પ્રતિકૂળ હોય છે કે તેમના ઉત્તમ અંશે દબાયલાં રહે છે, તે કદી પુટી નીકળી શકતાં નથી. જે શૃંગારવનમાં સ્ત્રીને ઉત્તુરતા રેડવામાં આવે, તે આ સર્વ અણુધારી સુંદરતા મોઢાકે રીતે ખીલી નીકળે. જે પતિને પોતાની પત્નીના આ સર્વ ઉત્તમ અંશે ખીલેલા જોવાની ઈચ્છા હોય તેણે પોતાના શૃંગાર વાતાવરણ આખું વર્ષ વસંતઋતુ જેવું આનંદજનક રાખવું જોઈયે.

પતિ જે મોટા મનનો હશે, તે તેની અસર આખાં કુટુંબમાં પ્રસરશે. ઘરમાં જે શૃંગાર ઉદાર હશે, તે બહાર કંજીસ થઈ શકશે નહિ. જે હૃદય ઘરમાં ખુલ્લું હશે, તે દુઃખી દુનિયામાં વિચરતાં, ત્યાં પ્રસરેલા દુઃખ તરફ ખીડાયલું રહી શકશે નહિ. એક ઉદાર મનુષ્યનું સમૃદ્ધિવાન શૃંગાર, ખીજાં આંખાં ભાગ્યશાળી કુટુંબોને અનેક આશીશ તથા દિલાસારૂપ થઈ શકે છે. દરેક ઉત્તમ શૃંગાર અનેક જીવનોને મદદ રૂપ બને છે. દરેક ઉદાર સહૃદયી પુરુષ, આ જગતમાં વિચરતા વિચરતા, અનેક દુઃખી અને ગરીબ લોકોને આશ્વાસન અને મદદ આપી શકે છે. હિંદુ ધર્મમાં પણ શૃંગારસ્થાશ્રમને ધન્ય કહ્યો છે. અને શૃંગારપતિ જે યોગ્ય અને ઉન્નત રહે તે શૃંગારમાં નહિ પણ જ્યાં જ્યાં તે વિચરે તે સર્વ જગતમાં સુખ અને આનંદ તે વરસાવી શકે. આવાં સુખ અને આનંદ આસપાસ વરસાવ્યાથી ઘણાં લાભ થાય છે. કોઈકને આશ્વાસન આપ્યા હોય, કોઈકને મદદ કરી હોય, કોઈકને નિરાશ્રિત અવસ્થામાં પોતાને ત્યાં આશ્રય આપ્યો હોય, અનેકને સુમાર્ગે દોર્યા હોય, તે સર્વની શુભાશિષ કરતાં ખીજે વધારે લાભ શો હોઈ શકે!! આવાં અનેક લોકોના આશીર્વાદ માયાભર્યા કૃત્યોવડે મેળવ્યાથી, માણસ જે નામના મેળવે છે, અને પોતાની યાદગીરી આ દુનિયામાં સુકી જાય છે, તેના કરતાં ઉત્તમ યાદગીરી, ભલભલાં સ્મારકોથી પણ સચવાતી નથી.

ચુરોપના સાહિત્યમાં “ પ્રવેત હાથ ”ની એક ભુની કથા છે. બૂના કાળમાં એક રાજા થઈ ગયો તેને ખાલી કાઠ કે ભાકડો પસંદ નહોતો પણ ત્રેમભર્યા પરોપકારી કૃત્યોથીજ તે કૃતાર્થ થતો હતો. જ્યાં તે જાય ત્યાં આશીર્વાદ પ્રસરી રહેતો હતા. પોતાને ચાટે પીરસાયલાં ભોજન તે ગરીબ, બૂખ્યા માણસોને આપી દેતો હતો. મનુષ્યોને જ્યારે જ્યારે કાંઈપણ જરૂરીયાત કે તંગી પડતી હતી, ત્યારે તે રાજાની કોઈપણ વસ્તુ આપી દેવાની આના-કાની કરવામાં આવતી નહોતી. પોતાની કોઈ છેલ્લી વસ્તુ હોય તોપણ તે રાજા કોઈનું દુઃખ ટાળવા આપી દેતો હતો.

એક દિવસ એક ધર્મગુરૂએ તે રાજાનો હાથ ગાલીને આશીર્વાદ આપ્યો કે, “ આ સુંદર હાથ, ઠેદી વૃદ્ધ થાવ નહિ ! ” આ ખનાવ પછી થોડા વખતમાંજ લડાઈ થઈ અને તેમાં તે રાજા મરાયો. તેને જીતી લેનાર રાજાએ, તે સમયના કૂર રિવાજ મુજબ હુકમ કર્યો કે તે મરી ગયેલા રાજાનાં અંગ બુદ્ધાં કરીને તે લાકડા કે વાંસ ઉપર બાંધીને જાહેરમાં ખૂણાં મૂકો. તે મુજબ કરવામાં પણ આવ્યું. પરંતુ જ્યારે ખૂણા તડકામાં બધાં અંગ કરમાઈ ગયાં, ત્યારે જે પરોપકારી હાથને આશીર્વાદ મળ્યો હતો, તે એવાને એવો, આકાશ તરફ જણે પ્રાર્થના કરતો હોય તેમ હોયો રહ્યો હતો.

આવી કથાઓ ફિંદુ પુરાણોમાંથી પણ ઘણીયે મળે છે. પર-દુઃખ ભંજન વિક્રમાદિત્ય અને પરોપકારી રાજા ભોજનાં કૃત્યોનાં સુંદર પરિણામો તેમાં દર્શાવાયેલાં છે. આ સર્વમાંથી બોધ એ લેવાનો છે કે જે હાથ અને હૃદય, પ્રભુને નામે ખીજાઓનું કલ્યાણ કરે છે, ખીજાને શાંતિ, સુખ, મહદ અને આનંદ આપી તેમને ઉદ્ધારે છે, તેમને વધારે બળવાન, રક્ષિત, પવિત્ર, ખનાવે છે, તે જ્યારે આ પૃથ્વી ઉપરનાં માન પણ કરમાય છે, તાજ અને જવાહીરો ખૂણ ભેરાં થઈ જાય છે, ત્યારે પણ સ્વર્ગના જયજય-કારમાં સદા પ્રવેત અને પવિત્ર રહે છે.

એક વાત ખાસ કહેવાની છે. દરેક ધર્મનિષ્ઠ પત્નીના પતિને પ્રભુભક્તિમાં પણ તેની સાથે રહેવું જોઈએ. કેટલાક એક પતિ આમાં નિષ્ફળ નિવડે છે. તેઓ પોતાની પત્નીને અતિશય પ્રેમથી ચાહ છે અને તેને માટે આપભોગ પણ આપે છે. જીવનના કાંઈક ઝેરી પવન સામે તેનું રક્ષણ પણ કરે છે. માયાથી તેને આશીર્વાદ આપે છે. પોતાના પરાક્રમનાં સુંદર કૃણો તેને ચરણે ધરીને તેની તરફનાં માન અને મમતા બતાવે છે. આ દુનિયામાં તેમને સુખ મળે તેવાં સર્વ કાર્યો તેઓ કરે છે, તેમના દુઃખમાં ભાગ લે છે. પરંતુ જ્યારે અંગત ધર્મની વાત આવે છે, ત્યારે તેઓ પત્નીને એકલી રૂઢી કે છે. તે પ્રાર્થના, પૂજા કે એવું કાંઈ કરે ત્યારે પોતે દૂર રહે છે. પ્રભુભક્તિ, અને ધર્મના કાર્યમાં તો હાંપતીએ સાથેજ રહેવું જોઈએ, ત્યાં તેઓ વેગળાં રહે છે.

એક આશ્રિત, નાણુક સ્ત્રીને તેના પ્રિયતમ તરફની સહાનુભૂતિ સોખત કે સહાયવિના, જીવનની અતિ અંબીર બાબતમાં એકલી મૂઠવી તે એક અન્યાયજ્ઞ છે. પોતાના જીવનના અતિ પવિત્ર વિભાગમાંથી પતિને દૂર રાખવા જવું-બહાર રાખવા જવું તે થાય અને તેમ થતાં પોતાના આધ્યાત્મિક જીવનની ગડબાગો, આશાઓ અને તેના ઉચ્ચ ઉદ્દેશોની બાબતો સંબંધી તેને મૌનજ ધારણ કરવું પડે, પોતાનાં સંતાનોની આધ્યાત્મિક ખીલવણીનો બોજ બધો પોતાને શિરેજ લેવો પડે; પ્રભુ પ્રાર્થના વખતે પરમાત્માને એકલવાયાજ શિર નમાવવું પડે.

અત્યારે હિંદુ સમાજમાં આવાં દરજ્જા સામાન્ય થઈ પડ્યાં છે. તેનું મુખ્ય કારણ એ છે કે અનેક કારણોને લઈને અત્યારે હિંદુ ધર્મ બહુજ કદંગી સ્થિતિએ પહોંચ્યો છે. શુદ્ધ ધર્મની અંદર રૂઢી અને લોકાચાર અતિ વિચિત્ર રીતે બેળાઈ ગયાં છે, અને ધર્મની બાબતોમાં તો અંધ પરંપરાથીજ કામ કરવું એવી માન્યતા ફેલાઈ ગઈ છે. સ્વતંત્ર વિચાર કરતાં શીખ્યા પછી આમ બુદ્ધિનો બહિષ્કાર થતો હોય, તે થણાને ના જ ગમે. વળી

હાલમાં હિંદુ ધર્મમાં આધ્યાત્મિક અને સામાજિક બાબતો ભેળી નાખવામાં આવી છે. આ કારણોને લઈને ધર્મની બાબત કેળવાયલા હિંદીઓમાં અપ્રિય થવા લાગે છે અને તે સાથે પશ્ચિમનો સુધારો પણ આ જડવાદ ઉપરજ રચાયલો હોવાથી કેળવાયલા લોકો આપણી ધાર્મિક બાબતો તરફ બહુજ ઘેરફાર બન્યા. આનું પરિણામ એ આવ્યું કે ધાર્મિક બાબતો રૂઢી રક્ષકો અને જીજ્ઞાસુ હાથમાં રહી અને તેમાં તેઓએ રૂઢીને અને વિચિત્ર માન્યતાઓને ધર્મનું સ્વરૂપ આપી દીધું. આમાં ખરું જોતાં દોષ શિક્ષિત વર્ગનાજ કહેવાય. તેઓએ જે શ્રમ લઈને આ ધાર્મિક સ્વરૂપ સાચવ્યું હોત, પોતાના ધર્મનું અભિમાન ધાર્યું હોત, તે ધર્મની આવી સ્થિતિ થાત નહિ અને પતિ અને પત્ની વચ્ચે ધાર્મિક માન્યતામાં જે અંતર જોવામાં આવે છે, તે હોત નહિ. જેના આત્મા ધર્મથીજ જોડાયા છે, તેમની વચ્ચે આધ્યાત્મિક બાબતોમાં આમ અંતર રહે તે તો ના સંભાવ્ય તેવું છે. માટે દરેક શિક્ષિત પતિએ ધાર્મિક બાબતોમાં રસ લઈ, ધર્મમાંથી રૂઢીનું મિશ્રણ જુદું કરી, પોતાની અર્ધાગનાને શુદ્ધ ધર્મ સમજાવીને, ધાર્મિક માન્યતાઓમાં જે વચ્ચેનું અંતર કાઢી નાંખવું જોઈએ. હિંદુ ધર્મમાં તો પત્ની વિના પતિ ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરી શકતોજ નથી. રામચંદ્રજીએ મોટા યજ્ઞનો આરંભ કર્યો ત્યારે સીતાજી વનવાસ હતાં તેથી તેમની સુવર્ણની પ્રતિમા કરીને પોતાની સાથે જોસાડી ત્યારેજ તેઓ યજ્ઞ પૂજન કરી શક્યા હતા. ઇશ્વરોપાસના સમયે તેમજ ખીજ સર્વ ક્રિયાઓમાં પ્રતિએ પત્નીની સાથેજ રહેવું જોઈએ, અને તેને કદી પણ આ ગહન માર્ગમાં સલાહ વિનાની અરક્ષિત મોકલવી નહિ. આમ થતાં તેમનાં જીવન કંઈક અલૌકિક સ્વરૂપ જ ધારણ કરશે.

જીવનનો આ ગહન અને મોટો ભાગ, પતિની સહાનુભૂતિ અને સહાય વિના પત્ની ગણે તે યોગ્ય હોઈ શકેજ નહિ. પત્નીના દરેક

પવિત્ર, દિવ્ય, અનુભવમાં સામેલ થવાનો પ્રેમી પતિએ પ્રયત્ન કરવોજ
જોઈએ. એકજ પ્રભુનાં સંતાન તરીકે ખન્ને જણુ સાથેજ ધર્મો-
પાસના કરે તેના કરતાં વિશેષ આનંદજનક કાંઈ હોયજ નહિ.
પત્નીનો ભાર આથી ઘણોજ હલકો થશે, કેમકે તે હવે બે જણાંયે
સાથે મળીને ઉપાડવાનો છે, આથી તેના મુખ ઉપર ચાર લાલી
આવશે, તેના હૃદયમાં વિષેષ શાંતિ પ્રસરશે, અને તેના આખા
જીવનમાં ઉત્સાહ ફેલાશે. આથી તેમનું લગ્ન વધુ સંપૂર્ણ થશે;
કારણ કે તેમનાં હૃદય એક બીજની વિશેષ સમીપ રહેશે; જ
હૃદયોમાં ભૌતિક સામાન્ય અનુભવોમાં એકતા હોય તેની સાથે
આધ્યાત્મિક અને ઉચ્ચજીવનમાં ઐક્ય પ્રસારે, તેજ હૃદયો દરેક
લાગણી, આશા અને હેતુમાં સર્વોં શે સંલગ્ન થઈ શકે છે. આથી
પતિના કલ્યાણનો માર્ગ પણ ઉઘડશે. સ્ત્રીઓ સ્વભાવથીજ ધાર્મિક
વૃત્તિઓવાળી હોવાથી પતિ તેની સાથે ધર્મ માર્ગે વિશેષ પ્રમા-
ણમાં વિચરશે અને ધર્મ તેજ ખરો કલ્યાણ માર્ગ છે. તેથી
આશ્વાસન, મદદ, અને આશીષ મળે છે. પત્નીની સાથે શ્રદ્ધામય
અને ભક્તિમય જીવન ગાળતાં ગાળતાં પતિનું જીવન પ્રભુ સાથે
જોડાઈ જશે.

આ પ્રમાણે આ પૃથ્વી ઉપર પ્રભુ પ્રત્યેની શ્રદ્ધામાં એકતા
અનુભવતાં, પોતાના અરસપરસના પ્રેમને પ્રભુ પ્રેમ સાથે જોડી
દેતાં દંપતી, સ્વર્ગમાં પણ સંલગ્ન રહેશે અને શાશ્વત એકતા
અનુભવશે. આ છાયામયી પૃથ્વી ઉપરજ બે હૃદયોના ઐક્યને
અંત આવે તેવું તેમણે શા માટે કરવું જોઈએ? આ ઐક્યને
વિસ્તારીને, શાશ્વત કેમ ના ખનાવવું જોઈએ?

વિભાગ ત્રીજો.

પત્નીના ધર્મ.

પત્ની થવાની લાયકાત.

સકળ કન્યાઓના બૂથમાંથી, એક સાચા દિલના સદ્ગૃહ-સ્થની પત્ની તરીકે પોતેજ પસંદ થાય તે કોઈ પણ સન્નારીને ઘણુંજ માનભર્યું છે. જાણે રાણીપદને માટે તેને નિયત કરી હોય એટલું માન મળ્યું તેમ સમજવાનું છે. તેનો પતિ પોતાનો ગ્રેમ તેને ચરણે ધરીને, પોતાના મનોરાજ્યના તખ્ત ઉપર તેને પધરાવે છે. તેના હાથમાં મોટી સત્તા મૂકે છે. પવિત્ર ભવિષ્યનો કબજો તેને સોંપે છે. આ મુગટ લાભદાયી રીતે જ પહેરશે તેનું રાજ્ય, તે સૌદર્ય અને આશીશથી ભરપૂર કરી નાંખશે કે તેનામાં મૂકેલા પવિત્ર વિશ્વાસને તે અપાત્ર નિવડશે? આનો ઉત્તર તેનું પરિણિત જીવનજ આપી શકે.

પરણતા પહેલાં દરેક કન્યાએ શાંત ચિત્તે બેવું બેઠાં કે જેને માટે સર્વત્યાગ કરવા તે તત્પર થઈ છે તે આ સર્વ માટે યોગ્ય છે કે નહિ; પોતાનું જીવન તે સુખમય બનાવી શકશે? ગ્રેમ અને સહચારની સર્વ આકાંક્ષાઓ તે તૃપ્ત કરી શકશે? પોતાના હૃદયના સર્વોત્તમ સ્થાનમાં પધરાવવાની યોગ્યતા તે ધરાવે છે? આ સર્વ પ્રશ્નો કન્યાએ પોતાના શ્રેય સાક્ષે પૂછવા બેઠાયે. નહિ તો કદાચ તેને અંગોડે ગૂંથેલી વેણીના ફૂલને કરમાતાં જટલો સમય થશે, તેટલાજ સમયમાં તેનાં સુખી સ્વપ્નો પણ કરમાઈ જશે, અને જેને માટે તેણે પોતાના સર્વ સંબંધીઓને તજ્યાં, તેનામાં પવિત્ર વિશ્વાસ પૂર્ણ કરવાની લાયકાત નથી, તેમજ તે તેનું જીવન સુખથી ભરી શકે તેમ નથી, તથા તેના હૃદયના તાર

જગાવી શકે કે આત્માનાં જંગલ હલાવી શકે તેમ નથી; એ જ્ઞાન તેને ઘણું જ મોડું—સુધારી ના શકાય તેટલું મોડું—થશે.

પરંતુ ઉપરના પ્રશ્નો ઉઘાટાવીને બીજી રીતે પણ કન્યાએ પોતાના હૃદયને પૂછવા બેઠી. જે શુદ્ધસ્થ તરફથી પોતાના હાથની માગણી થઈ છે, તેની સાચી અને વફાદાર પત્ની પોતે બની શકશે? તેના પગ આગળ જે પ્રેમ પાથર્યો છે તેને લાયક પોતે છે? જે મનુષ્ય તેને પોતાની હૃદયરાશી સ્થાપવા માગણી કરે છે તેને તે આશીર્વાદરૂપ થઈ શકશે? અત્યારે તે પુરૂષ તેનામાં જે કમનીયતા, જે સહચાર, જે સુસ્વભાવ, જે પ્રબળ, પ્રોત્સાહક પ્રેમ, જે આનંદસ્રોત અને સહકાર નિરખી રહ્યો છે તે ખરેખર તેને મળી શકશે? ભવિષ્યમાં તેની સાથે કોઈ પણ રીતે અસંગત થવાનો સંભવ છે? તે પુરૂષના હૃદયની કાંઈપણ ઈચ્છા તે તૃપ્ત કરી ના શકે તેવી છે? તેના હૃદયના કાંઈપણ તાર એવા છે કે તેને તેની અંગુલીઓ સ્પર્શી ના શકે?

પુરૂષના હૃદયને આ સર્વ પ્રશ્ન પૂછવાની જેટલી જરૂર છે તેટલી જરૂર સ્ત્રીના હૃદયને પૂછવાની છે. પરિશિત જીવન બેસુકે બનાવવું ના હોય તો પત્નીએ પણ તે સંગીતમાં પૂર્તિ કરવાની છે. લગ્ન દિવસે પત્નીને પવિત્ર ભવિષ્ય, ગંભીર બેખમદારી અને કીર્મતી કાર્યોની સુપરત થાય છે, અને જો આ સર્વ એકદમ તેની નજર સમક્ષ મૂકી દેવામાં આવે તો બહાદૂર હૃદય પણ તે ભાર નીચે દબાઈ જવાનો સંભવ છે. તેને જે તક-જે શક્યતાઓ પ્રાપ્ત થાય છે તે એવી છે કે દેવો પણ તેની અદેખાઈ કરે. પુરૂષના જીવનનું કેવળ સુખજ નહિ, પણ તેના ચારિત્ર્યનું, તેની લાગવગનું, તેના વિકાસનું, સર્વ ભવિષ્ય તેના ઉપરજી આધાર રાખે છે.

એક મજબૂત લેખકે સુશુદ્ધિથી જો ચિંતાર આપ્યો છે તે જુવો.

“એક સુશુદ્ધિથી, મનુષ્યને મળેલી ઉત્તમોત્તમ ઇશ્વરી બક્ષીસ છે, તે દેવી છે; અમાધ કલ્યાણ કરનારી છે, અને સદ્ગુણોની

આણ છે. તેના કંઠમાં મધુર સંગીત રહેલું છે, તેના સ્મિતથી દિવસો આનંદમય બને છે, તેનું ચુંબન પવિત્રતાનું રક્ષક છે, તેન હસ્ત રક્ષણ કરનારા અને રોગ હરનારા, તેના જીવનમાં અમૃત રેડનારા છે; તેના ઉઘમીપણમાં તેની સકળ મિલકત સમાયેલ છે, તેની કરકસર તે મિલકતની ચોકી કરે છે, તેના મૃદુ ઓષ્ટ સુંદર સાચી સલાહ આપનારા છે. તેનું વક્ષઃસ્થળ, સકળ ચિંતાનિવારક ઓસીકું છે, અને તેની પ્રાર્થનાઓ, પ્રભુના આશીર્વાદ અપાવનાર ઉત્તમ પુરોહિત છે.”

જો પત્નીએ પુરૂષ માટે આ સર્વ કરવાનું છે તો શું તેણે લગ્નવેદિ સમીપ જતા પહેલાં પોતાના હૃદયને આ સર્વ પ્રશ્ન પૂછવા ના જોઈએ ?

પત્નીનો સાચો આદર્શ શો છે ? તે કાંઈ નિત્ય જીવન બહારની અને અમૃત ઉપર જીવતી, તથા તર્ક પ્રદેશમાં મહાલતી વસ્તુ નથી. યુરોપનાં કેટલાંએક શહેરોમાં, પ્રવાસીઓને ધર્મ-મંદિરની નાની પ્રતિમાઓ સફેદ પદાર્થની બનાવેલી વેચવામાં આવે છે. તે ખરૂં કરતાં પણ વધારે શ્વેત હોય છે. પણ એટલી બધી નાજુક હોય છે કે જરા ધૂળથી તે ગંદી થઈ જાય છે, અને જરા સ્પર્શથી ખંડિત થઈ જાય છે. માટે તેને કાચનાં ઢાંકણમાં રાખવી પડે છે. તે બહુજ સુંદર હોય છે. પણ તેનાથી કાંઈ ઉચ્ચ કાર્ય સરતું નથી. તે પ્રતિમા દેવળમાં પૂજારીઓ લઈ જઈ શકતા નથી, તેમાંથી સુંદર ભજનો નિકળી ગગનને સ્પર્શતાં નથી. તેજ પ્રમાણે ભ્રીત્વના એવા પણ આદર્શો છે કે તે સુંદર હોય, કમનીય હોય, આહ્લાદક હોય, આકર્ષક હોય, છતાં એ એટલા નાજુક હોય કે આપણી વસ્તુતઃ અને ચઢતી પડતીવાળી દુનિયામાં તે ઉપયોગી થઈ પડે નહિ. આવા આદર્શો કવિતા અને નવલકથામાં જોવામાં આવે છે. ઝળકતા પૃષ્ઠ ઉપર આલેખાયેલાં આ પાત્રો ઘણાં જોયાણુકારક લાગે છે પરંતુ તે પાત્રો હાલના નિત્ય જીવનમાં શું કરી શકે? આપણી દુનિયાના સહજ પવનથી એ તો

કરમાઈ જાય. સખત મહેનતવાળા અને જીવન માટે નિત્ય મજુરી કરવી પડે એવા હાલના જીવનમાં જે તેના ફક્ત એક જ દિવસ ગણે તો તેમની નાજીક ખૂબસુરતી તરતજ વિખરાઈ જાય. આપણે તો એવા આદર્શ બેઠાયે કે જે, સહેજ આંચકા લાગતાં તુટી ના જાય કે પવનના જરીક અપાટામાં ઊડી ના જાય. પણ જીવનના મહેનતભર્યા અને ત્યાગપૂર્ણ માર્ગે આગળ વધતાં, વધુ અને વધુ કમનીયતા પ્રાપ્ત કરે. સાચી પત્ની કાંઈ કવિયોનાં સ્વપ્ન જેવી, કે ચિતારાના અણીશુદ્ધ ચિત્ર જેવી, કે અડતાંજ લાગી જાય તેવી અલૌકિક સુંદરી જેવી ના બેઠાયે, પણ એ તો તંદુરસ્ત, મજબૂત, વ્યવહાર, મહેનતુ સ્ત્રી બેઠાયે, જીંદગીની સામાન્યમાં સામાન્ય ફરજ બજાવવા તૈયાર હોવી બેઠાયે. છતાંયે, ઉચ્ચ અને ઉદાર કાર્યો કરવા માટે આત્માની જ સુંદરતા હોવી બેઠાયે તેવી સુંદરતાથી અલંકૃત બેઠાયે.

વક્ષાદાર.

પત્નીમાં જે ગુણ પ્રધાનપણે હોવો બેઠાયે તે વક્ષાદારીના વિશાળ અર્થમાં વક્ષાદારીનો છે. તેના પતિનું હૃદય તેનામાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખે છે. સાચા પ્રેમના મૂળમાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હોવોજ બેઠાયે. અવિશ્વાસના અંશમાત્રથી પરિશ્રિત જીવનની શાંતિનો ભંગ થાય છે. સાચી પત્ની, પોતાના ચારિત્રથી તેમ જ વર્તનથી પોતાના પતિના પૂર્ણ વિશ્વાસને પાત્ર થાય છે. પતિને તેના પ્રેમમાં વિશ્વાસ હોય છે. તેને ખાતરી હોય છે કે તેની પત્ની તેને સતત પ્રેમથી ચાલ્ય છે. તેને પત્નીની વ્યવસ્થાશક્તિમાં અને તેની શૃદ્ધવ્યવસ્થામાં પણ સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હોય છે. તે એમ જાણે છે કે પોતાની પત્ની સમજી અને ડાહી છે તથા ઘરમાં ખગાડ કરે તેવી કે ઉડાઉ નથી, અને તેનું હિત દરેક ખાખતમાં જળવે તેવી છે. દરેક પત્નીમાં એવી આવડત હોવી બેઠાયે કે તેના પતિને એમ લાગે કે મારા ઘરની અંદરની સર્વ વ્યવસ્થા તે કરી શકશે અને મારે તેમાં કાંઈ જ ફીકર કરવા જેવું રહેશે નહિ. પત્નીના ઉડાઉપણાને લીધે તથા કસકસરની ખીન આવડતને લીધે ઘણાંયે કુટુંબોનાં સુખ અને શાંતિ નષ્ટ થયાં છે, અને પત્નીની કરકસર

અને ઘરની હોંશીયારીભરી વ્યવસ્થાને લીધે ઘણાંયે માણસો આગળ વધી સમૃદ્ધિવાન થયા છે.

દરેક સાચી પત્ની તેા પોતાના અને પતિના હિતમાં કાંઈ ભેદ જોતી જ નથી. પતિ પત્નીને માટે જીવે છે, તેની જ પ્રતિભા હૃદયમાં ધારીને સારો દિવસ તેને જ માટે મહેનત કર્યો કરે છે, અને પત્ની પણ સતત જોઈ વિચાર કર્યો કરે છે કે પતિને સાફ કેમ લાગશે? જ્યારે પતિ મુશ્કેલીમાં હોય છે ત્યારે તે સહાનુભૂતિ આનંદ અને પ્રેમથી તેના ભાર હળવો કરી નાંખે છે. તેની સર્વ યોજનાઓમાં તે ઉલટભર્યો ભાગ લે છે. તે સારરૂપ થઈને પતિને તળીએ ખેસાડતી નથી; પણ એ તો તેને મદદ કરનાર, ઉન્નત અને ઉત્તમ ચીજ કરવા પ્રેરનાર, તેના હૃદયનું ખંડે બળ છે.

અહીં જ પત્નીઓ કાંઈ તેમના પતિને આશીર્વાદરૂપ થતી નથી. ઘણીવાર જીને એક નાબુક વેલ સાથે સરખાવવામાં આવે છે અને પુરૂષને મજબુત આડની ઉપમા આપવામાં આવે છે, અને આડની આસપાસ વેલી વળગી રહે જેમ જી પુરૂષને અવલંબીને રહેતી કલ્પવામાં આવે છે. પરંતુ વેલી આડને જુદી જુદી રીતે વળગી રહે છે. કેટલીએક વેલીઓ આડ ઉપર તોરણની માફક રહે છે અને ઉનાળામાં પોતાનાં લીલાં પાનથી તેને ઠંડક આપે છે, તથા શિયાળામાં તેનાં ડાળાં, પોતાના સુંદર રાતા ફળના લુપ્તપાથી શોભાવે છે. પણ કેટલીએક બીજી વેલીઓ આડ ઉપર દબાઈને વીંટાય છે, તેના સર્વ રસ શોષી લે છે, અને તેને સુકવી નાંખીને પોતે વિકસે છે.

સાચી જી તેા પોતાના પ્રેમના પ્રભાવથી, પોતાના પતિના મનુષ્યત્વના સર્વ બળને ઉચ્ચ રસ્તે-પ્રભુતાને પથે વાળીને તેનું જીવન ઉદાત્ત, મહાન, અને બળવાન બનાવે છે. તેના પવિત્ર વિશ્વાસનું પાત્ર બનીને, તેના પ્રેમને વશ થઈ જઈને, તેના સ્વભાવમાં છે કાંઈ ઉત્તમ અંશો રહેલા હોય છે, તેને તે બહાર આણે છે, હિંમત અને ઉત્સાહની પ્રેરણા તે પોતાના પતિમાં કરે છે. તેનું જીવન તે સૌંદર્યપૂર્ણ બનાવે છે, તેના સ્વભાવમાં કાંઈ

કર્કશતા હોય, કાંઈ જંગલીપક્ષુ ૧૫, તે તે ઘસી નાંખે છે, તેના મનુષ્યત્વને તે સંસ્કૃતિથી અને નમ્રતાથી શબ્દગરે છે. અને તે હંમેશાંજ કલાગરી રહે છે તથા તેની લેશપક્ષુ ઈચ્છાને અનાદર કરતી નથી. તોપણ ખરી રીતે તો તેની રાણી છે, તેના સકળ જીવન ઉપર તેનુંજ સામ્રાજ્ય ચાલે છે, અને તે સતત તેને પ્રગતિને માર્ગે યોગ્યતાથી દોરે છે.

પરંતુ એવી પણ પત્નીઓ હોય છે કે વેલની માફક પતિને વળગી તેના રસકસ ચૂસી લઈ, સુકવી નાંખે છે. તેઓ પરતંત્ર, નિર્બળ, આળસુ અને નિરાધાર હોય છે. તે ક્રૂર પરાવલંબી હોઈ લેશ પણ બળ પતિને આપતી નથી. તે પતિને વળગી રહે છે, પણ ક્રૂર તેના જીવ લેવાજ. તેને તેઓ જરાયે મદદ નથી કરતી. તેઓ કાંતો ઢાલીયામાં આળોટે છે કે રસ્તામાં રજળે છે. ઘેર ઘેર જઈ ગપ્પાં મારે છે, અને કેવળ કાદપનિક દુનિયામાંજ વિચરે છે. તેઓ કેવળ નકામી છે; અને તેથી કૌમળ હૃદયથી ચલાતા પતિને પણ યોગ્યરૂપ બને છે. પતિનું જીવન સખળ, સુખી, પ્રકુલ બનાવવાનું બદલે તેઓ તેનું બળ હરણુ કરે છે, તેના કાર્યમાં વિઘ્ન નાંખે છે, અને તેનું જીવન નિષ્ફળ બનાવી દે છે. તેઓ જાતે પણ કંગાલ જીવન જ ગાળે છે. પરતંત્રતાથી જો નિર્બળતા અને બિન આવડત એ જ વાનાં ના આવે તો જ તે સૌંદર્યપૂર્ણ રહે છે. સાચી પત્ની તો પતિપર આધાર રાખે છે, તેને વળગી રહે છે, પણ તે સાથે તેને તે મદદ કરે છે અને ઉત્તેજન આપે છે. તેના પતિ પોતાના સકળ જીવનમાં તેના પ્યારના લીધે ઘણા જ ઉત્સાહથી વર્તન કરી શકે છે. કારણ કે ઘરની શાંતિમાં જ ગ્રેમપૂર્ણ મુખ તેને માટે રાહ બેસાડે છે, જે હૃદય તેના ગમે તેવા કાર્યની સાથે સહાનુભૂતિના ધખકારા કર્યો કરે છે, જે શબ્દો દિવસના કાર્યને અતિ આનંદ અને ત્રોત્સાહનના શબ્દો કહેવા તૈયાર છે, તે સર્વને લીધે તેને પોતાની મહેનત સહેલી થતી લાગે છે, જીવનભાર હલકો લાગે છે, અને

જીવન કલહમાંથી કૂરતા જતી રહેલી હાગે છે. પોતાની વફાદારીને લીધે, તથા પોતાના મધુર જીવનના જવલંત સતત પ્રેતસાહન વડે, પોતાના પતિને તે પુરવો મધ્યે કેટલાં માન આખર અપાવી શકે, તથા તેનું જીવન સત્તારૂપ અને સફળ કેટલું બનાવી શકે તેનો ખ્યાલ કોઈ પણ પત્નીને હોતો નથી. એક પ્રખ્યાત લેખકે તે સંબંધી નીચે પ્રમાણે લખે છે:-

“ પોતાની મધુર સુકુમાર પ્રેમાળ પત્ની, પોતાના ઘેર પાછા ફરવાની આતુર હૃદયે રાહ જીવે છે; તેને સ્વાગત કરવા તે એક પગે થઈ રહી છે, અને ઘેર ગયા પછી તેને ખુશ કરવાનાં સાધનોની તૈયારી તે કરી રહી છે, એમ જોના મનમાં ખાત્રી છે, તેવા પતિને પોતાની સર્વ મહેનત મધુરી હાગે છે; જો તે ફક્ત ઠીકારોજ હોય તો તેની કુવાડીના ઘા તેને મન રમત જેવા હાગે છે, જો તે હુવાર હોય તો એરણુપરનો અવાજ તેને સંગીત-સમ હાગે છે, જો તે ખંડુત હોય તો હળ હિપર સુરાગમય સીસોટી મારતો તે પોતાનું કાર્ય કરે જાય છે, અને જો તે કારીગર હોય તો તે પોતાનું કાર્ય ખૂબ મોજથી કરે છે. પોતાની પ્રિયતમા પોતાની શુદ્ધરાણી છે, એ જ્ઞાનથી ચિત્રકારની પીંછીમાં અવનવાં દશ્યો આવે છે. જો પોતાની પ્રિયતમાની સહાનુભૂતિવાળી ટીકાથી ઉત્સાહ અને મદદ મળવાની ખાત્રી હોય તો લેખકને શુષ્ક વિષયમાં પણ, આનંદ રહે છે. જો પોતાની મધુરી સ્ત્રીના આનંદમય અવાજનું પ્રેતસાહન ઘરમાં મળ્યું હોય, તો ધારાશાહી પણ પોતાનો મુકદ્દમા સારી રીતે તૈયાર કરી શકે છે, તે સંબંધી સ્પષ્ટ વિચાર કરી શકે છે, અને પોતાની દલીલો અસરકારક રીતે ગોઠવી શકે છે. જો વૈષ પોતાના દરદીઓને જેવા જાય તે સમયે તેને ખાત્રી હોય કે તેની મધુર પ્રિયતમા તેની સફળતા માટે પ્રાર્થના કરી રહી છે, તો તેનું વર્તનજ એવું ખાત્રીભર્યું બની જાય છે કે માંદગીના બીછાના પાસે તે હાજરી આપે એટલે તેની અસર જ સાંતિમય બની જાય. અને ધર્મશુદ્ધ યાદીર્તાના મનમાં, પોતાને ઘેર પોતાની પ્રિયતમા સ્મિતભર્યા વદને સ્વાગત કરવા હમેશાં તત્પર

છે એવાં મધુરાં સ્મરણો રમી રહ્યાં હોય તો તે દુઃખી આત્માઓને પોતાના ઉપદેશથી વધારે શાંતિ જરૂર આપી શકશે. ”

ઉત્તમ ગૃહિણીનું મુખ્ય ભૂખણુ ગૃહવ્યવસ્થાની આવડત છે. મારા આ કથનથી કેટલાએક યુવકો, જેઓ લગ્નજીવનનાં મુખ્યમય સ્વપ્ન જોયાં કરે છે, તેમને કાંઈક આઘાત લાગશે, તેઓના ભાવનાપૂર્ણ વિચારોમાં ગૃહવ્યવસ્થા કંઈક લાગશે; પરંતુ જ્યારે ખરી જાંદગીનો અનુભવ તેમને થશે ત્યારે આ કેવળ ભાવનામય સ્વપ્નમાં તેમનાં ઉડી જશે, અને તેમને ખખર પડશે કે ઘરનું ખરું સુખ ગૃહિણીની ગૃહવ્યવસ્થાની આવડતજ છે. “ઘર રખુ નાર” તો પતિને એક આશીર્વાદ સમાન છે.

શ્રીસેનો એક તત્ત્વવેત્તા રાત્રે તારાઓ નિરખતો હતો એટલામાં ઠાકર વાગીને ગખડી પડ્યો ત્યારે તેના સોખતીએ કહ્યું કે, “જેના પગ જમીન ઉપર હોય, તેણે માથું તારાઓમાં રાખવું તે ઠીક નથી.” કેટલીએક ગૃહિણીઓ આવીજ ભૂલ કરે છે. તેઓ ભાવનામય આદર્શો તરફ પોતાની નજર ઠેરવે છે, પણ પોતાની નજર આગળ જ કરજો પડેલી હોય છે, અને જ્યાં ખરું સુખ રહેલું હોય છે, તેની અવગણના કરે છે. તેમના પગ કડાકુટ ભરેલા ગૃહજીવનમાં હોય છે, તે વખતે તેઓ તેમનું માથું ઉંચે ઉંચે આકાશ તરફ રાખે છે, એટલે તેઓ જ ગખડી પડે તો કાંઈ નવાઈ જવું નથી. ગરીબ કે તવંગર, ગુપડામાં રહેનાર કે મહેલમાં વસનાર, દરેક જણ માટે આપણે એક નિયમ તરીકે કહી શકીએ કે જે ગૃહિણી જાને પોતાના ઘરકામ તરફ લક્ષ રાખીને પોતાની ગૃહિણી તરીકેની ફરજો ખબલવશે તેજ ગૃહિણી પોતે સુખી થશે અને આખા કુટુંબને સુખી કરશે.

જ્યારે યુવકયુવતી લગ્ન કરે છે, ત્યારે ગૃહવ્યવસ્થાની વિગતોનો વિચાર કરવાની તસ્દી તેઓ લેતાં નથી. આવી સામાન્ય કડાકુટીયા ચીજોથી અતિ દૂર ભાવનામય સૃષ્ટિમાં જ તેમની નજર તો ફરેલી હોય છે. રાંધવું, સાફસુફ કરવું, ઝાડકવું, ધોવું

એ બધું તેમનાં કવિત્વપૂર્ણ વાર્તાલાપમાં ઘણું ઠક્કંશતાભર્યું લાગે છે. એ બહાલસોયાં દંપતીના મનમાં તે વખતે વિચાર સરખોયે નથી આવતો કે રોટલી કાચી હોય કે દાળ ખરાખર રંધાયેલી ના હોય, અથવા અનાજ સડી ગયેલું કે સાફ, રસોઇ વખતસર થાય કે મોડી, તેથી પોતાના સુખમાં કાંઇ પણ ફેર પડશે. તેમને આવી બાબતોનો વિચાર કરવો તેજ તેમના પ્રેમને અણુછાજતું અને અપમાનભર્યું ભાસે છે.

તેમનાં આવાં સુખમય સ્વપ્નામાં ભંગ કરવો તે કૂરતા લાગે છે. પણ આ સ્વપ્નાં લગ્ન પછી કાંઇ લાખો વખત નહીં શકતાં નથી. નવાં પરણેલાં દંપતી ઘર માંડે છે એટલે થોડા સમયમાં બાણી બચ છે કે સુખ મેળવવા માટે કેવળ ભાવના શિવાય બીજી વસ્તુઓનો પણ ખપ પડે છે. નિત્યનું ઘરકામ શરૂ થાય છે, એટલે તેમનાં ગગન વિહારમાંથી નીચે, સામાન્ય મનુષ્યો જે સામાન્ય ભૂમિ ઉપર પગ રાખે છે ત્યાં, તેઓને ઉતરવું પડે છે, ત્યારે તેમને ખબર પડે છે કે ઘણી-કેવળ સામાન્ય વસ્તુઓ ઉપર તેમને આધાર રાખવો પડે છે-તેનાથી તેઓ કેવળ પરતન છે. સાથી પહેલી તો તેઓને એ ખબર પડે છે કે લગ્નલવન અને રસોડાને ગાઢ સંબંધ છે. પ્રેમનાં સર્વ સ્વપ્નાં સાચાં પડે-સર્વ ભાવનાઓ ખરી પડે તે માટે નવા ઘરમાં પ્રેમનો પાયો વ્યવહાર બાબતો ઉપર ચલુવાનો છે. જે મહેલ હંચે આલસા સુધી ચલુવાનો છે, જેના મીનારા ગગનભેદી થવાના છે, અને જેનો ચળકાટ તડકામાં આંખને આંજ નાખે તેવો અને સમસ્ત જગત વખાણે તેવો થવાનો છે, તે મહેલના પાયા તો સામાન્ય માટીમાં જ નાંખવાના છે, અને સાદા, સખ્ત પણ પ્રમાણિક ખડકનો જ તેને ટેકો આપવાનો છે. નાણુક લાગણીયો, મધુરાં દાન, ઉદાર ભાવનાઓવાળો મહેલ ભલે પ્રેમ બાંધે, અને તે વાદળ જેટલે હંચે બચ; અને આ મહેલમાં લગ્નલવનનાં સર્વ સુખ ભોગવતા એ આત્માઓ સુખેથી વસે, પણ આ મહેલનો પાયો તો સામાન્ય ભૂમિ ઉપર જ રહેશે, અને ભાવનાહીન પથરાનોજ તેને ટેકો

મળશે. આ પાયાં તે સારી શુદ્ધવ્યવસ્થા છે. જીવન પ્રેમીયોનાં મોહમય સ્વપ્નાં કરતાં સાફ ભોજન, વખતસર વાળું, ઘરમાં ચોખ્ખાઈ, નિયમિતતા, વ્યવસ્થા, આ બધી લુખ્ખી લાગતી સામાન્ય અને વ્યવહારૂં ખાખતોથી, વધારે સુખ મળે છે. પ્રેમ છે ત્યાં ધીરજ છે. માયા છે, નમ્રતા છે; અને પ્રેમીને સાદું ભોજન મળે તોપણ અમૃતસમ લાગે છે, અને તદ્દન સાદી રીતે ઘર ગોઠવેલું હોય તોપણ પ્રેમીને સુંદર લાગે છે. એક મહાપુરુષનું કથન પણ મને ખબર છે કે “પ્રેમથી પીરસેલી લાજ પણ ધિક્કાર સાથે મળેલા પકવાન કરતાં મધુરી લાગે છે.” પરંતુ નિત્ય લાજ જ ખાવા મળતી હોય, અને તે પણ ખિન આવડતથી રાંધેલી અને ગમે તેમ પીરસેલી હોય, તો ગમે તેવા પ્રેમ છતાંયે તેથી કંટાળો આવે. આ સંસ્કૃતિના યુગમાં પકવાન અને પ્રેમ બન્ને સાથે હોય તેવું બની શકવું જોઈએ. પતિ કાંઈ આકાશમાંથી ઉતરી આવેલા કાંઈ પતિત થયેલા દેવતા નથી. એ તો આ લોકના સામાન્ય મનુષ્ય છે, અને તે કારણથી પોતાનાં સુખી ઘર કુટુંબનાં સ્વપ્નાં સાચાં પાડવા માટે પોતાની સ્ત્રીને ઘરવ્યવસ્થાની આવડત સારી હશે એટલી તો આશા રાખે જ.

એક લેખકનું આડું લખાણ નીચે ઉતારી લીધું છે તે વિચારવા લાયક છે. “પ્રેમના ઉત્સાહમાં એમ લાગે ખરૂં કે સુવ્યવસ્થિત અને હોંશીયારીથી ચલાવાતું ઘર, તે ગમે તેટલું સંપૂર્ણ હોય તોપણ કેવળ બહારના શરીર રૂપ છે, અને અંદરના સજીવ શુદ્ધરૂપી આત્માથી ઉત્સાહિત હોય નહિ તો સર્વ નકામું છે; પણ એટલું બૂલવું જોઈએ નહિ કે શુદ્ધતા જીવંત આત્માની ઉબા જળવવા માટે બહારનું શરીર સુયોગ્ય જોઈએ, અને ચિંતાઓથી, અથવા ગુસ્સાના વાવાઝોડાથી, તે જ્યોત ખુઝાઈ બચ નહિ તેની પુરેપુરી સંભાળ રાખવી જોઈએ. જે ઘરમાં હલકી ભૂમિકાની ગણતરી થીજે, ખાનપાન આદિ, વ્યવસ્થાપૂર્વક અને ઉત્તમ હોય, ત્યાંજ પ્રેમી હૃદયો એક બીજા સાથે વધુને વધુ ભેળાય છે, અને તેમની સુંદરતામાં વૃદ્ધિ થઈ તેમાંથી સુંદર શુદ્ધકુંડલ

હિલું થાય છે. જ્યાં નીરોગી સ્ત્રીઓ ડહાપણુભરી ઉત્તમ શૃહવ્યવસ્થા સાધે છે, જ્યાં તેઓ નાની સગવડોના પણ પૂરો વિચાર કરે છે, ત્યાંજ તેમના ચારિત્ર્યના સુંદર અંશો પ્રકાશે છે, અને તેની પ્રકાશવતી છાયા નીચે તેમજ પ્રેમભર્યા પ્રભાવ નીચે, આખું કુટુંબ આનંદથી વિકસે છે; અને પતિનો આત્મા તે જોઈ પ્રસન્ન થાય છે, તથા જ પ્રેમ તેના હૃદયમાં વાવેલો હોતા તેનાં મૂળ ઉંડાં ઉંડાં ઉતરે છે, અને કેવળ માનસિક કલ્પનાઓ અને હવાઈ તર્કોના તડ ભેદીને સન્માન અને પ્રતિષ્ઠાથી તે મૂળને ટેકો મળે છે; અને આવો ટેકો હોવાથી તે પ્રેમ સદા કાળને માટે તાજે અને લીલોજ રહે છે.”

એવા પણુ દાખલા બનેલા છે કે વ્યવસ્થામાં બેદરકારી તથા બિનઆવડતને લીધેજ ગાઢ પ્રેમથી અંકિત દંપતીઓમાં તૂટ પડી ગયેલી હોય છે. આવી તૂટની શરૂઆત ઘણુંખડું ભોજન સમયે શરૂ થાય છે, કે જ્યાં કંવેજાની રસોઈ હોય અને તે પણુ જીમ તેમ રાંધી હોય અને ઢંગ વગર પીરસી હોય. પ્રેમની ભાવના અને ઉડ્યનોને હાંકી કાઢવા માટે ખેસ્વાદ રસોઈ બસ છે. પ્રેમથી જ પત્નીને પ્રતિમાસમ પૂજવામાં આવે છે, તે પત્ની જો ઘર ચલાવવા માટે નાલાયક નિવડે તો પૂજાભાવ જલદી નાશ પામી જાય છે. જો પત્ની પ્રેમનાં સ્વપ્નાં ખરાં પાડવા માંગતી હોય, અને લગ્નના પહેલા દિવસ જોટલુજ સુખ રોજ તે જોવા માંગતી હોય, તેણે શૃહવ્યવસ્થાનું જ્ઞાન ખરોખર મેળવવું અને તે તરફ સતત લક્ષ રાખવું.

સેન્ટપોલ એક પત્રમાં સલાહ આપે છે કે જીવાન પત્ની-ઓએ તો ઘરમાંજ કામ કરવું. એનો અર્થ એમ થાય છે કે તેમનું મુખ્ય કાર્યક્ષેત્ર તે શૃહ છે. પરંતુ તે સાથે હાલમાં પરોપકારની જે સંસ્થાઓ સ્ત્રીઓ સફળતાથી ચલાવે છે, તેમાં સ્ત્રીત્વની ઘણી પ્રતિષ્ઠા રહેલી છે. સ્ત્રીમાં સહાનુભૂતિ, નમ્રતા, અને ત્રાસહનના ગુણ સ્વભાવથીજ રહેલા છે, અને તેને લીધે મનુષ્યનાં દુઃખ, દિલગિરી અને ચિંતા હરવાના કાર્યમાં તે દેવદૂતસમ છે. એક કવિ લખે છે કે—

“પૃથ્વી ઉપર સ્ત્રીનું ધર્મકાર્ય શું છે? સ્વર્ગની દયાને નીચે ઉતારી લાવવી એ તેનું કાર્ય છે. પાપના સાપનું માથું મચડી નાખી, પૃથ્વી ઉપર વરસી રહેલા શાપ અને પાપમાંથી સર્વને શાંતિ પમાડનાર આશીર્વાદ આણવાનું કામ તેનું છે; માંદી પૃથ્વી જે તેને આધારે છે, તેને શાંતિ, દિલાસો અને મદદ આપવાને તેની સુશ્રુષા કરવાને તેણે જન્મ લીધા છે.”

પ્રભુએ સ્ત્રીને સુશ્રુષા માટે પોતાના દૂત તરીકે નિર્મલી છે. જેને સહાનુભૂતિ અને મદદની જરૂર હોય તેની સેવા કરવી તે તેનું ઉત્તમોત્તમ કાર્ય છે. ઘણીયે સ્ત્રીઓને નિરાધાર, અશક્ત, નિર્ધન અને માદાંઓની સેવા કરવાને ફાજલ સમય હોય છે. ભાગ્યેજ કોઈ સ્ત્રી એટલી બધી કામાર્થુ હશે કે જેને આ દયાનાં કાર્યો માટે સહેજ પણ સમય મળી શકે નહિ.

પરંતુ દરેક સ્ત્રીની પ્રથમ ફરજ તો પોતાનું ઘર સંભાળવાની જ છે, તેનું પ્રથમ અને ઉત્તમ કાર્ય ત્યાંજ થવું જોઈએ. જ્યાંસુધી તે ખરેખર થાય નહિ ત્યાં સુધી બહારનું કામ ઉપાડવાનો અધિકાર નથી. પ્રથમ તો તે “ગૃહસંવિકા” બનવી જોઈએ. બહારનું કાંઈજ કાર્ય તે ઉપાડી શકે નહિ તોપણ ઘરમાં સર્વ કાર્યો માટે તે બેખમદાર છે; એટલું સ્વીકારીને ઘરને પ્રભુની ખાતર પ્રભુના ધામસમ સુંદર અને સંપૂર્ણ બનાવવાની તેની ફરજ છે. જ્યાં સુધી તેણે આ કર્ત્ય નથી ત્યાં સુધી જુદી જુદી પરોપકારી સંસ્થાઓની સભાઓમાં જવાનો કે ત્યાં કારભાર કરવાનો તેને કાંઈજ અધિકાર નથી. એવી પણ સ્ત્રીઓ છે, કે બહાર પરોપકારનું-પ્રભુનું કાર્ય કરવાની હોંશમાં, તેમણે ઘરની અંદર પ્રભુનાં કાર્યની અવગણના કરી છે. તેમનું ધ્યાન દૂર દૂર દયાનાં કાર્યો તરફ દોરાયું પણ મોં આગળ પડેલા પ્રેમના કાર્ય તરફ તેમની નજર ના પડે. પરિણામ એ જ થાય, કે જ્યારે તેઓ શહેરની સંસ્થાઓમાં-શેર-ઓમાં-દેવદૂતસમ કામ કરતી હોય, ત્યારે તેમના ઘરની પવિત્ર દિવાલોમાં, પડી રહેલાં કાર્યો માટે તથા અસ્વીકારાયેલી ફરજ

માટે ખુદ દેવદૂતો શોક કરે. જ્યારે તેઓ નિરાધારનાં, ગરીબોનાં કે દુઃખીયાનાં હૃદયમાં સ્થાન મેળવે ત્યારે તેમનાં કુટુંબમાં-પતિનાં હૃદયમાં મેળવેલા સ્થાનથી બદલાય, માટે એટલું આસહ્યાનમાં ગાખવું જોઈએ કે ઘરનું અને કુટુંબનું જે કાર્ય છે તે પ્રભુએ પત્ની માટે પ્રથમ નિર્માણ કરેલું છે, અને તેની અવગણનાનો ખટલો જમે તેટલા ઉપયોગી સામાજિક અને પારમાર્થિક કાર્યથી પણ વળી રહેતો નથી જ.

મોઢું મન.

સારી પત્ની હંમેશાં ઉદાર અને હેતાળ હોય છે, એકલપેટી અને કંજુસ નથી હોતી. કરકસરની ધૂનમાં તથા પોતાના ભંડારમાં કમેરો કરવાની લાલચથી, આજીબાજીના માણસોની તંગી અને જરૂરીયાતોને તેણે વિસરવી જોઈએ નહિ. તેણે પોતાના શૃદ્ધકાર્ય માટે સંભાળભરી ચિંતા કરીને તે માટે સતત ઉશ્મ કરવો જોઈએ ખરો, પણ તે સાથે આસપાસની પરિસ્થિતિ દુઃખ અને કંઠાલિયત સામે પોતાના હૃદયનાં દ્વાર ખંધ કરી દેવાં જોઈએ નહિ. નમ્રતા અને સ્વાર્થત્યાગ વિનાના સ્ત્રીત્વની હું તો કલ્પના પણ કરી શકતો નથી. જે સ્ત્રીનું હૃદય આસપાસનું દુઃખ જોઈ પીગળી જતું નથી, જે ખાંધ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે તે દુઃખનું નિવારણ કરતી નથી, તેનામાં સ્ત્રીત્વને પ્રભાવશાળી બનાવનાર મુખ્ય બાબતની ખામી છે, એમ કહી શકાય.

દયાની દેવી તરીકે સ્ત્રીનું વર્ણન કરવાનું આ સ્થાન નથી જ્યાં તેમ હોત તો સ્વાર્થત્યાગનાં ઉન્નત ઉદાહરણો આપીને પાનાનાં પાનાં ભરી શકાત. અહિં તો હું પત્ની તરીકે સ્ત્રીની કર્મોનું ધ્યાન કરું છું અને તેથી ઘરને આંગણે, પોતાનાજ દ્વાર આગળ જે દયાનાં અને ઉદારતાનાં કાર્ય તે કરી શકે, તે સંબંધીજ બોલવું બ્યાજી છે. પણ આ મર્યાદિત ક્ષેત્રમાં પણ તે ઘણાં ઘણાં કાર્ય કરી શકે તેમ છે.

હૃદયની ઉદારતા, અને હાથનું છૂટાપણું, પ્રથમ તો તેણે પોતાના ઘરમાંજ ખતાવવાનું છે. પત્ની અને માતા તરીકે તે નમ્રતાથી પોતાનું પવિત્ર ધર્મકાર્ય બજાવી શકે છે. દુઃખને સમયે તેનો હાથ આંસુ લુછે છે. મંદવાડમાં તે ઉત્તમ પરિચારિકાનું કાર્ય કરે છે. પતિની સર્વ ચિંતાઓનો ભાર તે વહન કરી લે છે. આખો દિવસ તેનો ભલે ગમે તેવો ચિંતાભર્યો પસાર થયો હોય, પણ જ્યારે તે પોતાના ઘરમાં પ્રવેશ કરે ત્યારે તેને પ્રેમની સુવાસન ચોતરફ લાગે. બીજા મિત્રો ભલે તેને તણ દે, પણ તેની પત્ની તેને એક વક્ષાદારીથી વળગી રહે છે. જ્યારે આકૃત આવે છે અને દુઃખ પડે છે, ત્યારે પત્નીની વક્ષાદાર આંખો જે આશાના તારલાની માફક તેની તરફ તે અંધકારના સમયમાં પણ પ્રકાશે છે, જ્યારે તેનું હૃદય કચરાઈ જાય છે, ત્યારે જેમ પવનથી પટકાઈ ગયેલાં ફુલ તડકાથી પાછાં પ્રકુલ્લ બને છે, તેમ તેના સ્મિતના પ્રભાવવડે તે ફરી પ્રકુલ્લ થઈ જાય છે. ડી. ટોકવેલીના નામે એક મહાપુરુષ પોતાની પત્ની ખાખત લખે છે કે, “આકૃતના સમયમાં તે શું કાર્ય કરે છે, તેની તમને તો કલ્પના પણ ના આવે. સામાન્ય રીતે તે ઘણી નરમ છે, પણ તેવે સમયે તે ચંચળ અને મજબૂત બની જાય છે. મને તો ખબર પણ ના પડે તેવી રીતે તે મારી તપાસ-સંભાળ-રાખે છે; મુશ્કેલીઓ મને નાહિમત કરે છે, તે સમયે તે મને શાંત પાડીને નવું બળ આપે છે.” આ ગુણ-જ્ઞાન કાંઈ જેવાં તેવાં નથી, પણ હબ્બરો પતિ આ મુજબ કર્ત્ત શકશે. સાદી અને મહેનતુ પત્ની જે હમેશાં પોતાની ખાજીમાં હોય છે, તેના દેવતાઈ ગુણની પરીક્ષા આકૃત સમયેજ થાય છે. અંધ-કારમાંજ તેના પ્રકાશની ખબર પડે છે. માતા તરીકે, ખડેન તરીકે, અને પત્ની તરીકે દૈવીકાર્યો કર્યાના દાખલા આપણાં શાસ્ત્રોમાં પણ ક્યાં નથી? કુંતાજીએ પાંડવોને કેવી અવસ્થામાં ઉછેર્યા હતા? કૃષ્ણને છરી વાગી ત્યારે પોતાના મૃત્યુવાન પટકુળનો છેડો ફાડી દ્રૌપદીએ કેવી સુશ્રુષા કરી હતી? દશરથ રાજા યુદ્ધમાં લડતા

હતા અને રણભૂમિમાં તેમના રથનું ચક્ર નિકળી જતું હતું તે સમયે કૈકેયીએ પોતાના હાથથી ત્રીજા વેદના ખમીને તે કંવું અટકાવ્યું હતું? આફતને સમયેજ સ્ત્રી દેવદૂતનું કાર્ય કરે છે.

“જ્યારે મહાન આફતની છાયામાં આત્મા મૂંઝો ખની જાય છે,”

“ત્યારેજ પ્રભુનાં દૂત, ચુપકીથી પોતાનું કાર્ય કરી જાય છે.”

આ પ્રમાણે મનુષ્યજીવનના ઘોર અધિકારમય દિવસોમાં— જ્યારે તે યોજા નીચે દબાઈ ગયો હોય, જ્યારે તેના આત્મા ચિંતાના ભાર નીચે કચરાઈ ગયો હોય, જ્યારે વિપત્તિઓથી તે હતાશ થઈ ગયો હોય, અને જ્યારે તેના મનુષ્યત્વને હંકાવતી કટાકટી વચ્ચે તે હોય, ત્યારેજ સાચી સ્ત્રીને સખળ પ્રેમ તેની આંખો સામે પ્રકાશે છે; ત્યારેજ તેને ખખર પડે છે કે સાચી સ્ત્રી તો પ્રભુએ મોકલેલી દયાની દેવી છે.

“ઓ સ્ત્રી! અમારા સુખના સમયમાં તું અનિશ્ચિત,

“રીસાળ, અને મહામુશ્કેલીથી પ્રસન્ન કરાય તેવી,

“તથા પડછાયા માફક બદલાઈ જાય તેવી છું;

“પણ જ્યારે દુઃખ અને ચિંતા આવે છે,

“ત્યારે તો તું ખરેખર સુખદાયી દેવદૂતી છું.”

મંદવાડને સમયે, પ્રેમાળ પત્ની, કેવી વિચારવંત, હોંશીયારી ભરી, મૃદુતાભરી સુશ્રુષા કરે છે! જ્યારે લાલચ કે ગરીબાઈ સામે ખાથ લીડવાની આવે છે ત્યારે તે કેટલું બધું મનોબળ આપે છે! આફત અને દુર્ભાગ્યને સમયે તે કેટલી બધી હિંમત બતાવે છે! અને તેની હિંમત જોઈને તેના ધણીને પણ કેટલી બધી હિંમત આવે છે! અણુધારેલા નુકશાનથી દબાઈ જવાને બદલે તે ઉલટી પોતાના આત્માનું પૂર્ણ ઉજાગર બની બેસે છે. તે રડતી નથી, દુઃખ સંભારી કરતી નથી, નિસાસા સુકયા કરતી નથી, અને તેમ કરીને પોતાના દુઃખને અનેક ગણ વધારી મૂકતી નથી, પણ બદલાયેલી સ્થિતિને અનુકૂળ થઈ જઈને તેના પતિને બળ ત

આશા આપે છે. માનશેખ તે મૂકી દે છે, અને સાદુ જીવન અને કરકસરવાળી રીતભાતો વગર બખડાટે ગ્રહણ કરે છે. આવા સંજોગોમાં જીના આત્મામાં રહેલી બહાદુરી જણાઈ આવે છે. સુપત્નીના સ્વાર્થત્યાગથી, તથા તેની સખળ સહાનુભૂતિ અને પ્રેરણાથી તથા તેની મદદથી ઘણાં પુરૂષો આકૃત કાળમાં ટકી ગયા છે અને ફરી પાછા સમૃદ્ધિવાન થયા છે. પત્ની તેવે સમયે જો યોગ્ય મદદ કરી શકે તેવી નથી નિવડતી તો ઘણાં પુરૂષો આકૃત સમયે પડી જાય છે અને ફરી તાજ થઈ શકતા નથી.

પણ પત્નીનું દયાદાન તેના ઘરની બહાર પણ પ્રસરવું જોઈએ. દરેક સુકુંડળ જે સ્થળે વસતું હોય તે સ્થળે આશીર્વાદરૂપ થઈ જવું જોઈએ. ત્યાંથી પ્રકાશ પડે છે, ત્યાંથી સંગીતના મધુર-રવ સર્વત્ર પથરાય છે, અને ત્યાંનો ઉત્સાહ સર્વને ઉત્સાહિત કરે છે. પાડોશીઓ સહેજમાં પારખી જાય છે કે તે કુંડળ સત્કારી છે કે એકલસુદ્ધ છે, અને મળતાવડું છે કે નહિ. કેટલાંએક કુંડળો બહારનાની બિલકુલ દરકાર કરતાં નથી; અને કેટલાંએક તો પાતાની મધુરતા અને સુવાસ સતત બહાર રેડયાં જ કરે છે. ખરૂં ધર્મમય કુંડળ તો દૂર દૂર સુધી સર્વને આશીર્વાદરૂપ થઈ પડે છે. તે કુંડળ હમેશાં એવા કાંઈ ને કાંઈ સુકૃત્યો કરે છે કે તેથી પોતાને લાલ થાય તે સાથે બહારનાને પણ લાલ થાય. બાઈબિલમાં કહ્યું છે તેમ તેઓ પોતાના દીવા બારીઓમાં મૂકે છે, એટલે તેનું અજવાળું ઘરમાં પડે છે તે સાથે બહાર રસ્તા ઉપર પણ પડે છે, અને તેથી રસ્તે જતા આવતા મુસાફરોને પ્રકાશ મળે છે, તથા મોડા થઈ ગયેલા મનુષ્યનું હૃદય તેને લીધે પ્રકૃષ્ટિત બને છે. એવા સુકુંડળના ઘરનાં બારણાં સદાયે થાકેલાને આશ્રય આપવા, દુઃખીયાને દિલાસો આપવા, અને ખપ હોય તેને મદદ કરવા, ખુલાંજ રહે છે. નિર્જન રસ્તા ઉપર જેમ “વિસામ” હોય છે, તેમ આવું ઘર સર્વને વિસામો આપે છે. જે કાંઈ

દુઃખમાં હોય તેને ત્યાં જવાનું મન થાય છે, અને ત્યાં જતાં તેને મદદ અને સહાનુભૂતિ મળે છે. ત્યાં બાળકો પ્રેમથી જાય છે, કારણ કે તેમનો સત્કાર તે સ્થળે સુંદર રીતે થાય છે.

પણ ઘરને આવું બનાવનાર સુપત્ની જ હોઈ શકે. તેનો જ આવો ઉત્સાહ ઘરમાં પ્રસરી જાય અને ત્યાંથી પ્રકાશ કે સુવાસની માફક બહાર ઉભરાઈ જાય. આવી ગૃહિણી સર્વનાં દિલ જીતી લે છે. એને બધા દેવદૂત સમ લેખે છે, તેના હાથ પહોંચે ત્યાં સુધી તે બધાને આશીર્વાદો વહેંચે છે. પાડોશીઓને કાંઈક ને કાંઈક ઉપકારના ભાર નીચે તેણે મૂકેલાં હોય છે. જ્યારે પાડોશમાં મંદવાડ હોય છે ત્યારે તેના ઘરમાંથી સહાનુભૂતિ અને મદદ કાંઈ પણ પ્રકારે તે દુઃખી ઘરમાં જઈ પહોંચે છે. પાડોશના માટેનાં આવી ગૃહિણી માનસહિત બોલાવે છે અને તેમને ધીરજથી સાંભળે છે. નાનાંઓને તે મદદ કરે છે અને પ્રોત્સાહન આપે છે. ગરીબને માટે તો બાળે તે પ્રભુનો જ હાથ છે. દુઃખીયાને તે બળ આપે છે. દિલગીરીમાં હોય તેને તે દિલસો આપે છે. પાડોશમાં કાંઈ દુઃખ કે મુશ્કેલી આવ્યાં જોઈએ, એટલે તરત જ આ સન્નારીના મુખનાં દર્શન ત્યાં થવાનાં જ, અને તે સાથે તેનાથી બનતી મદદ પણ તે કરવાની જ.

હું અત્રે મી. આર્નોલ્ટના લખાણમાંથી ઉતારો કરું છું: 'કાંઈક વાર અવિચારી પુશામતમાં જીને દેવદૂત કહેવામાં આવે છે, પણ ખરેખર તે પૃથ્વી ઉપર પ્રભુએ મોકલેલી, માણસ જાતની દિલગીરી દૂર કરનારી દેવી જ છે. દૂરના રણની મુસાફરીથી આવેલો એકલવાયો મુસાફર, યુદ્ધમાં ઘવાઈને આવેલો ઝાંઘી વહેતો યોદ્ધો, દેશ દેશના જુની જુદી ઉમરનાં દુઃખીયા, આ સર્વ સહજ ઇશ્વર નિમિત્ત. જીની મદદની અપેક્ષા જ રાખે છે.

દયના ઉડાણમાં, તેવે જરૂરીયાતને સમયે, એવી ઇચ્છા ફાલે છે કે, મારા ઘાને કાંઈ જીના કોમળ હસ્તથી પાટો બંધાય,

કોઈ સ્ત્રી માફ માથું દાખે તથા કોઈ સ્ત્રી પોતાના મૃદુ ઝોઠથી મારી સાથે સુકોમળ વાર્તાલાપ કરે તો સારું. ઇડનના સ્વર્ગીય બગીચામાં પણ સ્ત્રીની જરૂર પડી હતી; તો આ કંટકથી ભરેલા સંસારમાં તો તેની જરૂર કેટલી બધી હોવી જોઈએ? તેની શરીર અવસ્થા સામાન્ય રીતે નબળી હોય છે, પણ નિર્બળતામાં જ તેનું ખરૂં બળ સમાયલું છે. જે પુરુષને માટે જ્ઞાન એ સત્તા છે, તો સ્ત્રીની બાબતમાં મૃદુતા તે સત્તા છે.”

આ શબ્દો દરેક ગૃહિણીએ મનન કરવા યોગ્ય છે. દરેક ઘર “વિસામા” જેવું હોવું જોઈએ. જ્યાં નિરાશ, ભગ્નાશ, દુઃખી, પાપી, અને થાકેલા, સહાનુભૂતિ, સહાય, અને પવિત્ર પ્રેમના પ્રસાદ પામવાની ખાત્રીથી ગમે તે સમયે જઈ શકે.

હંગેરેની રાણી ઇલીઝાબેથ સંખંધી એ નાની વાતોથી આ વાત બરાબર સમજી શકાશે, અને આવી સેવાથી કેવું કળ મળે છે તે પણ જાણી શકાશે. ગરીબ અને માંદા તરફ તે અગાધ માયા રાખતી હતી. એકવાર તે એક પતવાળા બાળકને પોતાના મહેલમાં લઈ આવી અને તેને સુવાડવા બીજું કંઈ સ્થળ ના હોવાથી તેને પોતાનાજ પલંગમાં સુવાડ્યું. તેના પતિએ આ વાત સાંભળી, અને કંઈક ગુસ્સા સાથે તે ત્યાં આગળ દોડી આવ્યો. અને તે બાળક કેવું ગંદું છે તે જોવા તેણે તેનું ઝાઢવાનું ક્રિયા કર્યું. પણ તેણે શું જોયું? તેણે તે પતિયા બાળકને બદલે ઇશુખ્રિસ્તનું બાળસ્વરૂપ જોયું અને તે ગભરાઈને પણ આનંદ પામીને ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. ઇશુખ્રિસ્તે પણ એમજ કહેલું છે કે “નિરાધાર અને હલકામાં હલકા માણસની તું જે સેવા કરે છે, તે મારીજ સેવા કરે છે.” શેઠ શગાળશાએ પણ પતિયા સાધુની સેવા કરી હતી, તે પ્રભુની સેવા થઈ હતી, અને તેની સેવા અર્થે પુત્ર ઠેલૈયાનો જીવ આપ્યો હતો તે પણ તેને પાછો મળ્યો હતો. આ રીતે દુઃખીયાની, હતાશની, ફસાયેલાની અને માંદાની જે સેવા કરવામાં આવે તે સાક્ષાત્ પ્રભુનીજ સેવા થાય છે, એમ જાણવું જોઈએ; અને સુગૃહિણીઓએ ઘેરેઘેર “સેવાસદન”

અનાવવાં જોઈએ.

કોઈ શૃહણી, થાકી ગયેલી, ઘરકામના અતિશય જોખમાં દબાયેલી હોઈ એમ કહેશે કે, બહારનાને મદદ કરવા મને તો જરાયે નવરાસ નથી, કે તેટલું બળ પણ નથી, પરંતુ આવા પરોપકારનાં કામ પ્રેમ અને ઉત્સાહથી કરવા માંડ્યા પછી, તે કરવામાં બળ પણ નથી જોઈતું અને તેમાં ઘણો સમય પણ નથી જતો, તે અજાયબી ભરેલી ખબર પડે છે. હંગરીની રાણી ઈલીઝાબેથ સંખંધી એક કથા ચાલે છે. એકવાર ગરીબોને વહેંચવા માટે રોટલાનું મોટું પોટલું જાતે ઉપાડીને તે જતી હતી. એટલામાં તેના પતિ મળ્યા, અને આટલું મોટું પોટલું શેનું છે તે જોવા મન કર્યું. તેમણે પોટલું ઉઘાડીને જોયું તો અંદર સુંદર પુષ્પોજ દેખાયાં, તે ભલી ખાધને મન, તેના પ્રભુપ્રેમને લીધે, આ રોટલા પુષ્પસમ હલકા તેમજ સુવાસિત હતા, કારણ કે તે રોટલા પ્રભુના ગરીબોને વહેંચવાના હતા. તેજ પ્રમાણે પ્રભુને માટે તથા તેની દુઃખી પ્રજાને માટે હતા. પૂર્ણ પ્રેમથી જે જે કાર્યો આપણે કરીએ છીએ તે કાર્યો ઘણાં આનંદ આપનારા તથા સહેલા થઈ જાય છે. જે શૃહણી પરોપકારી સત્કાર્યો કરવા માટેજ જીવન ગાળે છે તેના ઘર ઉપર ઇશ્વરના આશીર્વાદ ઉતરે છે.

પતિ પ્રત્યે પત્નીના અંગત ધર્મ.

અત્યાર સુધી પત્નીના પતિ સાથેના અંગત સંખંધ બાબત તથા તેમાંથી ઉદ્ભવતા તેના ધર્મ બાબત ભાગ્યેજ કંઈ કહેવામાં આવ્યું છે. આ સંખંધ અગ્રણિત છે, તેમ અતિ પવિત્ર અને નાજુક છે. એટલે તે સંખંધી કંઈ પણ જોલણું કે લાખણું તે ઠીક લાગતું નથી. તેમાંના થોડા અતિ જરૂરી જીએ બજાવવાના ધર્મ સંખંધી કેવળ ઈશારો માત્ર જ કરી શકાય.

સાચી જી પોતાના પતિ પ્રત્યે પૂર્ણ વિશ્વાસ રાખે છે. તે કોઈ પણ વાત તેનાથી ખાનગી રાખતી નથી. પતિને અમુક વાત નહિ કહ્યું તેવું વચન તે કોઈને આપતી નથી. કોઈ માણસ તેની

પ્રશંસા, એવા શબ્દોમાં કરે કે તે પોતાના પતિ આગળ બોલી શકે નહિ, તો તેવા માણસને તે સાંભળી રહેતી નથી. પોતાની સર્વ લાગણીઓ, ધરછાઓ, આશાઓ, દુઃખ, સુખ, સર્વે તે પોતાના પતિને કહે છે. આ રીતે પતિ આગળ તે સંપૂર્ણ વિશ્વાસથી પોતાનું હૃદય ખુલ્લું કરે છે. પણ પોતાના ઘરના આંતરિક પવિત્ર જીવન સંબંધી એક અક્ષર પણ ખહાર બોલતી નથી. ગૃહસંસારમાં ભલે નાના નાના કલહ થાય કે કાંઈક દુઃખ પણ હોય ! ભલે તેના પતિમાં કંઈ દોષ હોય અને તેથી તેને દુઃખ પણ થતું હોય ! ભલે તેના પતિ કોઈ કોઈ ફરજોમાં ચૂકતો હોય ! ભલે ઘરની શાંતિનો ભંગ થઈ જાય તેવા મતભેદ પણ પડે ! પણ ગમે તેટલી લાલચ થાય તોયે આ આંતરિક દુઃખની વાત કોઈ પણ સહાનુભૂતિ ધરાવતા મિત્ર સુદ્ધાંને પણ ભૂલેચૂકે કરવી વાજબી નથી. આમ વાત ખહાર કરવી તે તેના પોતાના જ હિતને નુકશાન કરતા છે, તથા તેમ કરવાથી ફરિયાદો દૂર થવાનો અને ઘરની શાંતિ પુનઃ પ્રાપ્ત કરવાનો સંભવ સમૂળ્યો જતો રહે છે. જે દુઃખની ફરિયાદો ખહાર જાય છે તે અણ-ફાવવા ધાની માફક હંમેશાં દરદ કર્યાજ કરે છે. ડાહી પત્ની પોતાની આ ખાનગી વાતો ફક્ત એક પ્રભુનેજ કહે છે, અને ધીરજવાંત પ્રેમથી કલહ અને મતભેદનાં કારણોને દૂર કરવા હંમેશાં મથ્યાં કરે છે.

સામાન્ય મનુષ્યો કરતાં પ્રેમ, પત્નીમાં વિશેષતાઓ જોઈ શકે છે. તેની ખામીઓ ઉપર પ્રેમ પડદો નાંખે છે. તેના સાદા ચહેરામાં તે સ્વરૂપ જોઈ શકે છે. પરિણિત જીવનનો મોટામાં મોટો પ્રશ્ન, પત્નીએ આ પ્રેમ સાચવવાનો છે; પોતે મધ્યમ વયની થાય, આંધર હંમરની થાય, મોં ઉપરથી જીવાનીની ઝમક જતી રહે, અવાજમાંથી સંગીત જતું રહે, તોપણ તેના પતિને મન કાંઈ ફેર માણુમ પડે નહિ, તેના પતિને મન તો અસલની માફક તે સૌન્દર્યવતી જ લાગે. તેવો પ્રેમ તેણે જાળવવાનો છે. આ આ વાત કાંઈ અશકય નથી; દરેક સુંદર ગૃહમાં તે મુજબ થાય છે જ. પરંતુ આ સૌન્દર્ય કાંઈ દરજ્જાનાં લાતલાતનાં કપડાંથી,

‘કે વાળના-તેલના ઠકારાથી આવી શકતું’ નથી; એ તો ઠણાં ત્રેમની છે, તેમજ તે આણી શકે છે. લગ્નને દિવસે જે સ્થાન પત્ની વિશે પતિના હૃદયમાં હતું, તે સ્થાન એ તે હંમેશાં જાળવી શકે તો તે સદાય સ્વરૂપવતી જ લાગશે. તેણે વાતચિતમાં, પોતાના વાક્યોમાં, પોતાની સમસ્ત રીતભાતમાં ઘણીજ સાવચેતી રાખવી જોઈએ, અને લગ્ન પહેલાં પતિ પ્રત્યે જેવી વર્તણૂંક તે ચલાવતી હતી તેવીજ માનભરી વર્તણૂંક તેણે સદાયે રાખવી જોઈએ. પોતાના જીવનમાં જે કાંઈ ઉન્નત, આકર્ષક કે હૃદયગમ હોય તે સર્વનાં તેણે વિકાસ કરવો જોઈએ. તેણે પોતાનાં લૂગડાં સંભાળથી પહેરવાં જોઈએ. હંમેશાં પોતાને શોભતાં તથા સ્વચ્છ કપડાં જ ધારણ કરવાં. પુસ્તક પાંડિતોની વાતો ઠીક છે; પણ ગમે તેમ અને ગદા કપડાં પહેરનાર પત્ની પોતાના પતિનો પ્રેમ સદાયે સાચવી શકે નહિ. વળી આંતરિક જીવન તરફ પણ નજર રાખવી જોઈએ. પતિ સાથે બુદ્ધિનો સહચાર કરવા જેટલી પોતાની બુદ્ધિની ખીલવાણી તેણે કરવી જોઈએ. વળી આધ્યાત્મિક સૌન્દર્યથી તેણે સજ્જ થવું જોઈએ. જેમ જેમ વર્ષો વીતતાં જાય તેમ તેમ તેનો પતિ તેનામાં કાંઈને કાંઈ નવીનતા નિરખે તેવા પ્રયત્ન તેણે કરવા જોઈએ. જીવનકલહમાં રોજની જાંજળમાં હિમર વધવા સાથે, શારીરિક સૌન્દર્ય વધે અને ક્ષીણ થતા શરીરના રૂપનું સ્થાન લે તેવી તજવીજ કરવી જોઈએ. એમ કહેવામાં આવે છે કે “જેમ કેટલાક પુખ્ત પોતાને મધુર સુવાસ સર્વ કાંઈને નશ્તી આપતાં, પણ જે તેમને પ્રેમથી ચુંટે છે તેમને જ આપે છે. તે જ પ્રમાણે પત્નીમાં પણ કાંઈક એવી ખાસ આકર્ષતા, એવો કોઈ ખાસ ગુણ, હોવો જોઈએ કે જેનું નિરીક્ષણ, જેનો ઉપભોગ, કેવળ તેનો પતિ જ કરી શકે. પત્નીએ પૃથ્વી ઉપરના ખીજ કાંઈ પણ મનુષ્ય કરતાં પોતાના પતિને જ વધારે રીઝવવાનો યત્ન કરવો જોઈએ. પતિના મુખના અભિનન્દનનું મૂલ્ય તેણે ખીજ કાંઈના પણ અભિનન્દન કરતાં વિશેષ હોખવું જોઈએ, અને તેથી તેણે પોતાની સર્વોચ્ચ

આકર્ષકતા કેવળ પોતાના પતિ માટે જ રાખવી બેઠક છે. તેણે હંમેશાં કાંઈક નવીન કમનીયતાથી પતિને સાનંદાશ્ચર્ય કરવાની તજવીજ કરવી બેઠક છે; તેણે પતિને આનંદ અને મોજ આપવા માટે નવી નવી યુક્તિઓ કરવી બેઠક છે. પોતાના ઘરમાં બીજું કોઈ હાજર ન હોય ત્યારે કેટલીએક સ્ત્રીઓ પોતાના પહેરવેશની તેમજ ચોખ્ખાઈની દરકાર રાખતી નથી; તેમ ન કરતાં દરેક પત્નીએ પતિ સમક્ષ તો પોતાનું સર્વોત્તમ સ્વરૂપ ધારણ કરવું બેઠક છે. મહેમાનો હોય ત્યારે આનંદિત અને સૌંદર્યપૂર્ણ દેખાવાનો યત્ન કરીને, તેઓ જાય ત્યારે થાકથી મોં ચઢાવીને સૂનમૂન બેસી રહેવાને બદલે જ્યારે ઘેર એકાંતમાં પતિ પત્ની એકલા હોય, ત્યારે આનંદિત અને સૌંદર્યપૂર્ણ રહેવાની સંભાળ પત્નીએ રાખવી બેઠક છે. પતિ અને પત્ની બન્નેયે પોતાના સર્વોત્તમ અંશો એક બીજા સમક્ષ આણવા જ બેઠક છે.

વળી દરેક પત્ની પોતાના પતિ ઉપર કેટલી લાગવજ ધરાવે છે તેનો ખ્યાલ, તથા તેનું ચારિત્ર્ય ઘડવાની તેમની શક્તિ કેટલી હોય છે તેનો ખ્યાલ, તેને હોતો નથી. તેનું ચારિત્ર્ય, તેનું ભવિષ્ય, તેનો દરજ્જો અને તેનું આખું જીવન તે ઘણુંખરું ઘડી શકે તેમ હોય છે. પતિ ઉપર પત્નીની જે સત્તા-સામ્રાજ્ય છે, તે પણ ઘણી જ સખળ અને રોઠી ન શકાય તેવી છે. જો તે પોતાની સત્તા સાચવી રાખે, જો તેના જીવનની રાશાનું પદ ખુબ નહિ, તો તેની પાસે જે ધારે તે કરાવી શકે: અબજોતાં પણ-પોતાની બેખમદારીના ખ્યાલ વિના પણ-તે પોતાના પતિ ઉપર એવી સત્તા ધરાવે છે કે તેનું ભવિષ્ય હિતમ કે અધમ તેમની ઘડાય છે. જો તેનામાં હિત્ય ભાવનાઓ હોય નહિ, જો તે પોતે જ છાછરી અને અભિમાની હોય તો તેના પતિનું ગાંભીર્ય તે ઘટાડી દેશે, તેના દૃઢ નિશ્ચયને ચળાવી દેશે અને કોઈ ઉત્સાહિત પ્રયત્નમાંથી તેને તે પાછો પાડશે. પરંતુ તેના આત્મામાં જો ઉન્નત સ્ત્રીત્વના ગુણ હોય, જીવન સંબંધી ખરા વિચાર તે ધરાવતી હોય, જો તેનામાં હેતુ બળ અને ચારિત્ર્ય હોય, તો તે તેના પતિને

ઉત્તમ, પુરુષાર્થવાળાં અને નીતિમય કાર્યો કરવાની પ્રેરણા કરી શકશે. જીવન સંબંધી તેની ઉત્તમ ભાવનાથી પણ ઉત્તમ થશે. તેની અચળ હેતુપુરઃસરતા તેના પતિના નિશ્ચયોને અને તેના વર્તનને દૃઢ કરશે. તેના આત્માની વિશુદ્ધિથી તેના પતિને ઉત્સાહ પણ વિશુદ્ધ થાય છે. પતિના કામમાં રસ લેવાથી, તથા દરેક તેમાં ડહાપણભરી સલાહ આપવાથી તે મુશ્કેલી વખતે બહાદુરી ધારણ કરી શકે છે તથા પોતાની ક્ષમ્બળવવામાં સુદૃઢ રહી શકે છે. તેની સંભાળભરી ઘરની સુવ્યવસ્થા પતિના વિજયમાં કારણભૂત થાય છે. સુઘટિત, સુખી અને પ્રકાશિત ઘરથી પતિના જીવનમાં સતત શાંતિ અને આનંદ વહાં કરે છે, અને ઉત્તમ જીવન ગાળવા માટે પ્રેરે છે. પત્નીની અડગ વફાદારી, માયાળુ, પ્રેમાળતા, તેની કોમળ સહાનુભૂતિ, તેની આત્મિક સુંદરતા તેના પતિને આશ્રય આપનાર, રક્ષણ કરનાર, સુખ્યે દોરનાર, અને આશીર્વાદ આપનાર બનીને પત્નીને પ્રભુના પેગંબર જેવી ખરેખર બનાવે છે. પત્નીને આ આદર્શ જોટલે દરજ્જે એક પત્ની સ્વીકારશે, તેટલે દરજ્જે તે તેનું ધર્મકાર્ય દૃઢીભૂત કરશે અને તેની આશાઓનાં સુંદર સ્વપ્નાં સાચાં પાડશે.

દરેક પત્નીને શીર આ “ સ્ત્રીનો ઝોળ ” છે. તેને ગંભીર અને વિચારશીલ બનાવવા માટે તે પૂરતો છે. જો પુરૂષે પોતાનો હસ્ત ગ્રહણ કર્યો છે તેને લીધે તે તેના ધંધામાં સફળ થશે, તે ઉત્તમ મનુષ્ય બનશે, તેના ઉપરની તેની સર્વ લાગવગ એ તેના ભલાને માટે જ નિવડશે, એમ પત્ની શી રીતે કહી શકે? તે કાંઈ મોઢેથી નીતિમય સિદ્ધાંતો બોલીને, બાંહેધર પોતે ઉત્તમ હેતુવાળી અને જીવન સંબંધી ડહાપણભર્યા વિચારો ધરાવે છે, એવું ઉપરથી બતાવીને નહીં કહી શકે. ધણીના ધર્મ અને મનુષ્યત્વના આદર્શ ઉપર ભાષણ આપીને પણ તે તેમ નહીં શકે. તે તે પોતે આત્માના ઉડાણમાં, દરેક વિચારમાં, તેમજ હૃદયની ભાવનામાં, સ્વભાવની દરેકે દરેક રંગમાં સાચી અને ઉદાત્ત સ્ત્રી બનીને જ કહી શકે. તે પતિને પોતે મોઢે કહેશે તેવા બનાવી શકશે.

આ રીતે એ સર્વ ખાખતો ફરી ફરીને ચારિત્ર્ય ઉપર આર્વાન આધાર રાખે છે. જે સારી સ્ત્રી હોય તે જ સારી પત્ની થઈ શકે; અને જે ધર્મમય સ્ત્રી હોય તે જ સારી સ્ત્રી થઈ શકે. પત્નીત્વમાંની ગંભીર જોખમદારીને પહોંચી વળવા માટે જે ડહાપણ અને બળની જરૂર છે તે એક પ્રભુ વિના અન્ય કોઈ આપી શકે તેમ નથી. જ્યારે તેની જીવંતી જતી રહે, ગાલની લાલી ચાલી જાય, આંખની ઝમક હોય નહિ, ત્યારે પણ તેના પતિની દૃષ્ટિએ ખુબસુરત જણાવા માટે ચારિત્ર્યનું જે જવાહીર મેળવવું જોઈએ, આત્માનું જે સૌંદર્ય મેળવવું જોઈએ, તે કેવળ પ્રભુ વિના બીજા કોઈથી મેળવી શકાય તેમ નથી. પોતાની જાતને અને પરિણીત જીવનમાં અન્ય સર્વને આશીર્વાદરૂપ થઈ પડાય તેવું વર્તન કરતાં તે. કેવળ પ્રભુ જ શીખવી શકે.

પ્રેમનાં પ્રથમ સ્વપ્નાં શો હતાં પ્રેમ એટલે પ્રથમ જીવંતીમાં શો અર્થ થતો હતો. તેની સાથે પછીના જીવનમાં ઘણીવાર જે પ્રેમની નિષ્ફળતાઓ નિવડે છે. આ સ્વપ્નાં કેવાં અલોપ થઈ જાય છે, પ્રેમનાં સાહસનું કેવું નિષ્ફળ પરિણામ આવે છે, તેની સરખામણી કરવા કરતાં વધારે દિલગીરીભર્યું કાર્ય આ દુનિયામાં છે નહિ. આટલી બધી દિલગીરીભરી નિરાશાઓ શા માટે થતા હશે? આટલી બધી લગ્નમાળાઓ! મૃગમાં શાને રંગદોળાતી હશે? આ સર્વ સ્વપ્નાં સાચાં પાડબાને.. આ માળાઓ તાજ અને મહેકભરી રાખવાનો શું કાંઈ ગ્નતો નહિ હોય?

છે, રસ્તો છે; પણ તે ધર્મમાં-ચારિત્ર્યમાં છે.

યુવતી, લગ્નવેદી સમક્ષ હસતી, મધુરરવ ગાતી જાય છે, પણ તેને ખ્યાલ છે કે જો તે પોતાના ધર્મ, ફરજ, જાણ્યા વિના ત્યાં જશે તો તે લગ્નવેદી નહિ રહે પણ તેના બલિદાન માટેની ભલકતી આગરૂપ નિવડશે? જે આ સૃષ્ટિના આદિ છે, અને જે અંત છે,

તે પ્રભુ સાથે પોતાનું જીવન એક તન્મય કરતા સુધી આ વેદી સમક્ષ જતાં તેણે થોભી જવું બોધ્યું. માનુષી પ્રેમ ઘણોજ મૂલ્યવાન છે, પણ તેથી કાંઈ હૃદય સર્વદા ધરાતું નથી. કસોટીનો સમય આવશે, ગુચ્ચવણુજાર્યા પ્રસંગો આવશે, ગુસ્સે થવાનો વખત આવશે, નિરાશાઓ થશે, દુઃખ અને દિલગીરીના પ્રસંગો આવશે, તે સમયે પ્રભુ વિના ખીજ કશાથી શાંતિ મળશે નહિ, તેના વિના પંથ કાપવો વિકટ થઈ પડશે. પરંતુ તેની કૃપાથી, તેના સાન્નિધ્યથી, જે કૃપા આજે કળીરૂપ દેખાય છે, તે જ આવતી કાલે ખીલશે, અને શરૂઆતના પ્રેમનાં સ્વપ્ન, વળી પાછાં શાંતિ આનંદના ગઢ રચશે, અને તે ગઢમાં ઘડપણમાં આશ્રય, નિરાંત અને શાંતિ મળશે.

अनुपूर्ति.

सप्तपदी.

३-या, सुखदुःखानि सर्वाणि, त्वया सहविभज्यते;

यत्र त्वं तदहं तत्र, प्रथमे सा ब्रवीदिदम् ॥ १ ॥

कुटुम्बं रक्षयिष्याम्याबालवृद्धादिकम्,

अस्ति नास्तीति पश्यामि, द्वितीये सा ब्रवीदिदम् ॥ २ ॥

भर्तृभक्तिरता नित्यं, सदैव प्रियभाषिणी,

भविष्यामि पदे चैव तृतीये सा ब्रवीदिदम् ॥ ३ ॥

आर्त्तं आर्त्ता भविष्यामि, सुखदुःखसमभागिनी,

तवाज्ञां पालयिष्यामि, कन्या तूर्यपदे ब्रवीत् ॥ ४ ॥

ऋतुकाले शुचिस्नाता, क्रोडयिष्यामि त्वया सह,

नाहं परतरं गच्छेः कन्या पंचपदे ब्रवीत् ॥ ५ ॥

इहाथ साक्षी नौ विष्णुस्त्वयाहं नैव वंचिता,

उभयो प्रीतिः संभूता, कन्या षष्ठपदे ब्रवीत् ॥ ६ ॥

होमयज्ञादिकार्येषु, भवामि च सहायिनी;

धर्मार्थकामकार्येषु, कन्या सप्तपदे ब्रवीत् ॥ ७ ॥

સમપદામાં કન્યાની પ્રતિજ્ઞાઓ.

(પુનમ ચાંદની ખીલી—એ રાગ)

સુખદુઃખ સર્વેમાં હું આજ થકી સમભાગિનીરે,
જ્યાં જે સ્થિતિ મહીં રહે વહાલા મારા પ્રાણ.
ત્યાં તે સ્થિતિ મહીં હું સદા રહીશ આનંદથી રે,
તો તો સચવાયે મુજ શીયળ અને સૌભાગ્ય,
એ મેં કરી પ્રતિજ્ઞા, પહેલે પગલે લગ્નમાં રે.

[સાખી] ખાળકથી વૃદ્ધો સહુ, ઉપર રાખી પ્રેમ;
ભલું કરી કુટુંબનું, પોણું સહુને તેમ.
ઘરમાં શું છે શું નહિ તે સર્વે સંભાળીને રે,
કરતાં યોગ્ય ખર્ચ રાખીશ તેનો હિસાબ,
એ મેં કરી પ્રતિજ્ઞા, બીજે પગલે લગ્નમાં રે.

[સાખી] સ્વામિભક્તિ હું કરું, પ્રભુ ભક્તિથી વિશેષ,
સત્ય મીઠી વાણીથકી, રીઝવું પતિ હમેશ.
સખળ કારણ વિણ પતિ સન્મુખ ઉદાસ થવું નહિ રે,
જેથી પતિને દુઃખી થવાનું કારણ થાય,
એ મેં કરી પ્રતિજ્ઞા, ત્રીજે પગલે લગ્નમાં રે.

[સાખી] પતિને કંઈ દુઃખ આવતાં, પહેલું મુજને થાય,
મારા સુખના સ્વાર્પણે, પતિનું સુખ સચવાય.
પતિને પ્રભુ માનીને તેની આજ્ઞા પાળવીરે,
અનુસરી આચારે આ પાળીશ સેવક ધર્મ,
એ મેં કરી પ્રતિજ્ઞા, ચોથે પગલે લગ્નમાં રે.

અતિવિણુ અન્ન જનો નિજ પુત્રો ભાઈ ખાપ છે રે,
 કદિએ દષ્ટિ નહિ તેઓ સાથે બેડીશ.
 એકાંત નવ પત્ની રમી બોલીને શીખ સાચવું રે,
 સીતા અનસૂયા જીવીને અનુસરીશ,
 ઐ મેં કરી પ્રતિજ્ઞા, પંચમ પગલે લગ્નમાં રે.

[સાખી] આ મહુમાં સાક્ષી પ્રભુ, તેથી બહીન છેક,
 શબ્દ શબ્દ પાળીશ હું, પાળી ધર્મ ને ટેક.
 એમ લગ્ન પહેલાં પણ ખાનેની પ્રીતિ હતી રે,
 તેવી લગ્ન પછી પણ રહે નિરંતર સ્તેમ,
 ઐ મેં કરી પ્રતિજ્ઞા, છઠ્ઠે પગલે લગ્નમાં રે.

[સાખી] દિને યજ્ઞ કર્તવ્યમાં, સદા રહીશ હું સાવ,
 કારવ્યામ સેવના-તેજ યજ્ઞ મુજ નાવ !
 સમગ્ર ઐ મારું ધર્મ સદા પાળીશ ઉમંગમાં રે,
 જપ તપ વ્રત પણ નવ આજ્ઞા વિણુ મુજથી થાવ,
 ઐ મેં કરી પ્રતિજ્ઞા, છેલ્લે પગલે લગ્નમાં રે.

‘ નૂતનશ્રી. ’

